T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE ASKERİN SİVİL HÜKÜMETE KARŞI GÜVENSİZLİĞİ: TEKNOKRAT HÜKÜMETLER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Ali İhsan ÖZDEMİR

İSTANBUL, 2025

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE ASKERİN SİVİL HÜKÜMETE KARŞI GÜVENSİZLİĞİ: TEKNOKRAT HÜKÜMETLER ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Ali İhsan ÖZDEMİR
200028574

Danışman: Doç. Dr. Öğr. Üyesi Ayfer GENÇ YILMAZ

İSTANBUL, 2025

ETİK BEYAN SAYFASI

Bu tez, özgün bir çalışma olup Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği'ne uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmam sırasında bilimsel etik kurallarına titizlikle riayet ettiğimi, yararlandığım tüm kaynakları akademik kurallar çerçevesinde eksiksiz şekilde gösterdiğimi ve herhangi bir kaynaktan doğrudan, ayrıntılı alıntı yapmadığımı beyan ederim. Bu tezde yer alan tüm görüşler şahsıma ait olup, İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

Ali İhsan ÖZDEMİR

ÖZET

Bu çalışma, teknokrasiyi yalnızca teknik uzmanlığa dayanan bir yönetim modeli olmanın ötesinde, farklı siyasal zeminlerde kazandığı anlamları ve özellikle askerî vesayet rejimleriyle kurduğu ilişkileri merkeze alarak ele almaktadır. Demokratik temsiliyetin zayıfladığı veya siyasal karar alma süreçlerinin tıkandığı dönemlerde, uzmanlığa dayalı yönetim biçimleri alternatif bir çözüm olarak öne çıkmakta; bu süreçte teknokratlar yalnızca teknik sorunları çözen uygulayıcılar değil, aynı zamanda siyasal yapının yeniden kurgulanmasında etkili rol üstlenen aktörler olarak ortaya çıkmaktadır.Türkiye örneğinde, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokratik hükümetler, askerî otoritenin doğrudan yönetime el koymadan siyasal süreci denetleyebileceği bir ara formül olarak değerlendirilmiştir. Bu yönetim modeli hem içerideki siyasal karmaşayı yönetme hem de dış dünyaya daha tarafsız, rasyonel ve istikrarlı bir yönetim görüntüsü sunma çabasıyla örtüşmektedir. Özellikle teknokratların ideolojik angajmandan uzak, disiplinli ve uzmanlık temelli profilleri; askerî vesayetin görünürlüğünü azaltarak siyasal alanı teknik bir dile indirgeme işlevi üstlenmiştir. Bu bağlamda çalışma, teknokrasiyi yalnızca teknik kapasiteye dayalı bir yönetişim anlayışı olarak değil, aynı zamanda siyasal meşruiyetin yeniden üretildiği bir araç olarak değerlendirmektedir. Türkiye'de 12 Mart sonrası kurulan teknokratik hükümetlerin, teknokrasi ilkelerine ne ölçüde uyum sağladığı ve bu yönetim biçiminin pratikte ne düzeyde gerçekleşebildiği sorularına da odaklanılmış; teknokrasinin sadece teorik bir model değil, askerî vesayet bağlamında işlevsel bir siyasal stratejiye nasıl dönüştüğü analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Teknokrasi, askerî vesayet, sivil-asker ilişkileri, 12 Mart Muhtırası*

ABSTRACT

This study examines technocracy beyond its role as a management model based solely on technical expertise, focusing on the meanings it has acquired in different political contexts and, in particular, its relationship with military tutelage regimes. In periods when democratic representation weakens or political decision-making processes become blocked, management forms based on expertise emerge as an alternative solution; in this process, technocrats are not only implementers who solve technical problems, but also actors who play an effective role in the restructuring of the political structure. In the case of Turkey, the technocratic governments established after the March 12, 1971 Memorandum were seen as an intermediate formula that allowed military authority to control the political process without directly taking over the administration. This model of governance coincided with efforts to manage internal political turmoil and present a more "neutral," rational, and stable image of governance to the outside world. In particular, the ideologically detached, disciplined, and expertise-based profiles of technocrats served to reduce the visibility of military tutelage and reduce the political arena to technical language. In this context, the study evaluates technocracy not only as a governance approach based on technical capacity, but also as a tool for reproducing political legitimacy. It also focuses on the extent to which the technocratic governments established in Turkey after March 12 complied with the principles of technocracy and the degree to which this form of governance was realized in practice. It analyzes how technocracy was transformed from a theoretical model into a functional political strategy in the context of military tutelage.

Keywords: *Technocracy, military tutelage, civil-military relations, March 12 Memorandum*

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Etik Beyan Sayfası ..... **ii**
Özet ..... **iii**
Abstract ..... **iv**
Kısaltmalar ..... **vii**
GİRİŞ **1**
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: TEKNOKRASİNİN TEORİK ARKA PLANI **5**
1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı 5
1.1.1.Yöntem 6
1.1.2. Kuramsal Çerçeve 7
1.1.2.1. Teknokrasi Kavramı 8
1.1.2.2. Asker-Sivil İlişkileri Teorisi 9
1.1.2.3. Askerî Vesayet Kuramı 9
1.2. Teknokrat Hükümet Nedir? Tanım ve Temel Özellikler 10
1.2.1. Teknokrasi Kavramının Tarihsel Gelişimi 12
1.2.1.1. Teknokrat Kimdir? 13
1.2.1.2. Teknokratik İdeoloji 15
1.2.1.3. Teknokratik Yönetimin Kurumsal Unsurları 17
1.2.2. Teknokratların Meşruiyet Kaynakları ve Siyasi Rolü 18
1.3. Askerin Teknokratlara Duyduğu Güvenin Nedenleri 20
1.3.1. Askerin Sivil Hükümete Güvensizliğinin Kuramsal Temelleri 22
1.3.2. Teknokratların Askerî Vesayet Bağlamında Konumu 23
1.4. Diğer Ülkelerde Teknokratik Yönetim Deneyimleri 24
1.4.1. Otoriter Rejimlerde Teknokrasinin Araçsallaşması 24
1.4.2. Demokratik Geçiş Sürecinde Teknokratların Siyasi Rolü 26
2. BÖLÜM: 12 MART MUHTIRASI VE TÜRKİYE'DE TEKNOKRAT HÜKÛMETLER **29**
2.1. 1960 Sonrası Türkiye'de Siyasal ve Toplumsal Dönüşüm 29
2.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonuçları 32
2.2.1. Muhtıra metninin içeriği ve kurumsal yansımaları 32
2.2.2. Kamuoyu Algısı ve Basın Yoluyla Müdahalenin Meşrulaştırılması 35

2.2.3. Uluslararası Basında 12 Mart Muhtırası'nın Yansımaları 37
2.2.4. Demokratik Süreç Üzerindeki Etkiler ve Askerî Vesayetin Güçlenmesi 39
2.3. Partilerüstü Teknokrat Kabinelerin Ortaya Çıkışı 42
2.3.1. Nihat Erim Hükûmetleri ve Teknokrat Kadroların Özellikleri 45
2.3.2. Ferit Melen Hükûmeti: Askerî Vesayetin Pekişmesi 51
2.3.3. Naim Talu Hükûmeti: Seçim Öncesi Dönemde Teknokratik Geçiş 54
3. BÖLÜM: TEKNOKRATİK YÖNETİMİN SİYASAL VE KURAMSAL YANSIMALARI 58
3.1. Türkiye'deki Teknokrat Hükûmetlerin Dönüşümü 58
3.2. Askerin Sivil Hükûmete Güvensizliğinin Temelleri 60
3.3. Türkiye'de Teknokrasinin Siyasi ve Kurumsal Mirası 62
3.4. Teknokratların Uzun Vadeli Yönetim Olasılığı: Teorik Bir Tartışma 65
3.4.1. Teknokratik Yönetimin Sınırlılıkları ve Eleştirileri 67
3.5. Genel Değerlendirme 70
SONUÇ 73
KAYNAKÇA 78

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AP : Adalet Partisi

CGP : Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

çev. : Çeviren

ed. : Editör

IMF : Uluslararası Para Fonu

MBK : Millî Birlik Komitesi

MGK : Millî Güvenlik Kurulu

MGP : Millî Güven Partisi

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

s. : Sayfa

S. : Sayı

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİP : Türkiye İşçi Partisi

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurum

GİRİŞ

Devletin siyasal yapısında ve yönetim pratiklerinde yaşanan dönüşümler, tarih boyunca askerî gücün rolünü ve sivil otoriteyle kurduğu ilişki biçimlerini belirleyici kılmıştır. Modern ulus-devletlerin ortaya çıkışından bu yana, ordu yalnızca bir güvenlik aygıtı değil; aynı zamanda siyasal sistemin kriz dönemlerinde yönlendirici ya da müdahil bir aktörü olarak konumlanmıştır. Bu bağlamda, ordu ile sivil hükümetler arasındaki güç ilişkisi, demokrasilerin istikrarı, temsil kapasitesi ve meşruiyet sınırları açısından temel bir belirleyen hâline gelmiştir. Özellikle rejimin temel ilkelerinin tehdit altında olduğu düşünülen dönemlerde orduların yönetime müdahale etme eğilimleri, birçok ülkede tekrar eden bir siyasi dinamik olarak gözlemlenmiştir. Türkiye'nin siyasal tarihine bakıldığında, askerin doğrudan ya da dolaylı biçimde siyasal alana müdahil olduğu örneklerin yoğunluğu, bu ilişkinin yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda ideolojik, kültürel ve tarihsel temellerle şekillendiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın odaklandığı teknokratik yönetim biçimi, doğrudan askerî vesayetin değil; onun daha yumuşak ve meşru görünen uzantılarından biri olarak değerlendirilmelidir. Askerin sivil hükümete duyduğu yapısal güvensizlik, yalnızca doğrudan müdahalelerle değil, kimi zaman teknik uzmanlıkla donatılmış, siyasal angajmandan arındırılmış görünüme sahip geçici kabinelerle de siyasal süreci yönlendirme yolları aramasına neden olmuştur. Bu anlamda teknokrasi, yalnızca bir yönetim tarzı değil; aynı zamanda siyasal temsilin sınırlandırıldığı, karar alma süreçlerinin teknik meşruiyetle gerekçelendirildiği bir yönetim ideolojisi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Devletlerin oluşumundan bu yana askerî gücün siyasal alan üzerindeki etkisi, tarihsel ve evrensel bir tartışma konusu olagelmiştir. Modern ulus-devlet yapılarında ordunun sivil iktidar üzerindeki denetim arayışı, kimi zaman doğrudan darbelerle, kimi zaman ise dolaylı müdahaleler ve kurumsal baskılarla kendini göstermiştir. Türkiye gibi demokratikleşme sürecini uzun yıllara yaymış ülkelerde bu müdahaleler, yalnızca askerî darbelerle sınırlı kalmamış; teknokratik hükümetler gibi daha incelikli araçlarla da tezahür etmiştir. Bu bağlamda teknokratik yönetimler, askerin doğrudan yönetimi ele almadan sivil alan üzerindeki vesayetini sürdürme stratejisinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında Türkiye'de

kurulan teknokrat hükümetlerin, askerin sivil siyasete duyduğu güvensizlik bağlamında nasıl bir araç olarak kullanıldığını incelemeyi amaçlamaktadır.

Teknokrasi, literatürde genellikle teknik bilgiye dayalı bir yönetim modeli olarak tanımlanır. Ancak Örnek (1975), bu kavramın yalnızca rasyonel bir toplum işleyişi hedeflemediğini, aynı zamanda demokratik temsil ilkeleriyle gerilim içinde olduğunu vurgular. Ona göre, teknokrasi, geleceğin bilimsel hesaplarla önceden belirlenmesi idealini taşır ve bu ideal, demokrasinin doğasıyla çelişebilir (s. 130). Bu perspektif, teknokrasinin yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda siyasal meşruiyetin yeniden tanımlandığı bir ideolojik çerçeve olduğunu ortaya koymaktadır.

Münci Kapani (2009), ordunun siyasal rolünü incelerken, askerî müdahalelerin her zaman açık ve doğrudan olmadığını belirtir. Ordu, kimi zaman milli savunma, dış politika veya kendi kurumsal ihtiyaçları gibi alanlarda sınırlı ve dolaylı bir etki alanı oluşturabilir. Kapani, bu tür etkilerin yalnızca otoriter rejimlerde değil, gelişmiş demokrasilerde de görülebildiğini ifade eder. Bu bağlamda ordu, bir ‘baskı grubu’ olarak da işlev görebilir; ancak bu etkinin kapsamı, ülkenin siyasal yapısına göre değişkenlik gösterir (s. 222-223). Bu durum, ordunun sivil siyasete duyduğu güvensizliğin teknokratik çözüm arayışlarını nasıl tetiklediğini anlamak açısından kritik bir çerçeve sunar.

Bürokratik otoriter rejimler, askerin sivil siyasete olan güvensizliğini kurumsallaştıran yönetim modelleri olarak öne çıkar. Seçilmiş hükümetlerin geniş halk kesimlerinin taleplerine duyarlı olması, zamanla yönetim kapasitesini zorlayabilir. Bu tür durumlarda rejimler, siyasal karar alma süreçlerini sivillerden alarak daha kontrollü ve teknik bir yönetime yönelme eğilimi gösterir. Bu yaklaşım, ekonomik istikrar ve toplumsal düzenin sürdürülmesi adına teknokratik kadrolara daha fazla sorumluluk yüklenmesini beraberinde getirir. Siyasi temsile dayalı aktörlerin yerine, teknik bilgiye sahip ve politikadan "izole" edilmiş bürokratik elitlerin ikame edilmesi, ordunun devletin temel çıkarlarını koruma arayışının bir sonucudur (Collier, 2001, s. 93).

Türkiye'de 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokrat hükümetler, bu bağlamda kritik bir örnek oluşturmaktadır. Askerî müdahalenin ardından partilerüstü teknokrat kabinelerin iktidara getirilmesi, sivil siyasete duyulan güvensizliğin bir yansımasıdır. Bu hükümetler, yalnızca kriz yönetimi işlevi görmemiş; aynı zamanda askerî vesayetin kurumsallaşmasında da rol oynamıştır. Bu çalışma, teknokratik

yönetimlerin asker-sivil ilişkilerindeki bu işlevini analiz ederek, Türkiye'nin siyasal tarihindeki dönüşümleri anlamaya katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda Türkiye örneği, teknokrasi kavramının farklı kuramsal düzlemlerde ne ölçüde karşılık bulduğunu anlamak açısından bir gözlem alanı sunmaktadır. Türkiye'de 'teknokrat hükümet' olarak tanımlanan yönetimlerin, mevcut literatürdeki teknokrat tanımlarına, ideolojik kuramlarına, yapısal işlevlerine, bireysel profillerine ve eğitim geçmişlerine ne ölçüde uyum sağladığı bu çalışmanın alt sorularından birini oluşturmaktadır. Zira teknokrat kavramının zaman içinde şekil ve anlam değiştirmesi, her ülke bağlamında farklı ideolojik ve kurumsal içeriklerle yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu çalışma, Türkiye bağlamında söz konusu kavramın nasıl içselleştirildiğini, hangi aktörler tarafından nasıl araçsallaştırıldığını ve siyasal sistemin kriz dönemlerinde nasıl bir rol üstlendiğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu tezin temel hipotezi, teknokratik hükümetlerin Türkiye'de askerî vesayetin sürdürülmesinde stratejik bir araç olarak kullanıldığıdır. Teknokratlar, yalnızca teknik uzmanlıkları nedeniyle değil, aynı zamanda askerî otoriteyle uyumlu hareket etme potansiyelleri nedeniyle tercih edilmiştir. Bu bağlamda çalışma, teknokrasinin tarafsız ve apolitik bir yönetim modeli olduğu yönündeki genel algıyı sorgulamayı amaçlamaktadır.

Tezin önemi, Türkiye'de teknokratik yönetimlerin asker-sivil ilişkilerindeki rolünü sistematik bir şekilde inceleyen sınırlı sayıdaki çalışmalardan biri olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu çalışma, teknokrasi kavramının yalnızca teknik bir yönetim biçimi olarak değil, siyasal bir strateji olarak da ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Bu tez üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, 'Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve: Teknokrasinin Teorik Arka Planı' başlığını taşımaktadır. Bu bölümde öncelikle tezin amacı ve kapsamı belirlenmekte, ardından yönteme ilişkin açıklamalar yapılmaktadır. Yöntem kısmında araştırmanın dayandığı stratejik yaklaşım ve kullanılan kaynak türleri değerlendirilmekte; kuramsal çerçevede ise teknokrasi ve asker-sivil ilişkileri literatürü bir araya getirilmektedir. Teknokrasi kavramının tanımı, tarihsel gelişim süreci, ideolojik boyutu ve kurumsal unsurları alt başlıklar hâlinde incelenmektedir. Bu çerçevede "teknokrat kimdir" sorusuna verilen farklı yanıtlar aktarılmakta; teknokratların siyasal sistemler içindeki rolü, meşruiyet kaynakları ve karar alma mekanizmalarına etkileri tartışılmaktadır. Ayrıca bu bölümde asker-sivil ilişkileri

teorileri ve askerî vesayet kuramı üzerinden, ordunun siyasal yapı içindeki yeri kuramsal düzeyde ele alınmaktadır. Böylece, teknokratik hükümetlerin neden ve nasıl ortaya çıkabileceğini anlamak için gerekli teorik altyapı oluşturulmaktadır.

İkinci bölüm, ‘’12 Mart Muhtırası ve Türkiye’de Teknokrat Hükûmetler’’ başlığı altında şekillenmektedir. 1960 sonrasında Türkiye’nin yaşadığı siyasal ve toplumsal dönüşümün arka planı bu bölümün giriş kısmında analiz edilmektedir. Ardından 12 Mart 1971 Muhtırası’nın içeriği, kurumsal yansımaları, kamuoyunda ve basında meşrulaştırılma biçimleri ele alınmaktadır. Uluslararası basında muhtıranın nasıl yorumlandığı ve demokratik süreçler üzerindeki etkileri de ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Bölümün devamında ise partilerüstü teknokrat kabinelerin ortaya çıkışı detaylandırılmakta, Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri üzerinden teknokratik yönetim pratiği değerlendirilmektedir. Bu hükümetlerin askerî vesayet bağlamında nasıl konumlandıkları, teknokrat kadroların yapısal özellikleri ve seçim öncesi dönemde üstlendikleri roller derinlemesine analiz edilmektedir. Böylece Türkiye’de teknokratik hükümetlerin, yalnızca geçici kriz çözümleri değil, aynı zamanda asker-sivil ilişkilerinde kritik bir denge unsuru olarak işlev gördüğü ortaya konmaktadır.

Üçüncü bölüm, ‘Teknokratik Yönetimin Siyasal ve Kuramsal Yansımaları’ başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Türkiye’deki teknokrat hükümet deneyimleri siyasal sistemin genel evrimi ve kuramsal tartışmalar ışığında değerlendirilmektedir. Öncelikle Türkiye’de teknokrat hükümetlerin dönüşümü ve ordunun sivil hükümetlere karşı duyduğu güvensizliğin temelleri tartışılmakta; ardından teknokrasinin Türkiye siyasetinde bıraktığı kurumsal miras analiz edilmektedir. Bölümün ilerleyen kısımlarında, teknokratik yönetimlerin uzun vadeli bir yönetim modeli olup olamayacağı sorusu kuramsal açıdan ele alınmakta, bu çerçevede söz konusu yönetimlerin sınırlılıkları ve eleştirileri de incelenmektedir. Ayrıca Türkiye’deki deneyim, diğer ülkelerdeki teknokratik yönetim örnekleriyle karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmekte; teknokrasinin otoriterleşme eğilimleri ve askerî vesayetle kurduğu simbiyotik ilişki kuramsal düzeyde tartışılmaktadır. Bu bölüm, genel bir değerlendirme ve çıkarımlarla son bulmakta, tezin bütününde elde edilen bulguların siyasal teori ve Türkiye örneği açısından anlamı ortaya konmaktadır.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: TEKNOKRASİNİN TEORİK ARKA PLANI

1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı

Türkiye'deki 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokrat hükümetler, asker-sivil ilişkilerine yönelik etkileriyle dikkat çekmiştir. Asker-sivil ilişkileri tarihsel olarak sürekli bir gerilim ve denetim mekanizması içerisinde şekillendiğinden, söz konusu dönemin bu bağlamda nasıl bir dönüşüm yarattığı önemlidir. Özellikle 12 Mart sonrasında kurulan teknokrat hükümetlerin bu ilişkilere etkisi sorgulanmakta; askerin sivil hükümete duyduğu güvensizliğin kökenleri ile bu güvensizliğin teknokrat yönetim biçimi aracılığıyla nasıl şekillendiği incelenmektedir.

Bu tezde, teknokrasi kavramı, devlet yönetiminde uzmanlaşmış bireylerin, özellikle belirli bir alanda akademik eğitim almış kişilerin, yönetim organlarında etkin bir şekilde yer aldığı bir yönetim modeli olarak ele alınacaktır. ''Teknokrat Hükümet Nedir?'' başlığı altında bu kavramın daha detaylı bir şekilde kavramsallaştırılması yapılacak ve teorik çerçevede incelenecektir. Teknokrasi, sadece bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda toplumsal kriz dönemlerinde, mevcut yönetim sisteminin modern toplumun gerekliliklerine cevap veremediği durumlarda ortaya çıkan bir çözüm önerisi olarak da ele alınacaktır. Bu bağlamda, özellikle Türkiye'deki 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası kurulan teknokrat hükümetler, askerî vesayet ile sivil yönetim arasındaki ilişkilerin nasıl dönüştüğünü ve bu hükümetlerin, askerin sivil hükümetlere duyduğu güvensizliği nasıl pekiştirdiğini anlamak amacıyla araştırılacaktır. Bu çalışma, teknokrat hükümetlerin asker-sivil ilişkilerindeki etkilerini ve bu etkilerin uzun vadeli toplumsal ve siyasal sonuçlarını incelemeyi hedeflemektedir

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu şudur: ''Türkiye'de 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokrat hükümetler, askerî vesayet bağlamında nasıl meşrulaşmış ve asker–sivil ilişkilerinde nasıl bir aracı rol üstlenmiştir?'' Bu soru, çalışmanın hem teorik hem de tarihsel boyutunu bir araya getirmektedir. Teorik açıdan teknokratik yönetim biçimlerinin siyasal meşruiyet üretiminde üstlendiği rol sorgulanırken; tarihsel bağlamda Türkiye'de 1971 sonrasında ortaya çıkan teknokrat hükümetlerin askerî vesayet mekanizmasıyla ilişkisi analiz edilmektedir. Böylelikle çalışma, teknokrat hükümetlerin yalnızca teknik uzmanlığa dayalı geçici çözüm pratikleri mi, yoksa asker–

sivil ilişkilerinde kalıcı bir denge unsuru olarak işlev gören siyasal stratejiler mi olduklarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu tezde Türkiye'nin yanı sıra, farklı ülkelerde görülen bazı teknokrat hükümet uygulamalarına da örnek olarak değinilecektir. Bu örnekler, teknokrasinin uluslararası düzeyde hangi koşullarda gündeme geldiğini göstermek amacıyla kısaca ele alınacaktır. Ancak çalışmanın esas odağı, Türkiye'deki teknokrat hükümet uygulamaları ve bu uygulamaların asker-sivil ilişkilerine etkisi olacaktır.

Çalışma, asker-sivil ilişkilerinin analizine katkı sağlamanın yanı sıra, teknokrasi kavramının yönetim biçimi olarak uygulanabilirliğini, bu tür hükümetlerin ulusal güvenlik ve siyasi istikrar üzerindeki etkilerini de tartışacaktır. Türkiye örneği, teknokrat hükümetlerin toplumda nasıl algılandığı, bu hükümetlerin toplumsal krizlere nasıl müdahale ettiği ve bu müdahalelerin siyasi ve sosyal sonuçları üzerinden geniş bir perspektif sunacaktır.

1.1.1.Yöntem

Bu tez, nitel araştırma yaklaşımı temelinde yapılandırılmış olup, kuramsal içerik analizi ve söylem analizi yöntemlerini bir arada kullanmaktadır. Araştırmada teknokrasi ve askerî vesayet kavramlarının yalnızca tanımlanmasıyla yetinilmemiş; bu kavramların tarihsel ve kuramsal bağlamlarda kazandığı anlamların çözümlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın temel veri kaynaklarını akademik kitaplar, makaleler, dönemin siyasal belgeleri ve sınırlı sayıda basın arşivi oluşturmaktadır. Bu kaynaklarda yer alan kuramsal yaklaşımlar, meşruiyet vurguları ve iktidar ilişkilerine dair söylemler, analizin merkezine alınmıştır.

Bununla birlikte tez, aynı zamanda vaka çalışması yaklaşımına da dayanmaktadır. İnceleme için seçilen vaka, Türkiye'de 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokrat hükümetlerdir. Bu dönem, asker-sivil ilişkilerinin yeniden şekillendiği ve teknokratların yönetim mekanizmasında öne çıktığı özel bir tarihsel bağlam sunmaktadır. Vaka çalışması, yalnızca siyasi karar alıcılar düzeyinde değil; bürokratik yapıların dönüşümü, kamuoyunun teknokrat yönetime bakışı ve meşruiyet algılarının çok katmanlı biçimde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Çalışma kapsamında, yalnızca genel çerçeveyi desteklemek amacıyla diğer ülkelerdeki teknokratik deneyimlere kısaca değinilecek; ancak esas odak Türkiye örneği üzerinden yapılacak derinlemesine çözümleme olacaktır.

Bu yönüyle çalışma, temel araştırma niteliği taşımaktadır. Temel araştırmaların amacı, "sosyal dünyadaki olguların anlaşılmasına, olaylar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına, sosyal gerçekliğin anlaşılmasına yönelik kuram geliştirme ve test etmeye yönelik" bilgi üretmektir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 100). Bu doğrultuda, tezin amacı doğrudan politika üretmek değil; teknokrat hükümetler bağlamında siyasal temsil, teknik meşruiyet ve otorite biçimleri üzerine bilgi birikimine kuramsal katkı sağlamaktır.

1.1.2. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, üç temel teoriye dayanmaktadır: teknokrasi teorisi, asker-sivil ilişkileri teorisi ve askerî vesayet kuramı. Bu teoriler, Türkiye'deki askerî vesayet süreci ile teknokrat hükümetler arasındaki dinamik etkileşimi açıklamak için analitik bir temel sağlamaktadır. Her bir teori, çalışmanın kavramsal yapısını şekillendirmekte ve tez boyunca yapılacak analizlere kuramsal derinlik kazandırmaktadır.

İlk olarak, teknokrasi teorisi, devlet yönetiminde uzmanlık bilgisine dayalı karar alma süreçlerinin artışını ve siyasal temsil mekanizmalarının yerini teknik uzmanlara bırakma eğilimini incelemektedir. Bu bağlamda teknokratların siyasal sistem içindeki meşruiyet temelleri ve askerî bürokrasinin teknokratik yönetim biçimlerine yönelme sebepleri analiz edilecektir.

İkinci olarak, asker-sivil ilişkileri teorisi, ordunun siyasal sistem içerisindeki konumunu, sivil otoritelerle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin hangi koşullar altında istikrarsızlık veya müdahale doğurabileceğini açıklamaktadır. Bu teori, askerin neden bazı dönemlerde doğrudan yönetime müdahale ettiğini ve neden belirli dönemlerde teknokratlar gibi ara çözümleri tercih ettiğini anlamak açısından kritik bir perspektif sunmaktadır.

Üçüncü olarak, askerî vesayet kuramı, askerin siyasal iktidar üzerindeki yapısal etkisini ve bu etkinin hangi toplumsal, ekonomik ve kurumsal koşullarda yoğunlaştığını ele almaktadır. Bu çerçevede, teknokrat hükümetlerin askerî vesayet rejimleriyle olan etkileşim biçimleri ve bu etkileşimin demokratikleşme süreçleri üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Bu teorik yaklaşımlar bir araya getirilerek, çalışmanın analiz bölümlerinde Türkiye'deki teknokrat hükümet deneyimlerinin hem askerî vesayet hem de sivil yönetim ilişkileri bağlamında nasıl anlamlandırılabileceği ortaya konulacaktır.

1.1.2.1. Teknokrasi Kavramı

Teknokrasi kavramı çalışma kapsamında yalnızca teknik uzmanlığa dayalı bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda modern devletin siyasal, kurumsal ve ideolojik dönüşümünü anlamaya yönelik temel bir analiz aracı olarak ele alınacaktır. Teknik bilgiye dayalı karar alma süreçlerinin siyasal alan üzerindeki etkilerini değerlendirmek, teknokrasiyi sadece uygulayıcı bir model değil, toplumsal düzenin yeniden kurgulanmasında etkili olan bir iktidar biçimi olarak incelemeyi gerektirir. Bu bağlamda teknokratik düşünce, siyasal meşruiyetin kaynağını teknik bilgiye dayalı rasyonaliteye kaydırarak, geleneksel temsil biçimlerini yeniden tanımlayan bir anlayış sunar (Gunnell, 1982).

Teknokrasi, yalnızca teknik beceriye sahip bireylerin yönetime katılımı değil, bilgiye dayalı otoritenin meşruiyet kaynağına dönüşmesiyle karakterize edilen bir iktidar biçimidir (Gunnell, 1982). Bu yapının elit üretimi ve ideolojik rasyonalite temelinde kurumsallaşması ise Centeno ve Wolfson'un analiz ettiği gibi, teknokrasiyi sadece bir yönetim modeli değil, aynı zamanda bir meşruiyet stratejisi hâline getirir (Centeno & Wolfson, 1997).

Teknokratlar, bu bağlamda, yalnızca uygulayıcı değil aynı zamanda karar verici aktörlerdir. Onların yönetimde öne çıkması, demokratik temsilin sınırlarını tartışmaya açarken, aynı zamanda uzmanlık bilgisine dayalı meşruiyet üretme mekanizmalarının nasıl işlediğini de gözler önüne serer (Larson, 1973).

Meiksins (2000), teknokrasinin ideolojik bir bütünlük taşımadığına dikkat çeker. Teknik uzmanlar, her zaman homojen bir siyasal yönelim taşımaz; bu durum, teknokratik iktidarın sabit bir ideolojik çerçeveye indirgenemeyeceğini gösterir. Bu nedenle teknokrasi, teknik uzmanlığın siyasallaştığı, profesyonel bilginin siyasal otoritenin temeli hâline geldiği bir iktidar biçimi olarak analiz edilecektir.

Çalışma boyunca teknokrasi kavramı; tarihsel kökenleri, siyasal sistemlerle kurduğu ilişkiler ve kriz dönemlerinde ortaya çıkan teknokrat hükümet modelleri üzerinden ele alınacaktır. Özellikle Türkiye'de 1971 sonrası dönemde görülen teknokratik yönetim pratikleri, teknokrasinin hem işlevsel hem de ideolojik boyutları açısından değerlendirilerek, kavramın uygulamadaki çok katmanlı niteliği ortaya konacaktır.

1.1.2.2. Asker-Sivil İlişkileri Teorisi

Asker-sivil ilişkileri teorisi, Türkiye gibi askerî vesayetin belirgin olduğu ülkelerde, siyasal iktidarın ordu ile olan ilişkisini anlamak için önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu teori, demokratik rejimlerin işleyişinde ordunun konumunu, sivil otorite üzerindeki etkisini ve askerî profesyonelliğin sınırlarını kavramsallaştırmayı amaçlar.

Asker-sivil ilişkileri teorisi, yalnızca ordunun siyasal alandan uzak tutulması gerektiği yönündeki normatif bir varsayımdan ibaret değildir; aynı zamanda ordunun kurumsal yapısının, profesyonel kimliğinin ve sivil otoriteyle kurduğu ilişkinin tarihsel ve toplumsal bağlamda analiz edilmesini sağlar. Bu çerçevede Samuel Huntington'ın askerî profesyonelliği, siyasal alandan yalıtılmış ancak sivil denetime açık özerk bir yapı olarak tanımlaması dikkat çekerken; Suzanne C. Nielsen, bu yaklaşımın zaman içinde değişen koşulları yeterince hesaba katmadığını belirtmektedir. Nielsen'e göre, askerî profesyonellik yalnızca teknik bir uzmanlık değil, aynı zamanda içinde bulunduğu siyasal rejim, toplumsal değerler ve kurumsal alışkanlıklarla şekillenen dinamik bir yapıdır. Bu nedenle, sivil-asker ilişkilerinde denge kurulması yalnızca hukuksal çerçeveyle değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyet, siyasi kültür ve kurumsal kapasite gibi etkenlerle de doğrudan ilişkilidir (Nielsen, 2012).

Türkiye özelinde asker-sivil ilişkilerinin tarihsel gelişimi, askerin sivil hükümetler üzerindeki denetim mekanizmalarının inşası ve zaman zaman gerçekleşen askerî müdahalelerin sivil siyaset üzerindeki dönüştürücü etkisi bu çerçevede incelenecektir. Ayrıca, askerin sivil yönetimlere duyduğu güvensizliğin sosyo-politik temelleri de değerlendirilerek, askerî elitlerin neden belirli dönemlerde müdahaleye yöneldiği açıklanacaktır.

1.1.2.3. Askerî Vesayet Kuramı

Askerî vesayet, askerî elitlerin siyasal hayat üzerinde doğrudan ya da dolaylı yollarla kurduğu sürekli denetim ve müdahale mekanizmalarını ifade etmektedir. Bu kavram, yalnızca güç ilişkilerinin bir sonucu değil, aynı zamanda siyasal sistemin işleyişine içkin bir yapısal dinamik olarak değerlendirilir.

Türkiye'de askerî vesayet, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, ordunun kendisini devletin kurucu ve koruyucu unsuru olarak konumlandırmasıyla güç kazanmıştır.

Özellikle çok partili hayata geçiş süreci sonrasında sivil siyasetin istikrarsızlık göstermesi, ordunun siyasal alan üzerindeki etkisini pekiştirmiştir.

Bu çalışma kapsamında, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası oluşan teknokrat ağırlıklı hükümetler örneği üzerinden, askerî vesayetin yeni biçimleri analiz edilecektir. Askerî vesayet, bu dönemde doğrudan askerî yönetim biçiminde değil, teknokratlar aracılığıyla dolaylı bir siyasal kontrol modeli şeklinde ortaya çıkmıştır. Böylece, teknokrat hükümetlerin askerî vesayet yapısıyla nasıl iç içe geçtiği ve bu yapının asker-sivil ilişkilerine olan etkileri ayrıntılı biçimde değerlendirilecektir.

Ayrıca Türkiye'deki örnekler, diğer ülkelerdeki teknokratik yönetim deneyimleriyle karşılaştırılarak, askerî vesayetin ulusal ve uluslararası bağlamdaki farklı görünümleri tartışılacaktır.

1.2. Teknokrat Hükümet Nedir? Tanım ve Temel Özellikler

Teknokrasi kavramı, farklı bağlamlarda ve kuramsal yaklaşımlarla çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Dietrich Herzog, teknokrasiyi “seçilmiş temsilcilerin değil, bilimsel eğitim almış uzmanların, özellikle teknisyen ve mühendislerin fiilen kararları aldığı bir yönetim biçimi” olarak tanımlar. Reinhart Beck ise bu sistemi, “toplumsal ve siyasi kararların yalnızca sözde nesnel gereklilikler ve modern teknolojinin yasaları doğrultusunda alındığı bir sistem” olarak görür (Herzog & Beck, akt. Haring, 2010, s. 243). Bu tanımlar, teknokrasinin yalnızca teknik bilgiye dayalı bir yönetişim modeli olmadığını, aynı zamanda siyasal karar süreçlerinin bilimsel bilgiyle ikame edildiği bir ideolojik yapı taşıdığını göstermektedir.

Kazancı’ya (1972) göre teknokrat, görünüşte siyasetin dışında gibi dursa da gerçekte doğrudan siyasal kararların alınmasında rol oynayan, siyasete katılmada tabakalaşmanın en üst basamağında yer alan bir aktördür. Perinçek’in bu vurgusu, teknokratların yalnızca teknik uzmanlar değil, aynı zamanda siyasal süreçleri yönlendirme gücüne sahip kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, teknokratları siyasetin doğrudan öznesi hâline gelen, karar alma mekanizmalarında etkin figürler olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre teknokrasi, siyasal otoritenin teknik bilgiyle ikame edilmesi anlamına gelir.

Teknokrat hükümetler ise bu anlayışın kurumsallaşmış biçimi olarak karşımıza çıkar. Bu tür hükümetlerde görev alan teknokratlar genellikle siyasal parti aidiyeti düşük, ideolojik

yönelimleri zayıf ve teknik rasyonaliteye dayalı karar alma süreçlerine odaklı kişilerden oluşur. John G. Gunnell (1982), teknokratik düşünceyi tarihsel bir perspektiften değerlendirerek, Saint-Simon'un teknik bilgiye dayalı toplum vizyonundan başlayarak Bacon, Comte ve Weber gibi düşünürlerin etkisiyle gelişen bir siyasal tahayyül olarak yorumlar. Bu doğrultuda teknokrasi yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda siyasal iktidarın bilgi temelli bir rasyonalite ile yeniden tarif edilmesi çabasıdır. Bu çerçevede teknokrat hükümetler, Weberyen anlamda bürokratik rasyonaliteyi ileri taşıyan ve siyasal meşruiyeti uzmanlıkla yeniden üreten yapılar hâline gelir (Gunnell, 1982).

Centeno ve Wolfson (1997), teknokratları 'uzmanlaşmış elitler' olarak tanımlar. Onlara göre teknokratik yönelim, yalnızca bilgiye dayalı karar alma süreçlerini önermekle kalmaz; aynı zamanda halkın katılımına dayalı siyasal temsile karşı bir alternatif sunar. Bu bağlamda teknokrat hükümetler, demokratik katılım yerine uzmanlar eliyle yürütülen bir yönetişim modeli üretir. Burada meşruiyet, seçilmişlerin iradesinden değil, teknik bilgiye duyulan güvenden türetilir.

Amerikan teknokrasi hareketini inceleyen William E. Akin (1977), teknokratların özellikle 1930'larda Büyük Buhran döneminde kriz çözüm aktörleri olarak yükseldiğini belirtir. Akin'e göre bu süreçte teknokratlar, sistem dışı birer 'teknik kurtarıcı' figürü olarak ekonomik planlama ve enerji yönetimi gibi alanlarda devreye girmiştir. Bu durum, teknokrasinin yalnızca ekonomik işlevlere indirgenemeyecek kadar kapsamlı bir siyasal alternatif olarak algılandığını göstermektedir. (Akin, 1977, akt. Nelson, 1978, s. 105–106)

Peter Meiksins (2000, s. 503-505), teknokratların iddia edilen tarafsızlıklarının çoğu zaman siyasal tercihlerle örtüştüğünü belirtir. Ona göre teknokrasi, tarafsız bir bilgi düzeni olarak değil; belirli bir iktidar ilişkisini meşrulaştıran bir ideolojik yapı olarak işlev görür. Bu nedenle teknokrat hükümetler, yalnızca uygulayıcı değil, aynı zamanda kararları belirleyici aktörlerin yer aldığı bir yapıdır.

Teknokrat hükümetlerin siyasi sistemler içerisindeki konumu, özellikle demokratik temsil mekanizmalarının işlevselliğini yitirdiği kriz dönemlerinde daha görünür hâle gelir. Bu dönemlerde teknokratlar, "tarafsız" ve "etkin" figürler olarak değerlendirilir. Harold James (2021), teknokratların özellikle savaş ekonomisi ve kriz dönemlerinde, siyasal kararları teknik biçimde sürdürebilecek meşruiyet taşıyıcılar olarak devreye sokulduğunu belirtir.

Sonuç olarak, teknokrat hükümetler yalnızca kriz dönemlerinde başvurulan geçici yönetimler değil; aynı zamanda bilgiye, liyakate ve teknik rasyonaliteye dayalı, siyasal otoritenin yeniden biçimlendirilmesini sağlayan kurumsal yapılardır. Bu hükümetlerin tanım ve özellikleri, teknik, siyasal ve ideolojik boyutların kesiştiği çok katmanlı bir analizi gerektirir.

1.2.1. Teknokrasi Kavramının Tarihsel Gelişimi

Teknokrasi kavramının kökenleri 19. yüzyıl Fransız sosyalizmi ve pozitivist felsefeye kadar uzanır. Saint-Simon ve Auguste Comte gibi düşünürler, toplumsal düzenin bilimsel bilgiye dayalı olarak yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Saint-Simon'un bilim insanları ve mühendislerden oluşan bir "endüstri konseyi" fikri, modern teknokratik yönetimin kuramsal temellerinden biri sayılır (Gunnell, 1982). Bu dönemdeki teknokrasi anlayışı, siyasal iktidarın halkın temsilcileri yerine üretici sınıflar ve uzman kadrolar tarafından üstlenilmesini öneren bir yaklaşımı içermekteydi.

Kavramın kökenine bakıldığında ise, 'teknokrasi' terimi Yunancada "sanat" ya da "beceri" anlamına gelen *tekhne* ile "iktidar" anlamına gelen *kratos* sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu etimolojik yapı, bilgi ve iktidar ilişkisini temel alan bir yönetim anlayışını ifade etmektedir (Perinçek, 1967, s. 122). "Kratos son eki, bürokrasi kavramını demokrasi, aristokrasi, teknokrasi gibi iktidarla/yönetmekle ilişkili bir hâle getirerek uzun yıllar tartışılmasının da önünü açmıştır" (Çetin, 2011, s. 313).

Modern anlamda teknokrasi ise 20. yüzyılın başlarından itibaren siyasal ve ekonomik krizlerin çözüm arayışları içinde teorik bir çerçeveye kavuşmuştur. İlk olarak 1930'lu yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'deki Büyük Buhran sürecinde ön plana çıkan teknokratik düşünce, özellikle mühendisler ve enerji ekonomisi savunucuları tarafından savunulmuş ve siyasal sistemin rasyonel, bilimsel temellere oturtulması gerektiği ileri sürülmüştür (James, 2021, s. 104).

20. yüzyılın ortalarında teknokrasi, yalnızca kriz zamanlarında başvurulan bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda modernleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası hâline geldi. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, teknik bilgiye ve planlamaya dayalı kamu yönetimi anlayışı birçok ülkede egemen paradigmalardan birine dönüşmüştür. Bu süreçte, teknokrasi yalnızca yönetimsel bir pratik değil, aynı zamanda ideolojik bir tercih hâlini almıştır. Centeno'ya (1993) göre, Latin Amerika ülkelerinde yükselen teknokratik

yönetimler, siyasal partilerin zayıflığı ve militarist gelenekle birleşerek teknokrasiyi bir 'yönetişim alternatifi' olarak meşrulaştırmıştır.

Son yıllarda teknokrasi kavramı, özellikle yönetişim, post-demokrasi ve popülizm tartışmaları çerçevesinde yeniden ilgi görmeye başlamıştır. Anders Esmark (2020), teknokrasiyi yalnızca uzmanların yönettiği bir sistem olarak değil, aynı zamanda siyasal temsil ve halk egemenliğini geri plana iten bir yönetim anlayışı olarak tanımlar. Esmark'a göre çağdaş teknokrasi, neoliberal yönetişim mantığıyla birleşmiş ve kamu politikalarının bilgi temelli otoriteler tarafından şekillendirilmesine imkân tanıyan bir güç biçimine dönüşmüştür (Esmark, 2020). Bu çerçevede teknokrasi, sadece teknik bilgiye dayalı karar alma süreçlerini değil, aynı zamanda siyasetin teknik kurallara indirgenmesini de ifade etmektedir.

Kurczewska (1991) ise teknokrasinin tarihsel gelişimini, modern devletin bürokratikleşme süreci ile eş zamanlı bir evrim olarak görür. Ona göre teknokratik akıl, yalnızca verimlilik ve etkinlik ilkeleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda siyasal tercihlerin meşruiyetini sorgulayan bir bilgi düzeni üretir. Bu çerçevede teknokrasi, yalnızca kriz dönemlerinde değil, siyasal sistemin meşruiyetinin sorgulandığı her dönemde öne çıkan bir yönetsel modele dönüşür.

Sonuç olarak teknokrasi, tarihsel olarak krizlerin, toplumsal dönüşümlerin ve siyasal güvensizliklerin yoğunlaştığı dönemlerde alternatif bir yönetim formu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde bu kavram, yalnızca teknik uzmanlığa dayalı bir yönetim biçimi olmanın ötesinde, halk iradesi ile bilgi otoritesi arasındaki siyasal gerilimi temsil eden ideolojik bir yapıya da sahiptir.

1.2.1.1. Teknokrat Kimdir?

Teknokrat çelişkili bir kavram olarak karsımıza çıkmaktadır. Kazancı'ya (1972) göre, teknokratın kim olduğu ve hangi niteliklere sahip kişilerin bu kapsamda değerlendirilebileceği kesin olarak belirlenememektedir (s. 16). Bu tespit, teknokrat kavramının yalnızca kurumsal işleviyle değil, bireysel nitelikleriyle de tartışmalı bir zemine oturduğunu göstermektedir. Kazancı, teknokrat figürünün "ne olduğundan çok ne olmadığıyla" tanımlandığını belirtir; yani teknokrat, siyasetçi değildir; ideolojik bir lider ya da halkın temsilcisi değildir. Buna karşın, kamu yararına teknik çözümler üretme

iddiasında olan bir uzman figürüdür. Bu tanımsal muğlaklık, teknokrat kavramının hem sosyolojik hem de siyasal kuram açısından tartışmalı hâle gelmesine neden olmuştur.

Perinçek (1967), teknokratı sadece bir mühendis ya da iktisatçı olarak değil, siyasi alana doğrudan müdahale eden bir figür olarak ele alır. Ona göre teknokratlar, yalnızca teknik kararların uygulayıcıları değil, aynı zamanda bu kararların siyasal anlam dünyasını da şekillendiren kişilerdir. Bu bağlamda teknokrat, devlet ile toplum arasındaki teknik yönetim katmanını temsil ederken, aynı zamanda siyasal meşruiyeti bilimsel bilgi üzerinden yeniden kuran bir aktördür.

John G. Gunnell (1982) teknokrat figürünün tarihsel kökenlerini, Saint-Simon'un pozitivist toplum vizyonu, Francis Bacon'un bilgi-iktidar ilişkisi ve Max Weber'in bürokratik otorite anlayışı ile ilişkilendirir. Ona göre teknokrat, modern toplumun bilgiye dayalı yönetim ideali doğrultusunda ortaya çıkan bir rasyonel otorite taşıyıcısıdır. Bu kişi, uzmanlık bilgisiyle siyasal alanı biçimlendirme hakkını kendisinde görür. Bu durum, teknokratların yalnızca idari aktörler değil, aynı zamanda normatif ve ideolojik pozisyonlara sahip olduklarını gösterir.

Magali Sarfatti Larson (1973), teknokratı, modern toplumun profesyonel bilgiye dayalı bürokratik sisteminin bir ürünü olarak tanımlar. Larson'a göre teknokrat, kendi bilgi alanı içerisinde meşruiyet üreten ve bu meşruiyeti siyasal alanın dışında ama ona etki edecek biçimde kullanan bir figürdür. Bu yaklaşım, teknokratı yalnızca teknik işlevlerle sınırlı görmeyip, onun aynı zamanda ideolojik bir aktör olduğuna işaret eder. Peter Meiksins (2000) da benzer biçimde teknokrat figürünün 'tarafsız' bir bilgi insanı değil, belirli bir iktidar rejiminin parçası olan ideolojik bir yapı taşı olduğunu ileri sürer. Ona göre teknokratlar, teknik bilgiye dayanarak ürettikleri kararların kaçınılmaz olarak siyasal sonuçlar doğurduğunu ve bu yönüyle siyasal alanın şekillendirilmesinde doğrudan etkili olduklarını gösterir.

Joanna Kurczewska (1991) teknokratı yalnızca teknik kararların uygulayıcısı olarak değil, aynı zamanda siyasal sistemin ideolojik taşıyıcısı olarak tanımlar. Kurczewska'ya göre teknokratlar, profesyonel uzmanlıkla donanmış olmalarına rağmen siyasal işlev üstlenirler ve yönetim ile siyaset arasındaki sınırları bulanıklaştırarak yeni bir profesyonel kimlik yaratırlar. Bu da teknokratları yalnızca teknik figürler olmaktan çıkarıp, ideolojik pozisyonların taşıyıcıları hâline getirir.

Centeno ve Wolfson (1997), teknokratları elitler içinde uzmanlaşmış bir alt grup olarak tanımlar. Bu bağlamda teknokrat, yalnızca mesleki uzmanlığa değil, aynı zamanda sistem içi meşruiyete ve iktidar ilişkilerine de sahip bir kişidir. Özellikle kriz dönemlerinde teknokratlar, siyasal iktidarların temsil yükünü hafifleten, teknik meşruiyet üreten ve güvenilirlik sağlayan çözüm figürleri olarak öne çıkar.

Greenwald (1979) ise teknokratı bir ideolojik figür olarak ele alır ve teknokratik ideolojinin taşıyıcısı olarak görür. Ona göre teknokrat, yalnızca uzman değildir; toplumsal meseleleri teknik bilgiyle çözebileceğine inanan ve bu yolla siyasal süreçlere katılan bir kişidir. Bu yaklaşım, teknokratın yalnızca teknik değil, aynı zamanda ideolojik olarak da yönlendirici bir konumda olduğunu ortaya koyar.

Sonuç olarak, teknokrat kimliğinin belirleyici unsurları, yalnızca teknik bilgi ve uzmanlıkla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda siyasal alanla kurulan karmaşık ilişkileri de içermektedir. Teknokratlar, kriz dönemlerinde sistemin istikrarını sağlama misyonu üstlenirken, bilgiye dayalı meşruiyet üretmekte ve siyasal alanın sınırlarını teknik rasyonalite çerçevesinde yeniden tanımlamaktadır. Bu durum, teknokrat figürünü hem yönetici hem de uygulayıcı hem bağımsız hem de sistemin bir parçası olarak ikili bir kimlik yapısına oturtmakta ve onları modern devletin sürekli tartışılan aktörleri hâline getirmektedir.

1.2.1.2. Teknokratik İdeoloji

Teknokratik ideoloji, teknik bilginin siyasal karar alma süreçlerinde en yüksek otorite olarak kabul edilmesini meşrulaştıran düşünsel bir çerçeveye işaret eder. Bu ideolojiye göre, toplumsal ve siyasal sorunlar, ideolojik veya değer temelli tartışmalarla değil; bilimsel yöntem ve teknik uzmanlık yoluyla çözülebilir. Bu anlayış, siyasal temsilin yerini uzmanlık bilgisine bırakan bir yönetim vizyonunu yansıtır.

Teknokratik ideolojinin temel dayanağı, siyasi ve toplumsal sorunların teknik bilgi ve rasyonalite aracılığıyla çözülebileceği inancıdır. Bu inanç, bilimsel yöntemlerin ve objektif bilginin toplumsal yaşamın bütün alanlarında uygulanabileceğini varsayar. Meiksins'e (2000) göre, teknokratik ideolojinin temelinde yatan bu varsayım, siyasal kararların kaçınılmaz olarak bir ‘doğru cevabı’ olduğunu ve bu doğru cevaba ulaşmanın tek yolunun teknik bilgi olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşım, siyasal sorunların özündeki

çatışma ve çelişkileri teknikleştirme yoluyla silikleştirme veya tamamen ortadan kaldırma eğilimindedir.

Howard P. Greenwald (1979), teknokratik ideolojiyi ‘siyasal sorumluluğun teknik yetkinlikle ikame edilmesini öngören bir rasyonalite türü’ olarak tanımlar. Greenwald’a göre bu ideoloji, bilginin mutlaklığına olan inançla siyasal çoğulculuğun sınırlandırılmasını birlikte getirir. Uzmanlık bilgisi, bu çerçevede yalnızca sorun çözücü bir araç değil; aynı zamanda siyasal kararların temel meşruiyet kaynağı hâline gelir.

Peter Meiksins (2000) teknokratik ideolojinin tarafsızlık iddiasının çoğu zaman yanıltıcı olduğunu ve teknik bilgiye dayalı kararların da kaçınılmaz olarak siyasal içerikler taşıdığını savunur. Meiksins'e göre teknokratlar, bilgiye dayalı karar alırken değer yargılarından tümüyle uzaklaşmaz; aksine bu değerler teknik dilin arkasına gizlenir. Bu durum, teknokratik ideolojiyi bilimsel tarafsızlık kisvesi altında bir iktidar aracı hâline getirir.

John G. Gunnell (1982) ise teknokratik ideolojiyi, siyasal kararların rasyonalite ve bilimsel verilerle temellendirilmesi yönünde gelişen bir tarihsel evrim olarak yorumlar. Gunnell, teknokrasinin Bacon ve Saint-Simon’dan itibaren bilgi-iktidar ilişkisinin ‘yönetilebilir toplum’ vizyonuna dönüştüğü bir düşünsel mirasa sahip olduğunu belirtir. Bu vizyon, siyasal süreçlerin irrasyonel ve dağınık doğasını teknik standartlara bağlayarak düzenleme amacı taşır.

Magali Sarfatti Larson (1973), teknokratik ideolojinin toplumsal düzlemde inşa edilen bir meşruiyet formu olduğunu belirtir. Larson’a göre, teknokratlar yalnızca teknik bilgiye sahip uzmanlar değil; bu bilgiyi toplumun yönetiminde geçerli kılabilecek sembolik sermayeye de sahiptir. Bu durumda teknokratik ideoloji, hem teknik bilginin ayrıcalıklı konumunu yeniden üretir hem de uzmanları rasyonel yönetimin doğal sahipleri olarak meşrulaştırır. Böylece bilgi, yalnızca çözüm üretmenin değil, iktidarı meşru göstermenin de aracı hâline gelir.

Ivan Kenneally (2009), teknokratik ideolojiyi, halk iradesine dayalı demokratik siyasal katılım biçimleriyle doğrudan çelişen bir paradigma olarak yorumlar. Ona göre teknokrasi, halkın siyasal taleplerini irrasyonel ve duygusal olarak kodlayarak, karar alma süreçlerinden dışlamaya meyillidir. Bu da teknik bilgiye dayalı kararların, halkın katılımına kapalı bir otorite biçimi olarak konumlandırılmasına yol açar. Popülist

rejimlerin ‘halk adına yönetim’ iddiası ile teknokratik rejimlerin ‘halk için yönetim’ anlayışı bu noktada çarpışır. Birinde meşruiyet halkın doğrudan iradesinden, diğerinde uzman bilgisinden türetilir.

Bu ideolojik yapı özellikle kriz dönemlerinde daha görünür hâle gelir. Siyasal sistemlerin işleyemez hâle geldiği, partiler arası çatışmaların yoğunlaştığı ya da ekonomik çöküşlerin yaşandığı anlarda, teknokratik çözümler teknik meşruiyet üretmenin aracı olarak devreye girer. Bu yönüyle teknokratik ideoloji, yalnızca bir yönetim modeli değil, siyasal meşruiyeti yeniden kuran ve yöneten bir ideolojik formasyon işlevi de görür. Türkiye’de 1971 sonrası teknokrat hükümetler bunun somut örneğini sunacaktır.

1.2.1.3. Teknokratik Yönetimin Kurumsal Unsurları

Teknokratik yönetim, yalnızca bireysel düzeyde teknik bilgiye sahip aktörlerin varlığıyla değil, aynı zamanda bu aktörlerin yer aldığı kurumsal yapıların işleyiş biçimiyle tanımlanır. Bu yönetim modelinde temel vurgu, karar alma süreçlerinin siyasal temsil yerine kurumsallaşmış uzmanlık ilkelerine dayanmasıdır. Teknokratik yönetimin kurumsal unsurları, kamu yönetiminde tarafsızlık, liyakat ve profesyonellik ilkeleri etrafında inşa edilir. Bu bağlamda yönetimin meşruiyeti, seçilmişlerden değil, kurumsal yeterlilik ve teknik etkinlikten türetilir.

Max Weber’in bürokratik otorite anlayışı, teknokratik yönetimin kurumsal temellerini anlamada önemli bir kuramsal çerçeve sunar. Weber’e göre modern bürokrasi, rasyonel kurallar ve liyakate dayalı atamalarla karakterize olur. Bu bağlamda teknokratik kurumlar, kişisel sadakatten çok kurumsal düzeni esas alır ve teknik uzmanlığa dayalı bir otorite biçimi üretir. Bu yönüyle teknokratik kurumlar, siyasal iradenin değil, teknik gerekçelerin yönetime yön verdiği yapılar olarak öne çıkar. (Gunnell, 1982)

Kurumsal teknokrasi anlayışında, planlama büroları, stratejik analiz merkezleri ve bağımsız düzenleyici kurumlar özel bir yer tutar. Bu birimler, siyasal organlara bağlı olmadan politika üretme ve uygulama yetkisine sahip olabilir. Harold James (2021), bu tür kurumların, ‘kriz zamanlarında teknik meşruiyetin taşıyıcıları’ olarak inşa edildiğini ve demokratik katılım mekanizmalarının yerine geçebildiğini belirtir. Bu da teknokratik yönetimi yalnızca uzmanlığa değil, aynı zamanda kurumsal kontrol sistemlerine dayalı bir model hâline getirir.

Teknokratik kurumların bir diğer belirleyici özelliği, karar alma süreçlerinde siyasal sorumluluğun değil, teknik yeterliliğin esas alınmasıdır. Bu durum, Centeno ve Wolfson'un (1997) belirttiği gibi, karar alma süreçlerinin siyasal niteliğinden arındırılarak teknik uzmanlığa dayalı bir mantığa göre yeniden yapılandırılması anlamına gelir. Yazarlar, teknokratik kurumların siyasal sistemin karmaşıklığını azaltmak ve karar süreçlerini hızlandırmak için 'teknik filtreler' oluşturduğunu vurgular. Bu kurumlar, yalnızca bilgi üretmekle kalmaz; aynı zamanda hangi bilginin geçerli sayılacağını da belirleyerek siyasal alanın sınırlarını yeniden çizer. Böylece teknokratik yönetim, biçimsel olarak siyasetin dışına yerleşse de dolaylı bir siyasal etki alanı yaratır.

Bu kurumsal yapıların işleyişi, genellikle meritokrasi ilkesi çerçevesinde yürütülür. Meritokrasi, liyakat ve yeterliliğin temel alındığı, bireylerin zekâ, bilgi birikimi ve mesleki becerilerine göre yönetim pozisyonlarına yükseldiği bir sistemdir. (Karayalçın, 1973, akt. Tortop et al., 2017, s. 159) Görev atamaları, uzmanlık eğitimi, deneyim ve teknik yeterlilik gibi ölçütlere dayanır. Ancak bu düzen, demokratik meşruiyet açısından bazı sorunları da beraberinde getirir. Özellikle kararların halkın temsilcileri tarafından değil, bağımsız kurullar ya da teknik danışma ekipleri tarafından alınması, yönetişimde temsil eksikliği tartışmalarını gündeme getirir. Bu bağlamda teknokratik kurumların 'hesap verebilirliği' çoğu zaman sınırlıdır; çünkü bu yapılar, seçmen karşısında değil, kendi teknik doğruluk ilkeleri karşısında sorumludur.

Sonuç olarak teknokratik yönetimin kurumsal unsurları, yalnızca işlevsel uzmanlığa değil, aynı zamanda siyasal alanın sınırlarını yeniden tanımlayan bir kurumsal mantığa da dayanır. Bu yapılar, temsilin yerine teknik doğruluk, halkın iradesi yerine uzman aklı, siyasal hesap verebilirlik yerine yapısal verimlilik ilkelerini öne çıkarır. Bu da onları, modern devletin yeniden yapılandırılmasında sessiz ama etkili aktörler hâline getirir.

1.2.2. Teknokratların Meşruiyet Kaynakları ve Siyasi Rolü

Teknokratların siyasal sistem içerisindeki meşruiyeti, geleneksel siyasal aktörlerden farklı olarak halk oyuna ya da ideolojik temsile değil, uzmanlık bilgisine dayanmaktadır. Bu nedenle teknokratik meşruiyet, çoğu zaman 'rasyonel-legal otorite' biçiminde tanımlanır. Max Weber'in bürokratik otorite kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, teknokratların meşruiyeti, işin doğasına hâkim olma ve teknik yeterliliğe sahip olma

üzerinden kurulur. Ancak bu meşruiyet biçimi, halkın siyasal katılımına dayalı demokratik meşruiyet biçimiyle çoğu zaman gerilimlidir.

Howard Greenwald (1979), teknokratik ideolojinin temelinde, uzmanlık bilgisinin toplumun tüm sorunlarına uygulanabileceği yönünde bir inanç olduğunu belirtir. Greenwald'a göre teknokratlar, siyaseti irrasyonel ve çıkar çatışmalarına dayalı bir alan olarak görürken; kendi uzmanlık alanlarını nesnel ve çözüme odaklı bir alternatif olarak sunarlar. Bu bakış açısı, onları yalnızca uzman değil, aynı zamanda siyasal iktidarın yeniden tanımlanmasında rol oynayan aktörler hâline getirir. Teknokratın meşruiyeti bu anlamda sadece teknik değil, ideolojik bir boyut da taşır.

Magali Sarfatti Larson (1973) ise teknokratların toplumsal meşruiyetini, profesyonel bilgi alanlarının otoritesiyle ilişkilendirir. Larson'a göre teknokratlar, modern toplumda 'yeni bir bürokratik kast' oluştururlar ve bu kast, bilgiye sahip olmanın getirdiği ayrıcalıkla siyasal iktidara erişim sağlar. Bu bağlamda teknokratların meşruiyeti yalnızca halk nezdinde değil; örneğin askerî ve bürokratik kurumlar gibi diğer iktidar odakları nezdinde de kabul görür. Böylece teknokratlar, yalnızca yönetimsel değil, aynı zamanda siyasal aktörlere dönüşür.

Teknokratların meşruiyeti, yalnızca bireysel uzmanlığa değil, aynı zamanda bulundukları toplumsal ve kurumsal pozisyonlara da bağlıdır. Elit teorileri çerçevesinde düşünüldüğünde, teknokratlar geleneksel siyasal elitlerden farklılaşan bir 'fonksiyonel elit' grubudur. Vilfredo Pareto ve Gaetano Mosca gibi klasik elit teorisyenlerinin öne sürdüğü üzere, elitler yalnızca ekonomik ya da siyasal güçle değil, aynı zamanda bilgiye ve uzmanlığa sahip olmakla da iktidar alanlarını belirlerler (Dunleavy & O'Leary, 1987, s. 136–137). Bu bağlamda teknokratlar, 'bilgi elitleri' olarak siyasal karar süreçlerine yön verebilirler.

Centeno ve Wolfson (1997), teknokrasiyi elitleşmenin bir biçimi olarak değerlendirir. Onlara göre teknokratik elitler, kurumsal güç merkezlerinin içinde şekillenir ve sistemin sürdürülebilirliği için teknik çözümler sunar. Bu durum, teknokratların siyasal rolünü iki yönlü hâle getirir: Bir yandan sistemin istikrarını sağlamak için teknik uzmanlık üretirler; diğer yandan bu uzmanlık, onları siyasi karar süreçlerinin merkezine taşır. Bu nedenle teknokratlar, çoğu zaman tarafsız uygulayıcılar olarak değil, sistemin ideolojik çerçevesini şekillendiren aktörler olarak değerlendirilmelidir.

Popülizm ve teknokrasi arasındaki gerilim, teknokratların meşruiyet kaynağının sorgulanmasına yol açar. Ivan Kenneally (2009), popülist siyasal söylemin teknik bilgiye değil, halk iradesine dayalı meşruiyet biçimlerini önceliğini belirtir. Bu durum, teknokratların demokratik siyasal yapılar içinde zaman zaman dışlanmasına ya da krize neden olmasına yol açabilir. Ancak aynı zamanda, siyasal sistemin tıkandığı ve popülist söylemlerin çözümsüz kaldığı anlarda teknokratlar yeniden meşruiyet kazanır ve 'kriz yöneticisi' olarak siyasal alana dâhil edilirler.

Türkiye özelinde, teknokratların meşruiyet kazanma süreci özellikle askerî vesayet dönemlerinde belirginleşmiştir. Demokratik sistemin askıya alındığı veya ciddi biçimde zedelendiği anlarda, teknokratlar teknik uzmanlıkları ve tarafsızlık görüntüleri sayesinde siyasal aktörler tarafından tercih edilmiştir. Bu durum, teknokratların yalnızca teknik değil, aynı zamanda siyasal ve hatta stratejik bir rol üstlendiklerini göstermektedir.

1.3. Askerin Teknokratlara Duyduğu Güvenin Nedenleri

Askerî bürokrasinin teknokratlara duyduğu güven, yalnızca teknik bilgiye dayalı değildir; aynı zamanda disiplin, tarafsızlık, öngörülebilirlik ve emir-komuta düzenine yatkınlık gibi yapısal özelliklerin uyumundan da kaynaklanır. Askerî zihniyetin temelini oluşturan hiyerarşi, işlevsellik ve düzen arayışı; teknokratların genellikle ideolojiden uzak, teknik rasyonaliteye dayalı yaklaşımlarıyla büyük ölçüde örtüşür. Bu nedenle birçok askerî müdahale sonrasında kurulan geçici hükümetlerde teknokratlara başvurulması, sadece bilgiye değil, aynı zamanda bu uyuma olan inanca da dayalıdır.

Harold James (2021), özellikle savaş ekonomileri ve kriz dönemlerinde teknokratik kadroların ordu tarafından tercih edilmesini, 'profesyonel tarafsızlık' ilkesine bağlar. Ona göre teknokratlar, siyasal kutuplaşmaların dışında kalabilen ve çözüme yönelik hareket edebilen bir yönetim sınıfı olarak görülür. Bu özellikleriyle teknokratlar, askerin siyasal alanı doğrudan kontrol etmek yerine, kontrol edilebilir bir sivil görünümlü ara yapı kurmasına olanak tanır.

Suzanne C. Nielsen (2012), askerî profesyonellik kavramını tanımlarken, mesleki sorumluluk, uzmanlık ve kurumsal aidiyet gibi ilkeleri vurgular. Bu çerçevede teknokratların da benzer bir profesyonel etikle hareket ettikleri düşünülebilir. Askerî yapılar için tanıdık olan bu normatif çerçeve, teknokratları güvenilir yönetim aktörleri hâline getirebilir. Ayrıca teknokratların kamuoyundaki düşük profilli ve sessiz

görünümleri, askerin doğrudan siyasal çatışmalara taraf olmadan yönetimi kontrol edebilmesi için elverişli bir zemin sunar. Peter Meiksins'in (2000) de belirttiği gibi, teknokratlar sistem içi aktörler olarak öne çıkarken, siyasal meşruiyet üretmekten çok, krizi 'idare edilebilir hâle getirme' işlevi görürler. Bu da askerin, teknokratlar eliyle sistemin teknik olarak işler halde tutulmasını sağlarken, siyasal sorumluluktan uzak kalmasına imkân tanır.

Dayne E. Nix'in (2012) analizine göre, askerî kurumlar doğası gereği profesyonel liyakat ve teknik yeterliliğe yüksek değer verir. Askerî profesyonellik anlayışı, karar alma süreçlerinde ideolojik kaygılardan arınmış, nesnel ve teknik çözümleri öncelikli kılar. Bu bağlamda, siyasi partilerle doğrudan ilişkili olmayan, teknik uzmanlığı ön plana çıkan teknokrat figürler, askerler açısından güvenilir yönetim unsurları olarak görülür. Özellikle siyasal istikrarsızlık dönemlerinde, askerler teknokratları, halkın değişken iradesinden ve partizan çatışmalardan bağımsız karar verebilecek 'soğukkanlı uzmanlar' olarak değerlendirme eğilimindedir.

Miguel Angel Centeno (1997) ise, kriz anlarında teknokratların askerî otoriteler tarafından neden tercih edildiğini sosyolojik bir perspektifle açıklar. Centeno'ya göre, ciddi ekonomik veya siyasal krizlerde geleneksel siyasal meşruiyet kaynakları aşındığında, teknokratlar bilgiye dayalı alternatif meşruiyet üretme potansiyelleri nedeniyle askerî aktörler tarafından desteklenir. Kriz yönetiminde teknik uzmanlık, halk desteğine gerek kalmaksızın rasyonel ve tarafsız bir yönetim algısı yaratır. Bu da askerin teknokratlara duyduğu güvenin temelinde, yönetişimi daha öngörülebilir ve yönetilebilir kılacak bir elit tabaka yaratma isteğinin yattığını gösterir.

Joanna Kurczewska (1991), teknokratların, siyasetin doğal çatışmalarını teknik sorunlara indirgeme becerisinin, askerî rejimler için özellikle cazip olduğunu vurgular. Kurczewska'ya göre teknokratlar, karmaşık ve çekişmeli siyasal meseleleri ideolojik tartışmalardan uzaklaştırarak teknik düzleme çeker. Bu durum, siyasi kutuplaşmadan endişe eden askerî otoritelerin teknokratlara olan güvenini artırır. Askerî yönetimler, teknokratlar aracılığıyla hem iç istikrarı sağlayacaklarına hem de uluslararası meşruiyetlerini teknik başarılar üzerinden güçlendireceklerine inanırlar.

Sonuç olarak, askerin teknokratlara duyduğu güven, yalnızca teknik uzmanlıkla değil, aynı zamanda siyasal süreçleri rasyonelleştirme, ideolojik çatışmaları gizleme ve mevcut

krizleri yönetilebilir hâle getirme kapasiteleriyle doğrudan ilişkilidir. Teknokratlar, bu özellikleriyle askerî aktörlerin gözünde hem sistemin devamlılığını hem de toplumsal istikrarı sağlayabilecek ideal ara figürler olarak konumlanmaktadır.

1.3.1. Askerin Sivil Hükümete Güvensizliğinin Kuramsal Temelleri

Askerin sivil hükümetlere yönelik güvensizliğinin temelinde, kurumsal farklılıklar, tarihsel deneyimler ve siyasal yapının niteliği gibi çeşitli dinamikler yer alır. Bu güvensizlik, özellikle siyasal istikrarsızlık, parti içi çekişmeler ve yönetim kapasitesindeki zayıflıklarla birleştiğinde daha görünür hâle gelir. Kuramsal düzlemde bu durumu en kapsamlı biçimde açıklayan isimlerden biri Samuel P. Huntington'dur. Huntington'un "The Soldier and the State" (1957) adlı eserinde geliştirdiği "subjektif" ve "objektif" sivil denetim ayrımı, bu bağlamda belirleyici bir çerçeve sunar.

Huntington'a göre subjektif sivil denetim, askeriyeyi siyasal iktidarın doğrudan bir aracı hâline getirirken; objektif sivil denetim, askerin profesyonel bir kurum olarak kendi alanında uzmanlaşmasına ve sivil otoriteye bağlı kalmasına imkân tanır. Ancak özellikle demokratikleşme süreçleri sekteye uğrayan ya da sivil yapılar kurumsallaşmamış ülkelerde, subjektif denetim öne çıkar ve bu durum askerî bürokraside sivil siyasetçilerin 'yetersiz' olduğu algısını pekiştirir. Bu çerçevede, sivil hükümetlerin karar alma ve uygulama konusundaki zafiyetleri, askerin müdahalesini meşrulaştıran söylemler üretmesine neden olur.

Dayne E. Nix (2012) de bu durumu 'kurumsal güven sorunu' olarak ele alır. Askerî kurumlar, kendilerini 'devletin sürekliliğini sağlayan asli aktör' olarak görürken, sivil hükümetleri geçici ve zaman zaman popülist çıkarlara hizmet eden yapılar olarak değerlendirebilir. Bu tür bir bakış açısı, özellikle sivil siyasetçilerin teknokratlara başvurarak kendi eksiklerini telafi etmeye çalıştıkları durumlarda daha da derinleşir. Askerin gözünde teknokratlar, sivil siyasetin kusurlarını törpüleyen ve teknik meşruiyet üreten daha güvenilir figürler olarak algılanır.

John Fitzsimons'un Alfred Frisch'in analizinden aktardığına göre, modern teknokrasinin yükselişi, sadece klasik liberal kapitalizmin çöküşüyle açıklanamaz; aynı zamanda mevcut siyasal ve yönetsel yapıların toplumsal sorunlara çözüm üretmekte yetersiz kalmasıyla da ilgilidir. Frisch'in yorumlanan görüşlerine göre, teknokrasinin yükselişi bürokratik elitlerin yeniden üretimini beraberinde getirmiş, böylece siyasal karar alma

süreçleri teknik uzmanlara kaymıştır. Bu durum, özellikle askerî yapıların doğrudan müdahale etmeksizin siyasal sistem üzerinde etkili olmasına olanak sağlayan bir zemin yaratır. Asker, teknik uzmanlığa dayanan bu yeni yönetsel modeli, doğrudan denetimden daha etkin ve daha az tepki çekecek bir kontrol biçimi olarak görebilir. Bu nedenle teknokrasi, demokratik meşruiyet görüntüsü altında işleyen, ancak arka planda güçlü vesayet ilişkilerine alan açan bir mekanizma olarak değerlendirilebilir (Fitzsimons, 1955, s. 601–602).

1.3.2. Teknokratların Askerî Vesayet Bağlamında Konumu

Teknokratların sivil-asker ilişkilerindeki konumu, sadece yönetimsel değil, aynı zamanda arabulucu bir rol üstlenmeleri açısından da önemlidir. Siyasal sistemlerde sivil hükümet ile askerî bürokrasi arasında zaman zaman yaşanan gerilim, bu iki yapının birbirine güvenmekte zorlandığı dönemlerde daha belirgin hâle gelir. İşte bu noktada teknokratlar, her iki taraf için de kabul edilebilir, tarafsız ve teknik rasyonaliteye sahip figürler olarak devreye girer.

Centeno ve Wolfson'un (1997) analizlerine göre, teknokratlar çoğu zaman karmaşık siyasal konjonktürlerde taraflar arasında bir sistem içi çözüm üretme işlevi görür. Özellikle kriz dönemlerinde, siyasi iktidarın doğrudan askerî müdahaleyi çağırmak yerine teknokratları hükümete davet etmesi, bu aracı rolün bir yansımasıdır. Bu bağlamda teknokratlar hem sivil otoritenin yıpranmasını engelleyen hem de askerî vesayetin doğrudan görünürleşmesini önleyen bir ara tampon görevi üstlenirler.

Ayrıca teknokratların siyasal söylem yerine teknik raporlara, bilimsel verilere ve uygulanabilir çözüm önerilerine yaslanan dili, taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştırır. Bu durum, özellikle karmaşık reform süreçlerinde, askerî yapının daha kolay ikna olmasını sağlar. John G. Gunnell (1982), teknokratların bu konumunu 'iktidarın ideolojik olmadan işlevsel kılınması' biçiminde tanımlar. Bu tanım, teknokratların yalnızca teknik çözümler üreten değil; aynı zamanda siyasal güçler arasındaki ilişkiyi biçimlendiren aktörler olduğunu da gösterir.

Teknokratların askerî vesayet sistemlerindeki konumu, yalnızca geçici birer 'kriz çözücü' olmakla sınırlı değildir; aynı zamanda bu vesayet sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından stratejik bir işlev üstlenirler. Özellikle demokratik kurumların zayıf olduğu ve siyasal temsil mekanizmalarının işlemez hâle geldiği dönemlerde, teknokratlar sistemin

yeniden ‘rasyonelleştirilmesi’ için başvurulan en etkili araçlardan biri hâline gelir. Bu bağlamda teknokratlar, vesayetin sert ve görünür yüzünü yumuşatan, ancak onun varlığını ideolojik ve teknik düzeyde meşrulaştıran bir arayüz işlevi görürler.

Peter Meiksins (2000), teknokratların bu rolünü ‘iktidarın teknikle maskelenmesi’ biçiminde tanımlar. Ona göre teknokratlar, vesayetçi yapılar tarafından tarafsız bilgi insanları olarak sunulsalar da aslında sistemin siyasal tercihlerine hizmet eden ideolojik figürlerdir. Bu durum, teknokratik yönetişimin sadece teknik değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik bir rejim türü olduğuna işaret eder. Böylece teknokratlar, vesayet sisteminin açık müdahalelerine gerek kalmadan, o yapının devamlılığını sağlayan bir yönetim katmanı oluşturur.

Ivan Kenneally (2009), bu durumu daha da derinleştirerek, teknokrasinin demokratik iradeyi bertaraf eden bir ‘elitist yönetim biçimi’ hâline gelme tehlikesine dikkat çeker. Özellikle halkın seçmediği, ancak karar alma süreçlerinde belirleyici olan teknokratların sistem içerisindeki yükselişi, demokratik meşruiyetle teknik otorite arasında ciddi bir denge sorunu yaratır. Askerî vesayet sistemlerinde bu denge çoğunlukla teknik otorite lehine bozulur.

Sonuç olarak teknokratlar, yalnızca teknik bilgiye sahip yönetici figürler değil; aynı zamanda mevcut iktidar ilişkilerini yeniden üreten, meşrulaştıran ve gerektiğinde gizleyen stratejik aktörlerdir. Askerî vesayet bağlamında bu rol daha da belirginleşir ve teknokratlar, vesayetin sürekliliği açısından vazgeçilmez bir yönetsel arayüz hâline gelir.

1.4. Diğer Ülkelerde Teknokratik Yönetim Deneyimleri

Türkiye örneğine geçmeden önce, teknokrasi olgusunu farklı siyasal rejimlerde ele almak, kavramın küresel ölçekte üstlendiği çeşitlenmiş işlevleri göz ardı etmemenin yanı sıra, Türkiye’deki deneyimi anlamlandırmak için gerekli karşılaştırmalı zemini sunmaktadır.

1.4.1. Otoriter Rejimlerde Teknokrasinin Araçsallaşması

Teknokrasi, birçok otoriter rejimde yalnızca ekonomik rasyonalitenin bir temsili olarak değil, aynı zamanda rejimin uluslararası düzeyde meşruiyetini pekiştirecek bir araç olarak işlev görmüştür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında Latin Amerika ve Güneydoğu Asya’daki örnekler, teknokratların askerî ya da otoriter yönetimler altında nasıl konumlandırıldığını göstermektedir. Bu rejimler, krize karşı ‘bilimsel ve uzman temelli’

çözümler vaat eden teknokratları iktidarın görünen yüzüne yerleştirerek, iç kamuoyunu kontrol altında tutmayı ve uluslararası finans çevrelerinin desteğini kazanmayı hedeflemiştir (Khoo, 2014).

Şili örneği, teknokrasinin askerî vesayetle bütünleştiği durumlara çarpıcı bir örnek sunar. General Pinochet'nin 1973'teki askerî darbesinden sonra iktidara gelen rejim, Chicago Üniversitesi'nde eğitim görmüş neoliberal ekonomistleri (Chicago Boys) ekonomi politikalarının başına getirerek piyasa odaklı yapısal reformlara yöneldi. Bu teknokratlar, devletin küçültülmesi ve özelleştirme programlarıyla ekonomik düzeni yeniden şekillendirirken, aslında askerî rejimin şiddet aygıtına bağımlı kalmışlardır. Dolayısıyla teknokratik uzmanlık, yalnızca ekonomik kalkınmanın değil, otoriter tahakkümün de ideolojik temellerinden biri hâline gelmiştir (Khoo, 2014).

Endonezya'daki Yeni Düzen rejimi, teknokrasinin askerî vesayet altında nasıl sistematik biçimde araçsallaştırıldığını gösteren çarpıcı bir örnektir. 1965 sonrası Suharto liderliğinde kurulan bu rejim, otoriter yapısını tahkim ederken aynı zamanda Batı eğitimi almış teknokratlara ekonomi yönetiminde önemli roller vermiştir. Ancak bu teknokratik yapı, özerk ve bağımsız bir karar alma mekanizmasından çok, askerî elitin çizdiği sınırlar içinde işlev gören bir iktisadi bürokrasiye dönüşmüştür. MacDougall'a göre, teknokratlar siyaset dışı kalmaları koşuluyla desteklenmiş; bu durum, teknokrasiyi yalnızca ekonomik rasyonaliteye indirgemiştir. Öte yandan, bu teknokratlar sadece iç kamuoyuna değil, uluslararası finans kuruluşlarına da rejimin 'modernleşmeci' ve 'rasyonel' yüzünü temsil etmiştir. Dolayısıyla teknokrasi, burada sadece kalkınma aracı değil, aynı zamanda askerî vesayetin ideolojik meşruiyet taşıyıcısı olarak da konumlanmıştır. Bu çerçevede, Yeni Düzen rejiminde teknokratların uzmanlığı, yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda siyasal istikrarı sürdürülebilir kılmak adına disiplinin ve kontrolün bir unsuru hâline gelmiştir. Böylece Endonezya örneği, teknokrasinin otoriter rejimlerde nasıl hem iç yönetimde hem de dış meşruiyet üretiminde stratejik bir aparat olarak işlev gördüğünü açık biçimde göstermektedir (MacDougall, 1976).

Silva'nın çalışması da Şili'deki teknokratik elitlerin dönüşümünü tarihsel bir perspektiften ele alır. Pinochet rejiminde şekillenen teknokratların, 1990'lardan itibaren demokratik rejime uyum sağlayarak kitlelerle doğrudan iletişim kuran teknokrat siyasetçilere evrildikleri görülmektedir. Bu dönüşüm, teknokrasinin yalnızca otoriter rejimlerin

bürokratik ayağı olmadığını, aynı zamanda siyasi alanın dönüşümüne uyum sağlayabilen esnek bir elit formunu temsil ettiğini ortaya koymaktadır (Silva, 2001).

Latin Amerika örnekleri dışında, Çin gibi kalkınmacı otoriter rejimlerde de teknokratlar önemli roller üstlenmiştir. Li ve He'nin Çin üzerine yaptığı değerlendirmeye göre, Komünist Parti, özellikle 1980 sonrası reform sürecinde teknokratları hem ekonomik uzmanlık hem de siyasi sadakat temelinde görevlendirerek, kalkınma ile otoriter istikrar arasında bir denge kurmayı amaçlamıştır. Bu durum, teknokratların bireysel özerkliğinden çok rejimin stratejik hedeflerine uyum sağlayan kadrolar olduğunu göstermektedir (Li & He, 2001).

Tüm bu örnekler, otoriter rejimlerin teknokrasiyi yalnızca yönetimsel etkinlik aracı olarak değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde kredi alan, yatırım çeken ve siyasi meşruiyet sağlayan bir aparat olarak kullandığını göstermektedir. Bu çerçevede, teknokratlar hem Uluslararası Para Fonu (IMF) -Dünya Bankası gibi aktörlerle ilişkileri yöneten aracı figürler hâline gelmiş hem de içerideki siyasi muhalefeti aşındırmak için kullanılan uzmanlık maskesiyle donatılmıştır (Khoo, 2014; Silva, 2001; Li & He, 2001).

1.4.2. Demokratik Geçiş Sürecinde Teknokratların Siyasi Rolü

Otoriter yönetimlerden demokratik rejimlere geçiş dönemleri, teknokratların siyasi rolde yeniden konumlandığı kırılma anlarıdır. Bu geçişlerde, teknokratlar hem rejimlerin yeniden yapılanmasında hem de uluslararası ekonomik normlara entegrasyon süreçlerinde kritik roller üstlenmiştir. Ancak bu rol, çoğu zaman siyasi partilerle olan mesafeleri, halk nezdindeki temsiliyet eksiklikleri ve uluslararası kuruluşlarla olan bağlantıları nedeniyle eleştirilmiştir (Dargent, 2011).

Dargent'in Kolombiya ve Peru örnekleri üzerinden yaptığı analiz, demokratik geçiş süreçlerinde teknokratların özerklik kapasitelerini vurgular. Kolombiya'da teknokratlar, 1960'lardan itibaren siyasal kutuplaşmanın etkilerini azaltmak amacıyla iktidara taşınmış; Peru'da ise Fujimori rejimi altında hiperenflasyonla mücadele için teknokratlara yönelinmiştir. Her iki ülkede de teknokratlar, siyasi aktörlerle pazarlık yapma becerilerini, uluslararası finans kuruluşlarının desteğini ve uzmanlık bilgilerini stratejik biçimde kullanarak önemli bir özerklik elde etmişlerdir (Dargent, 2011).

Bu özerklik, yalnızca teknik uzmanlıktan kaynaklanmamaktadır. Dargent'e göre, Kolombiya ve Peru örneklerinde teknokratlar, siyasi liderlerin kısa vadeli çıkarlarına

karşı direnç göstererek uzun vadeli makroekonomik istikrarı koruma iddiasıyla hareket etmiş; bu durum onları belirli dönemlerde siyasal merkezin dışına taşımıştır. Ancak teknokratik özerklik, halk nezdinde demokratik meşruiyetin sınırlı kalmasına da neden olmuştur. Özellikle IMF destekli kemer sıkma programları uygulandığında, teknokratların halktan kopuk elitler olarak görülmesi, demokrasiyle olan gerilimlerini artırmıştır (Dargent, 2011).

Benzer bir dönüşüm Şili'de Joaquín Lavín örneğinde gözlemlenir. Silva'nın analizine göre, Lavín gibi figürler, Pinochet rejiminde teknokrat olarak yetişmiş, ancak demokratik ortamda siyasi figür hâline gelmişlerdir. Lavín'in doğrudan halkla iletişim kurma ve siyasi partilerden bağımsız hareket etme stratejisi, teknokratların kitle siyasetiyle eklemlenebileceğini göstermektedir. Bu örnek, teknokrasinin halktan kopuk bir elit biçimi değil, seçmen davranışlarını etkileyen teknik-bürokratik temsil modeli olarak işlev görebileceğini ortaya koymaktadır (Silva, 2001).

Buna ek olarak, Li ve He'nin Çin ve Meksika örnekleri üzerine yaptığı karşılaştırmalı analiz, demokratikleşme süreçlerinde teknokratların nasıl farklı yönlere evrilebildiğini gösterir. Çin'de Parti kontrolü altında kalan teknokratlar, otoriter yapının sürdürülebilirliğine hizmet eden aktörler olurken; Meksika'da PRI rejiminin dönüşüm sürecinde teknokratlar, siyasi temsil alanına adım atarak doğrudan liderlik iddiasında bulunmuşlardır. Meksika'da 1980'lerden itibaren güçlenen teknokrat kuşak, seçimle gelen siyasi liderliğin yerini alacak şekilde örgütlenmiş ve neoliberal reformları uygulama kapasitesiyle ön plana çıkmıştır (Li & He, 2001).

Bu çerçevede, demokratik geçiş süreçlerinde teknokratların siyasi roldeki işlevi üç düzlemde değerlendirilebilir: ilki, ekonomik reformların sürdürülebilirliği için teknik uzmanlık sunmaları; ikincisi, siyasi partilerin kriz anlarında başvurdukları çözüm mekanizmaları hâline gelmeleri; üçüncüsü ise uluslararası alanda meşruiyet sağlayıcı aracı aktörler olarak konumlandırılmalarıdır. Ancak bu üç işlev, çoğu zaman demokratik hesap verebilirlikle çelişmiş ve teknokratların halk nezdinde temsiliyet sorunlarını derinleştirmiştir (Dargent, 2011; Silva, 2001).

Uluslararası örnekler, teknokratların hem otoriter hem de demokratik rejimlerde farklı biçimlerde araçsallaştırıldığını ve siyasal sistemlerin yeniden inşasında kritik roller üstlendiğini göstermektedir. Buradan hareketle, Türkiye örneğine geçtiğimizde, 12 Mart

1971 Muhtırası sonrası kurulan Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri, teknokratların askerî vesayeti taşıyan, ancak doğrudan askerî müdahale gibi algılanmayan bir modelle yönetimi devralmasının klasik örneğidir.

2. BÖLÜM: 12 MART MUHTIRASI VE TÜRKİYE'DE TEKNOKRAT HÜKÛMETLER

2.1. 1960 Sonrası Türkiye'de Siyasal ve Toplumsal Dönüşüm

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin doğrudan emir-komuta zinciri dışında gerçekleştirdiği ilk başarılı müdahale olarak Türk siyasal hayatında köklü bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarına son veren bu darbe, yalnızca bir hükümeti devirmekle kalmamış; Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve kurumsal yapısında derin etkiler bırakmıştır. Darbenin ardından oluşturulan Milli Birlik Komitesi (MBK), devlet yönetimini devralarak yeni bir siyasal düzenin temelini atmıştır. Ancak MBK, farklı hiziplerden oluşan heterojen yapısıyla kısa sürede iç bölünmelere sahne olmuş, bu da ordunun siyasette kalıcı bir aktöre dönüşmesinin yolunu açmıştır (Ahmad, 1995).

1961 Anayasası'nın kabulü, Türkiye'de demokratikleşme sürecinde dönüm noktası teşkil ederek siyasal ve kurumsal yapının özgürlükçü bir zeminde yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığındaki akademisyenler komisyonu tarafından hazırlanan bu anayasa, bireylere geniş temel hak ve özgürlükler tanımış, üniversite özerkliğini ve sendikal hakları güvence altına almış ve Anayasa Mahkemesi gibi yeni kurumlarla hukuk devletinin temellerini güçlendirmiştir. Ancak bu özgürlükçü düzen, aynı zamanda ordunun vesayet rolünü de kurumsallaştırmış, askerin siyasette dolaylı ama sürekli bir etki alanı oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle anayasa, bir yandan demokratikleşme umudu yaratırken, diğer yandan siyasal düzenin kırılganlığını artırmıştır (Keskin, 2011; Köse, 2010).

1961 seçimleriyle birlikte çok partili siyasal yaşam yeniden tesis edilmiş ve İsmet İnönü liderliğinde koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Ancak bu hükümetler kısa ömürlü olmuş, siyasal istikrarı sağlamakta başarısız kalmıştır. Demokrat Parti'nin mirasını devraldığı düşünülen Adalet Partisi (AP), kısa sürede güç kazanarak Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) karşı en önemli rakip hâline gelmiştir. CHP ile AP arasındaki keskin rekabet, karar alma süreçlerini zora sokmuş; özellikle koalisyon hükümetleri içindeki anlaşmazlıklar, ülkenin istikrarsız bir siyasal tabloya sürüklenmesine yol açmıştır. Bu dönemde halkın beklentilerinin karşılanamaması, siyasal sistemin etkinliğini tartışmalı hâle getirmiştir (Hale, 2014).

Ordunun siyasal yaşamdaki ağırlığı, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde Talat Aydemir önderliğinde gerçekleştirilen darbe girişimleriyle daha da belirginleşmiştir. Aydemir ve çevresindeki genç subayların hedefi, radikal bir siyasal dönüşüm gerçekleştirerek Cumhuriyet ideallerini yeniden canlandırmaktı. Ancak her iki girişim de emir-komuta zincirine bağlı kalan üst komuta kademesinin direnciyle başarısızlığa uğramıştır. İsmet İnönü'nün kriz anındaki soğukkanlı tutumu ve ödün vermeyen kararlılığı, ordunun kontrolü kaybetmesini engellemiştir. Bu başarısızlıklar, ordunun siyasete müdahalesinin yalnızca yüksek komuta kademesi eliyle mümkün olabileceği anlayışını pekiştirmiştir. Ayrıca bu girişimler, Türk siyasal hayatında ordunun gölgesinin ne denli belirleyici bir unsur olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur (Hale, 2014; Sunay & Ezgin, 2021).

1965 seçimleri, Türk siyasal hayatında yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi, büyük bir oy oranıyla iktidara gelmiş ve Demokrat Parti geleneğinin güçlü bir devamı olarak toplumda geniş destek bulmuştur. Demirel hükümeti, hızlı ekonomik kalkınma ve siyasal istikrar vaatleriyle yola çıkmış; ancak ülkenin giderek artan toplumsal huzursuzlukları ve ekonomik sıkıntıları karşısında bu vaatleri gerçekleştirmekte zorlanmıştır. Ordunun ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin gözünde Adalet Partisi iktidarı her zaman ihtiyatla karşılanmış, bu dönemde ordu giderek daha belirgin biçimde rejimin bekçisi rolünü üstlenmiştir. Özellikle 1960 sonrası artan toplumsal mobilizasyon ve ideolojik kutuplaşma, Demirel hükümetini zayıf bir konuma sürüklemiş; bu durum, ordunun ilerleyen yıllarda yeniden müdahale etmesine uygun bir zemin hazırlamıştır (Kayalı, 2018, s. 153-154).

1968 öğrenci hareketleri, Türk siyasal hayatında toplumsal kutuplaşmayı derinleştiren en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Dünya genelinde yükselen gençlik hareketlerinin Türkiye'ye yansıması niteliğinde olan bu dalga, üniversite kampüslerinde başlayan protestolarla ortaya çıkmış, kısa sürede ülke genelinde etkisini göstermiştir. Gençler, yalnızca eğitim sistemindeki sorunları dile getirmekle kalmamış; aynı zamanda toplumsal eşitsizlikler, anti-emperyalist talepler, bağımsızlık ve sosyal adalet gibi konuları gündeme taşımışlardır. Özellikle ABD'nin Vietnam Savaşı'na karşı düzenlenen gösteriler, Türkiye'deki gençlik hareketlerinin uluslararası bir mücadele bilinciyle bütünleşmesine yol açmıştır. Ancak bu süreçte öğrenci hareketleri sağ ve sol fraksiyonlar arasında sert

çatışmalara dönüşmüş, üniversiteler ideolojik mücadelenin sahasına dönüşerek kamu düzenini tehdit eden olayların merkezi hâline gelmiştir (Ahmad, 1995; Köse, 2010).

Devletin gençlik hareketlerine yaklaşımı ise ikircikli bir karakter taşımıştır. Anayasal özgürlükler çerçevesinde gençlerin siyasal katılımı meşru kabul edilirken, güvenlik kaygılarıyla sıkıyönetim uygulamaları devreye sokulmuştur. Bu çelişkili tavır, toplumsal gerilimi daha da artırmış ve düzenin korunmasına yönelik kaygıları pekiştirmiştir. Ordu, gençlik hareketlerini rejim için doğrudan bir tehdit olarak algılamaya başlamış; hükümetin bu hareketleri kontrol altına almakta yetersiz kalması, askerî müdahale ihtimalini giderek güçlendirmiştir (Keskin, 2011).

1969 genel seçimleri, siyasal kutuplaşmayı derinleştiren bir dönemin başlangıcı olmuştur. Adalet Partisi aldığı yüksek oy oranıyla iktidarını pekiştirirken, Türkiye İşçi Partisi (TİP) gibi sol partiler parlamentoda temsil gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu durum, sol hareketlerin parlamenter siyaset dışına itilmesine ve giderek daha radikal yöntemlere yönelmesine yol açmıştır. Parlamento dışına itilen sol gruplar, üniversitelerde işgaller, fabrika grevleri ve kitlesel eylemler yoluyla seslerini duyurmaya çalışmıştır. Buna karşılık sağ kanat, paramiliter örgütlenmelere ağırlık vermiş, Ülkü Ocakları gibi yapılar sokak çatışmalarında etkin rol oynamaya başlamıştır. Böylece ideolojik şiddet günlük hayatın bir parçası hâline gelmiş, ülke ciddi bir güvenlik krizine sürüklenmiştir (Kayalı, 2018; Sunay & Ezgin, 2021).

Bu gergin ortamın en çarpıcı örneklerinden biri, 15–16 Haziran 1970 işçi olayları olmuştur. Sendikal hakların kısıtlanmasına yönelik yasa değişikliklerine karşı işçiler, İstanbul ve Kocaeli'nde yüz binlerce kişinin katıldığı protestolar düzenlemiş; eylemler kısa sürede geniş çaplı bir toplumsal harekete dönüşmüştür. Güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle protestolar çatışmaya sahne olmuş, çok sayıda işçi yaralanmış, bazıları hayatını kaybetmiştir. Bu olay, işçi sınıfının siyasal gücünü gözler önüne sererken, devlet elitlerinde derin bir kaygıya yol açmıştır. Ordunun gözünde, hükümetin bu tür toplumsal hareketleri kontrol altına almakta başarısız kalması, düzenin korunmasına yönelik müdahale ihtiyacını artırmıştır (Keskin, 2011; Ahmad, 1995).

12 Mart'a giden süreçte en kritik gelişmelerden biri, 9 Mart 1971 tarihinde planlanan sol eğilimli darbe girişimi olmuştur. Doğan Avcıoğlu ve çevresindeki entelektüellerin desteğini alan bu girişim, ordunun alt ve orta kademelerindeki bir grup subayın radikal

reformlarla yeni bir düzen kurma arayışının ürünüydü. Ancak yüksek komuta kademesinin desteğini bulamayan girişim, harekâtın başlamasına günler kala deşifre edilerek başarısızlığa uğramıştır. Bu olay, ordunun içinde hiziplerin tasfiye edilmesine yol açarken, yüksek komutanlığın emir-komuta zinciri içinde müdahale etme kararlılığını pekiştirmiştir. Böylece kısa süre sonra 12 Mart Muhtırası'nın ilan edilmesinin önü açılmıştır (Hale, 2014; Köse, 2010).

Genel olarak bakıldığında, 1960 sonrası dönemde yaşanan siyasal ve toplumsal dönüşüm, demokratikleşme umutlarını beraberinde getirmiş; ancak aynı zamanda istikrarsızlık, kutuplaşma ve güvenlik kaygılarını da artırmıştır. 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yapısı toplumsal mobilizasyonu hızlandırmış; fakat bu özgürlük ortamı, artan ekonomik sorunlar, şiddet olayları ve siyasal tıkanmayla birleşince sürdürülemez hâle gelmiştir. 15–16 Haziran olayları ve 9 Mart Darbe Girişimi, devletin otorite krizini gözler önüne sermiştir. Bu koşullar altında ordu, sivil hükümetlere duyduğu güvensizlik nedeniyle düzeni korumak adına müdahale etmeyi kaçınılmaz görmüş; böylece 12 Mart 1971 Muhtırası'nın zemini oluşmuştur (Kayalı, 2018).

2.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonuçları

2.2.1. Muhtıra metninin içeriği ve kurumsal yansımaları

12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanları ve kamuoyuna sunulan muhtıra, anayasal düzene müdahale niteliği taşıyan bir bildiridir. Metin, siyasi iktidarın ülkeyi içine sürüklediği anarşi, ekonomik kriz ve toplumsal çalkantıları gerekçe göstererek, Atatürkçü reformların gerçekleştirilmesini sağlayacak 'kuvvetli ve inandırıcı' bir hükümetin kurulmasını talep etmektedir. Aksi takdirde, Silahlı Kuvvetler'in idareyi doğrudan doğruya üzerine alacağı açıkça belirtilmiştir. Aşağıda tam metniyle yer verilen muhtıra, Türkiye Cumhuriyeti siyasal tarihinde bir dönüm noktasıdır:

1- *Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*

2- *Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silâhlı Kuvvetler'in bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zarurî görülmektedir.*

3- *Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silâhlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.*

İmza sahipleri:

Orgeneral Memduh Tağmaç, Genelkurmay Başkanı

Oramiral Celâl Eyiceoğlu, Deniz Kuvvetleri Komutanı

Orgeneral Faruk Gürler, Kara Kuvvetleri Komutanı

Orgeneral Muhsin Batur, Hava Kuvvetleri Komutanı

Cumhuriyet Gazetesi. (1971, Mart 13). *Türk Silahlı Kuvvetleri'nin muhtıra metni*. s. 1.

Muhtıranın dilinde öne çıkan "anarşi", "kardeş kavgası" ve "kuvvetli ve inandırıcı hükümet" gibi kavramlar, dönemin siyasal ve toplumsal krizinin ordu tarafından nasıl algılandığını ortaya koymaktadır. Özellikle Atatürkçülük vurgusu, askerin kendi müdahalesini meşrulaştırmak için kullandığı en önemli retorik araç olmuştur. Bu durum, ordu tarafından yapılan her müdahalede görülen bir gelenek olarak, ulusal birlik ve modernleşme ideallerini kendisine dayanak edinmiştir (Ertem, 2018).

Muhtıranın ikinci maddesinde yer alan "partiler üstü bir anlayış" ifadesi, dönemin siyasi partilerinin işlevsizleştirildiği ve teknokrat kadrolara dayalı bir kabinenin hazırlığının yapıldığının açık göstergesidir. Murat Karataş'a göre bu ifade, partilerin demokratik temsil kapasitesine duyulan güvensizliğin ordu tarafından açıkça dile getirilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla muhtıra, sadece mevcut hükümeti hedef almamış, aynı zamanda genel olarak parlamenter sistemin verimsizliğini vurgulamıştır (Karataş, 2019).

Dönemin basını, muhtırayı destekleyici bir söylem benimsemiş ve bildiriyi ülkeyi kurtaracak bir çağrı olarak sunmuştur. Gazetelerde "anarşi" ve "düzen" kavramları sıkça

işlenmiş, bu çerçeve kamuoyunda müdahalenin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu algısını güçlendirmiştir. Basının geniş ölçüde orduyla paralel bir dil benimsemesi, muhtıranın meşruiyetini artırıcı bir rol oynamıştır (Karavar Öz, 2018).

Muhtıra sonrasında yaşanan gelişmelerden biri de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in, muhtırayı veren üst düzey komutanları görevden almak istemesi olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, bu girişime sıcak bakmamış ve ordu tarafında bir tavır sergilemiştir. Bu duruş, bazı çevrelerde Sunay'a, görev süresi sona erdikten sonra yeniden Cumhurbaşkanlığı için destek vaat edildiği iddialarını beraberinde getirmiştir. Nitekim Sunay, muhtırayı açıkça desteklediğini şu sözleriyle ifade etmiştir: "Silahlı Kuvvetler görevini bu defa da Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuru ve yetki sınırları içinde yerine getirmiş bulunuyor" (Kocaş, 1978, akt. Keskin, 2011, s. 236).

Muhtıra sonrası dönemde Başbakan Süleyman Demirel'in öncelikli olarak Meclis'ten güvenoyu istemeyi planladığı, ancak siyasi çevrelerde karşılaştığı ilgisizlik nedeniyle bu düşünceden vazgeçerek istifa etmeye karar verdiği aktarılmaktadır. Aynı gün toplanan Bakanlar Kurulu, yaklaşık dört saat süren bir toplantının ardından muhtıra ile ortaya çıkan durumu değerlendirmiş ve hükümetin çekilmesini uygun bulmuştur. Demirel, istifa mektubunu Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunarak görevinden resmen ayrılmıştır (Tercüman, 13 Mart 1971, akt. Keskin, 2011, s. 237). Bu gelişme, muhtıranın yalnızca bir uyarı değil, fiili bir yönetim değişikliği dayatması olduğunu ortaya koymuştur.

Kurumsal açıdan, muhtıra parlamentonun yetkilerini büyük ölçüde sınırlandırmış, siyasi partilerin etkinliğini azaltmış ve Cumhurbaşkanını orduyla birlikte kilit bir aktör hâline getirmiştir. 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yapısında yapılan kısıtlamalar, yürütme organı üzerinde askerî vesayeti kurumsallaştırmış ve Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir kırılmaya yol açmıştır (Tunç & Akarçay, 2022).

Sonuç olarak, 12 Mart Muhtırası, yalnızca mevcut hükümeti sona erdirmemiş; anayasal düzeni, siyasi partileri ve parlamenter sistemi doğrudan hedef alan bir vesayetçi müdahale işlevi görmüştür. Atatürkçülük vurgusuyla meşruiyet kazandırılan bu metin, basının desteğiyle kamuoyunda kabul görmüş; Cumhurbaşkanı ve ordu iş birliğiyle siyasi iktidarın tasfiyesi sağlanmıştır. Bu süreç, partilerüstü teknokrat kabinelerin önünü açmış ve askerin sivil siyasete duyduğu güvensizliği kalıcı bir kurumsal çerçeveye taşımıştır (Ertem, 2018; Karataş, 2019).

2.2.2. Kamuoyu Algısı ve Basın Yoluyla Müdahalenin Meşrulaştırılması

12 Mart 1971 Muhtırası, yalnızca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin doğrudan siyasal sürece müdahalesiyle değil, aynı zamanda kamuoyunun ve basının bu müdahaleyi nasıl algıladığıyla da Türkiye siyasal tarihinde kritik bir dönüm noktası olmuştur. Müdahalenin meşruiyetini sağlayan en önemli unsurlardan biri, toplumun büyük kesimlerinde giderek artan güvenlik ve istikrar arzusuydu. 1960'ların sonundan itibaren yoğunlaşan öğrenci eylemleri, işçi grevleri ve sağ-sol çatışmaları, halkın gözünde mevcut hükümetin sorunları çözmekte yetersiz kaldığı algısını pekiştirmişti. Bu atmosfer, basının da yönlendirmesiyle, askerî müdahalenin gerekli ve kaçınılmaz bir adım olduğu fikrini kamuoyunda güçlendirdi (Keskin, 2011, s. 230).

Dönemin gazetelerinde muhtıra, genellikle ülkenin içine sürüklendiği 'anarşi' ve 'kardeş kavgasına' son verecek bir girişim olarak sunulmuştur. Cumhuriyet, Milliyet ve Hürriyet gibi geniş kitlelere ulaşan gazeteler, bildiriyi manşetlerine taşıyarak ordunun taleplerini geniş bir destek çerçevesinde kamuoyuna aktarmıştır. Hilal Karavar Öz'ün yaptığı incelemelerde görüldüğü üzere, basında muhtıranın 'ülkeyi kurtaracak bir çağrı' olarak çerçevelendiği ve 'düzen' kavramının sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu dil, kamuoyunda askerî müdahaleyi bir tehditten ziyade kurtarıcı bir hamle olarak algılatmış ve ordunun meşruiyetini pekiştirmiştir (Karavar Öz, 2018).

Basının kullandığı retorik, yalnızca mevcut siyasi iktidarın yetersizliğini vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda ordunun müdahalesini Atatürkçü değerlerle özdeşleştirerek meşrulaştırmıştır. Muhtıra metninde öne çıkan 'Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele almak' vurgusu, basında da sıklıkla tekrarlanmıştır. Böylece askerî müdahale, rejimi tehdit eden iç ve dış unsurlara karşı Atatürk devrimlerinin korunmasıyla eşdeğer bir çaba olarak sunulmuştur. Bu yaklaşım, kamuoyunun önemli bir kesiminde müdahaleye yönelik olumlu bir algı yaratmıştır (Köse, 2010, s. 68).

Bununla birlikte basının tarafsız bir aktör olmaktan ziyade, askerin siyasi gündemini destekleyen bir söylem geliştirdiği dikkat çekmektedir. Gazeteler, toplumda yaygınlaşan şiddet olaylarını ve ekonomik sıkıntıları öne çıkararak mevcut hükümeti pasif göstermekten geri durmamış; muhtıranın ardından kurulan partilerüstü bir kabinenin çözüm üretme potansiyelini ön plana taşımıştır. Böylece medya, ordunun müdahalesini

olağanüstü bir zorunluluk olarak sunarken, parlamenter mekanizmaların çözüm üretme kapasitesinin sınırlı olduğu yönünde kamuoyu inancı yaratmıştır (Karavar Öz, 2018).

Muhtıranın toplumsal algısında önemli bir unsur da Atatürkçülük söyleminin devletin bütünlüğü ve modernleşme idealleriyle özdeşleştirilmesiydi. Askerî müdahale, bir kesim tarafından anayasal düzenin korunması ve toplumsal istikrarın yeniden sağlanması adına desteklendi. Bu bağlamda Atatürkçülük, yalnızca bir ideolojik çerçeve değil, aynı zamanda müdahaleyi haklılaştıran bir meşruiyet kaynağı işlevi gördü. Atatürk devrimlerinin devamlılığı, demokratik temsilin önüne geçirilerek kamuoyunun güvenlik ve düzen arayışı ile bütünleştirildi (Tunç & Akarçay, 2022).

Toplumun farklı kesimleri muhtıraya çeşitli tepkiler vermiştir. Üniversite gençliği içinde sol eğilimli gruplar, muhtırayı bir baskı mekanizması olarak görmüş; nitekim sonrasında artan gözaltılar, kapatılan öğrenci dernekleri ve yasaklanan yayınlar bu kaygıları haklı çıkarmıştır. Buna karşın muhafazakâr çevreler ve büyük sermaye grupları, ordunun müdahalesini memnuniyetle karşılamış, ekonomik istikrarın ve güvenliğin yeniden sağlanacağına inanmıştır. İşçi sınıfı ise 15–16 Haziran 1970 olaylarının ardından sertleşen devlet refleksleri karşısında temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Genel eğilim, güvenlik ve düzenin yeniden tesisi beklentisinin, muhtıranın kamuoyunda geniş ölçüde kabullenilmesini kolaylaştırdığı yönündedir (Keskin, 2011).

Kamuoyunda oluşan bu atmosfer, ordunun yalnızca bir güvenlik aktörü değil, aynı zamanda bir ‘düzen kurucu’ olarak algılanmasına neden olmuştur. Özellikle basının aktif desteği, ordunun müdahalesinin demokratik meşruiyet tartışmalarını büyük ölçüde gölgede bırakmıştır. Muhtıranın ardından kurulan teknokrat hükümetler, basında ‘partilerüstü’ bir çözüm olarak sunulmuş, siyasal partilerin rekabetinin yarattığı istikrarsızlık yerine uzman kadroların ülkeyi yeniden düzlüğe çıkaracağı fikri yaygınlaştırılmıştır. Bu süreç, askerî vesayetin sadece siyasal kurumlar üzerinde değil, kamuoyu nezdinde de kabul görmesini kolaylaştırmıştır (Karataş, 2019).

Basının müdahale sürecindeki rolü, yalnızca haber aktarmakla sınırlı kalmamış; kamuoyunun algısını şekillendiren bir propaganda işlevi de görmüştür. Bu noktada, haberlerin kurgusu ve kullanılan başlıkların, halkın zihninde ordunun ‘son çare’ olarak devreye girdiği imajını pekiştirdiği görülmektedir. Örneğin muhtıranın verildiği günlerde manşetlerde sıkça kullanılan ‘anarşiye son’, ‘düzene dönüş’ ve ‘Atatürkçü devrimlerin

bekçileri iş başında' ifadeleri, askerî müdahalenin bir darbe değil, ulusal çıkarlar için kaçınılmaz bir adım olarak sunulmasına hizmet etmiştir (Karavar Öz, 2018).

Bütün bu gelişmeler ışığında, 12 Mart Muhtırası'nın kamuoyundaki algısı büyük ölçüde basının söylemiyle şekillenmiştir. Basın, ordunun meşruiyetini destekleyen bir dil kullanmış; toplumsal kesimlerin güvenlik ve istikrar beklentilerini müdahaleyle örtüştürmüştür. Bu çerçevede kamuoyunun geniş bir kesimi, askerî vesayetin demokrasiye yönelik tehditlerini sorgulamak yerine, düzenin sağlanması beklentisini önceliklendirmiştir. Sonuçta muhtıra, yalnızca siyasi bir müdahale değil, aynı zamanda toplumun önemli bir kısmının sessiz onayıyla hayata geçirilen bir dönüşüm olmuştur (Köse, 2010).

2.2.3. Uluslararası Basında 12 Mart Muhtırası'nın Yansımaları

12 Mart 1971 Muhtırası, yalnızca Türkiye'nin iç siyasal dengelerinde değil, aynı zamanda uluslararası kamuoyunda da dikkatle takip edilmiştir. Soğuk Savaş'ın en yoğun yıllarında gerçekleşen bu müdahale, Batı bloğunda Türkiye'nin istikrarlı bir müttefik olarak kalıp kalamayacağı sorusunu gündeme taşımıştır. Özellikle Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nun güneydoğu kanadında kritik bir konuma sahip olan Türkiye'de yaşanan gelişmeler, İngiliz ve Amerikan basını tarafından ayrıntılı biçimde değerlendirilmiş, Latin Amerika'dan da çeşitli diplomatik raporlarla izlenmiştir. Uluslararası basında öne çıkan temel tema, Türkiye'nin siyasi istikrarsızlıktan çıkış için orduya başvurmuş olması ve bu durumun Batı için hem bir güvenlik sigortası hem de demokratik değerler açısından bir kaygı kaynağı oluşturmasıdır (Ahmad, 1995).

İngiliz basını, muhtırayı özellikle Türkiye'nin NATO içerisindeki rolü bağlamında ele almıştır. The Times ve The Guardian gazetelerinde yer alan haberlerde, Türkiye'de son dönemde artan şiddet olayları ve siyasi tıkanma vurgulanmış, ordunun müdahalesi bu sorunlara bir çözüm arayışı olarak değerlendirilmiştir. Bu gazetelerde muhtıra, doğrudan bir darbe olarak değil, ülkeyi anarşiden kurtarmaya yönelik bir uyarı olarak yorumlanmıştır. Financial Times ise ekonomik istikrarsızlık ve artan işçi eylemlerine dikkat çekerek, ordunun müdahalesinin sermaye çevrelerinde bir güven unsuru oluşturduğunu belirtmiştir (Coşkun, 2016). İngiliz basınındaki bu değerlendirmeler, Türkiye'de demokrasinin kısmen askıya alınmasını eleştirseler de ülkenin NATO için stratejik önemine atıfta bulunarak müdahaleye anlayışla yaklaşmıştır.

İngiliz arşiv belgelerinde ise hükümetin yaklaşımı, basından daha net bir biçimde gözlemlenmektedir. Londra'daki diplomatik raporlar, muhtıranın Türkiye'nin Batı ittifakındaki konumunu güçlendirmeyi amaçladığına işaret etmektedir. Belgelerde, Türkiye'nin siyasi istikrarsızlığının NATO'nun güvenlik politikalarını olumsuz etkileyebileceği vurgulanırken, ordunun düzeni sağlamaya yönelik müdahalesinin kısa vadede yararlı olabileceği değerlendirmesi yapılmıştır. Ancak uzun vadede askerî vesayetin Türkiye'nin demokratik imajına zarar vereceği yönünde kaygılar da dile getirilmiştir (Coşkun, 2016). Bu yaklaşım, Batı'nın Türkiye'ye yönelik ikili tutumunu açıkça ortaya koymuştur: Güvenlik kaygıları, demokratikleşme hedeflerinin önüne geçirilmiştir.

ABD basını da 12 Mart Muhtırası'nı geniş şekilde ele almıştır. New York Times ve Washington Post'ta çıkan haberlerde, Türkiye'de artan sağ-sol çatışmaları, ekonomik krizler ve işçi hareketleri vurgulanarak, ordunun müdahalesinin istikrar arayışının bir parçası olduğu belirtilmiştir. Ancak bazı yorumlarda, Türkiye'de demokrasi kültürünün zayıflamasının Amerikan dış politikası açısından olumsuz bir gelişme olabileceği dile getirilmiştir. Yine de genel eğilim, Türkiye'nin NATO'daki kritik konumu nedeniyle askerin müdahalesine anlayışla yaklaşmak yönünde olmuştur. Bu çerçevede ABD basını, muhtırayı bir darbe olarak değil, siyasi düzene müdahale eden bir uyarı olarak sunmuştur (Hale, 2014).

Latin Amerika'dan gelen yansımalar, özellikle Arjantin Büyükelçisi Jacinto Santamaría'nın raporlarında dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Santamaría, Türkiye'deki askerî müdahaleyi Latin Amerika'daki askerî yönetimlerle kıyaslamış ve bu süreci sivil siyasetin vesayet altında tutulduğu kontrollü bir demokrasi modeli olarak nitelendirmiştir. Raporlarda, Türkiye'nin demokratik kurumlarının varlığını sürdürmesine rağmen, ordunun gölge hükümet işlevi gördüğü değerlendirilmiştir (Kayıran, 2023). Bu gözlemler, Türkiye'nin yalnızca Batı dünyasında değil, farklı kıtalardaki gözlemciler açısından da askerî vesayetle özdeşleşmeye başladığını göstermektedir.

Uluslararası basında muhtıranın Atatürkçülük vurgusuna da özel önem verilmiştir. The Guardian'da çıkan yorumlarda, bildiride geçen 'Atatürkçü reformların gerçekleştirilmesi' ifadesinin Türkiye'nin laik ve modernist kimliğini koruma arzusunu yansıttığı belirtilmiştir. Bu vurgu, Batı kamuoyunda ordunun müdahalesini meşrulaştırıcı bir unsur

olarak algılanmış; Türkiye'nin olası bir ideolojik kaymaya sürüklenmesini engelleyen bir güvenlik mekanizması olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu yorumlar, Atatürkçülüğün demokratik süreçlerin askıya alınmasına zemin hazırlamak için bir retorik araç olarak kullanılmasını da göz ardı etmiştir (Coşkun, 2016).

Uluslararası kamuoyunda dikkat çeken bir diğer nokta, muhtıranın partilerüstü hükümet modelini işaret etmesi olmuştur. İngiliz arşiv belgelerinde bu ifade, demokratik temsilin zayıflaması anlamına gelse de aynı zamanda siyasal istikrar için bir çözüm arayışı olarak değerlendirilmiştir. Batılı gözlemciler, teknokrat kadroların iktidara taşınmasını kısa vadeli bir istikrar formülü olarak görmüş; ancak uzun vadede siyasal katılımın sınırlanmasının Türkiye'nin demokratikleşme sürecini olumsuz etkileyeceğini öngörmüşlerdir (Karataş, 2019, s. 84).

Bütün bu gözlemler, uluslararası basında 12 Mart Muhtırası'nın çelişkili bir biçimde yorumlandığını göstermektedir. Batılı devletler ve basın organları, bir yandan Türkiye'deki demokratik kurumların askıya alınmasından endişe duymuş, diğer yandan ordunun istikrarı sağlamasını NATO ve Batı bloğu açısından bir güvenlik garantisi olarak görmüştür. Bu çifte bakış açısı, Soğuk Savaş bağlamında Türkiye'nin jeopolitik konumunun, demokratik değerlerin önüne geçtiğini kanıtlamaktadır (Ahmad, 1995).

Sonuç olarak, 12 Mart Muhtırası uluslararası basında 'Türkiye'nin istikrar arayışı' olarak tanımlanmış, Batı kamuoyunda ise askerin müdahalesi bir güvenlik sigortası gibi algılanmıştır. Ancak bu algı, Türkiye'nin uzun vadede demokratikleşme sürecini yavaşlatmış, askerî vesayeti uluslararası düzeyde meşru bir yönetim biçimi gibi gösterme riskini beraberinde getirmiştir. İngiliz arşiv belgeleri, ABD basını ve Latin Amerika'daki diplomatik raporlar, bu müdahalenin Türkiye'nin demokratik kimliğini tartışmalı hâle getirdiğini ve askerî vesayetin kurumsal bir olguya dönüştüğünü göstermektedir.

2.2.4. Demokratik Süreç Üzerindeki Etkiler ve Askerî Vesayetin Güçlenmesi

12 Mart 1971 Muhtırası, Türkiye'nin demokratik gelişimi açısından yalnızca siyasal iktidarın değişimiyle sınırlı kalmayan, kurumsal yapıyı ve siyasal temsil düzenini derinden etkileyen bir dönüm noktası olmuştur. Ordu tarafından verilen bu müdahale, parlamenter demokrasiye yönelik fiilî bir kısıtlama getirmiş; sivil siyasal aktörlerin meşruiyetini tartışmalı hâle getirirken, askerî vesayeti kurumsal olarak pekiştirmiştir. Muhtıra sonrası ortaya çıkan siyasal yapı, 'demokratik görünümlü kontrol' anlayışının

egemen olduğu bir ara rejim niteliği taşımış; bu durum uzun vadeli demokratikleşme sürecini sekteye uğratmıştır (Hale, 2014).

Parlamenter sistemin en temel kurumlarından biri olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), muhtıra sonrasında anayasal olarak varlığını sürdürse de işlevselliği büyük ölçüde zayıflamıştır. Meclis, askerin açık müdahalesi sonrası oluşan baskı ortamında yürütme üzerindeki denetim görevini yerine getirememiş, hükümetin oluşumuna doğrudan katkıda bulunamamıştır. Nitekim Başbakan Süleyman Demirel'in, Meclis'ten güvenoyu alarak göreve devam etme isteği siyasi çevrelerden destek görmemiş; bunun yerine askerî destekle görevlendirilen teknokrat kadrolar iktidara taşınmıştır. Bu süreç, parlamentonun 'etkisizleştirildiği ama biçimsel olarak muhafaza edildiği' bir dönem olarak değerlendirilmiştir (Keskin, 2011).

Siyasi partilerin etkisizleştirilmesi, 12 Mart sonrasının en çarpıcı demokratik kırılmalarından biridir. Muhtıra metninde geçen 'partilerüstü bir anlayışla kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulması' ifadesi, doğrudan seçilmiş aktörlerin yerine atanmış teknokratların önünü açmıştır. Bu durum, halk iradesine dayalı temsil mekanizmalarının devre dışı bırakılması anlamına gelmiş ve siyasi partiler, meşru siyasal rekabetin değil, sistem dışı bir tıkanıklığın kaynağı olarak sunulmuştur. Karataş'a göre bu anlayış, demokrasinin özünü oluşturan siyasal çoğulculuğa karşı, yönetsel rasyonalitenin ve güvenlik temelli yönetimin tercih edildiğini göstermektedir (Karataş, 2019).

Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı makamı, askerî vesayetin sivil siyaset üzerindeki gözetim mekanizmasının bir parçası hâline gelmiştir. Cevdet Sunay'ın muhtıra sonrasında ordu ile tam uyum içinde hareket etmesi, yürütmenin başı olan Başbakan'a karşı, ordunun çıkarlarını gözeten bir pozisyon aldığını göstermiştir. Cumhurbaşkanı, seçilmiş hükümetin devamı yönünde bir tavır almak yerine, askerin siyasi taleplerini önceleyen bir duruş benimsemiş ve teknokrat hükümetlerin kurulmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu durum, yürütme erkinde anayasal sınırların ötesine geçen bir militarizasyonun önünü açmıştır (Tunç & Akarçay, 2022).

12 Mart sonrasında Millî Güvenlik Kurulu'nun (MGK) siyasal karar alma süreçlerindeki etkisi giderek artmıştır. MGK, yalnızca danışma organı olmaktan çıkmış; siyasal kararların ön koşulu hâline gelmiştir. Ordu, artık yalnızca kriz anlarında müdahale eden bir aktör değil, sürekli gözetim altında tutan bir güç merkezi olarak kurumsallaşmıştır. Bu

durum, askerî vesayetin geçici değil, kalıcı ve kurumsal bir yapıya kavuştuğunu göstermektedir. Hale'ye göre bu yapı, Türk siyasetinde asker-sivil sınırını muğlaklaştırmış ve demokratik kontrolü işlevsizleştirmiştir (Hale, 2014).

Sivil topluma yönelik baskılar da 12 Mart'ın demokratik süreçler üzerindeki olumsuz etkilerini derinleştirmiştir. Üniversitelerde öğrencilerin ifade özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlanmış; dernekler kapatılmış, sol yayınlar yasaklanmış ve çok sayıda akademisyen görevden alınmıştır. Aynı şekilde sendikal faaliyetler ve grevler yoğun baskı altında kalmış; işçi hareketleri, siyasal istikrarı tehdit eden unsurlar olarak görülmüştür. Bu baskılar, anayasal hakların fiilen askıya alındığını ve toplumsal muhalefetin silikleştiğini göstermektedir. Köse'ye göre bu süreç, halkın siyasal katılımının yalnızca sandıkla sınırlı tutulduğu ve örgütlü muhalefetin cezalandırıldığı bir otoriterleşme sürecidir (Köse, 2010).

12 Mart müdahalesi, yalnızca kısa vadeli bir siyasal yön değişikliği değil, aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme tarihinde kalıcı izler bırakan bir kırılma noktasıdır. Özellikle 1961 Anayasası ile kurulan özgürlükçü siyasal sistemin sınırları, 12 Mart sonrası fiilen daraltılmış ve bu süreç, sonraki yıllarda askerî müdahaleleri kolaylaştıran bir örnek teşkil etmiştir. Kayalı'nın ifadesiyle 12 Mart, 27 Mayıs Darbesi'nden farklı olarak, demokratik kurumların biçimsel varlığını sürdüren ancak içerik açısından askerî gözetim altında olan bir kontrollü demokrasi modeline geçişi simgeler (Kayalı, 2018).

Bu gelişmelerin uzun vadeli etkileri, 1980 Darbesi gibi sonraki askerî müdahalelerde de açık biçimde görülmüştür. 12 Mart muhtırası, orduya yalnızca müdahale etme hakkı değil, sivil siyasal düzenin sınırlarını belirleme gücü kazandırmıştır. Bu yönüyle 12 Mart, Türkiye'deki askerî vesayet geleneğinin temel taşlarından biri hâline gelmiş; hem siyasi elitlerin hem de toplumun belli kesimlerinin müdahaleye olağan bir çözüm gibi yaklaşmasına neden olmuştur. Ahmad, Türkiye'de askerin modernleşmenin taşıyıcısı rolüyle algılandığını ve bu nedenle halk nezdinde askerî müdahalelere yönelik direnç oluşmadığını vurgulamaktadır (Ahmad, 1995).

Sonuç olarak 12 Mart 1971 Muhtırası, Türkiye'de demokrasinin kurumsal yapısını zedeleyen ve askerî vesayeti kalıcı hâle getiren bir dönüm noktası olmuştur. Parlamento ve siyasi partiler zayıflatılmış, teknokrat kabineler aracılığıyla halkın temsil gücü askıya alınmıştır. Askerî vesayet yalnızca siyasal alanda değil, toplumsal yaşamda da etkili

olmuş; özgürlükler daraltılmış ve muhalefet bastırılmıştır. Bu süreç, Türkiye'nin demokrasi tarihinde süreklilik arz eden bir otoriterleşme eğiliminin kurumsal zeminini oluşturmuştur (Karataş, 2019; Hale, 2014).

2.3. Partilerüstü Teknokrat Kabinelerin Ortaya Çıkışı

12 Mart 1971 Muhtırası, Türkiye'de yalnızca bir hükümet değişikliğine yol açmamış, aynı zamanda siyasal sistemin işleyişinde köklü bir dönüşümün de başlangıcı olmuştur. Bu dönüşümün en belirgin yönü, partilerüstü hükümet modeli ile temsil edilmiştir. Muhtırayı veren askerî yetkililer, ülkenin yaşadığı derin siyasi, toplumsal ve ekonomik krizden çıkışın mevcut partiler aracılığıyla mümkün olmayacağı kanaatine varmış, dolayısıyla belirli bir partiyi temsil etmeyen ve toplumun geniş kesimlerince tarafsız görülen teknokrat kadroların görev alacağı kabinelerin kurulmasını talep etmişlerdir. Bu tercih, bir yandan siyasi partilerin iktidar üzerindeki etkisini sınırlamayı, diğer yandan ise askerî müdahaleyi 'demokratik kurallar çerçevesinde' gösterme amacını taşımıştır. Böylece yaklaşık otuz ay süren olağanüstü dönemde dört ayrı partilerüstü hükümet göreve gelmiş, bu kabineler askerî vesayetin gölgesinde kısa ömürlü yönetimler olarak tarihe geçmiştir (Karataş, 2019).

Partilerüstü hükümet modelinin benimsenmesinde temel gerekçe, siyasi partilerin ülkeyi içine sürüklediği krizlerden kurtaracak inandırıcı bir yönetim oluşturamamasıydı. Muhtıra metninde yer alan 'kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar çerçevesinde teşkili' ifadesi, bu tercihi açıkça ortaya koymaktaydı. Böylelikle askerler, parlamenter sistemin devam ettiği görüntüsünü muhafaza ederken, fiilen kendi gözetimlerinde işleyen yeni bir rejim tesis etmişlerdir. Ancak uygulamada bu hükümetler, reformları hayata geçirmek yerine statükoya teslim olmuş, kendilerinden beklenen dönüşümü gerçekleştirememişlerdir. Dolayısıyla bu kabineler, başlangıçta taşıdıkları 'istikrarı sağlama' misyonunu yerine getiremeden, sistemin tıkanıklığını aşamayan yönetimler olarak kayıtlara geçmiştir (Karataş, 2019).

Muhtıra sonrasında partilerüstü teknokrat kabinelerin oluşturulması, yalnızca askerlerin doğrudan siyasal iktidara el koymasını engelleyen bir ara formül değil, aynı zamanda ordunun sivillere yönelik güvensizliğinin de kurumsal bir tezahürü olmuştur. Keskin'in değerlendirmesine göre, bu dönemde yapılan anayasal ve siyasal düzenlemeler özgürlük alanlarını daraltırken vesayetçi yapıyı pekiştirmiş; teknokrat hükümetler ise bu

güvensizlik ortamında bir ‘çözüm yolu’ olarak tasarlanmıştır. Ancak söz konusu kabinelerin kendi içlerinde dahi uyum sağlayamamaları, beklenen reformların hayata geçirilememesine yol açmış ve siyasal çatışma kültürünü ortadan kaldıramamıştır (Keskin, 2020).

12 Mart sonrası kurulan hükümetlerin kısa ömürlü olması da bu modelin başarısızlığını gösteren önemli bir unsurdur. Birinci Erim Hükümeti (26 Mart 1971 – 7 Aralık 1971), İkinci Erim Hükümeti (11 Aralık 1971 – 17 Nisan 1972), Ferit Melen Hükûmeti (22 Mayıs 1972 – 10 Nisan 1973) ve Naim Talu Hükûmeti (15 Nisan 1973 – 16 Aralık 1973), partilerüstü teknokrat hükümetler olarak görev yapmışlardır. Bu hükümetlerin ortak özelliği, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve askerî yetkililerin onayıyla şekillenmiş olmalarıdır. Ancak kısa sürede yaşanan istifalar, koalisyon çatışmaları ve kamuoyunun güven kaybı, bu yönetimlerin etkisizleşmesine neden olmuştur. Her ne kadar amaçlanan anayasal reformlar gündeme getirilmiş olsa da bunların çoğu hayata geçirilememiştir (Karataş, 2019).

Partilerüstü hükümet modelinin ortaya çıkışında, askerin siyaseti ‘sorunların kaynağı’ olarak görmesi belirleyici olmuştur. 27 Mayıs Darbesi’nde olduğu gibi 12 Mart müdahalesinde de sivil siyaset, ülkeyi kaosa sürükleyen bir yapı olarak tanımlanmış; çözüm ise partilerüstü ve teknokratik bir yönetimde aranmıştır. Ancak bu yaklaşım, ülkenin sorunlarını çözmek bir yana, krizleri daha da derinleştirmiştir. Yaklaşık on yıl sonra gerçekleşen 12 Eylül 1980 Darbesi’nin gerekçelerinin oluşmasında, 12 Mart döneminde kurulan bu teknokrat hükümetlerin başarısızlıklarının da önemli bir payı olmuştur (Karataş, 2019).

Muhtıra metninde, Demirel hükümeti ve parlamentonun ülkeyi siyasi, sosyal ve ekonomik kargaşaya sürüklediği açıkça ifade edilmişti. Askerlerin ikinci tespiti ise, mevcut düzenin partilerüstü bir hükümet aracılığıyla yeniden inşa edilmesi gerektiği yönündeydi. Bu yeni hükümetin, anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir anlayışla ele alması, toplumsal düzeni sağlama noktasında etkili olması ve inkılap kanunlarını uygulaması beklenmekteydi. Ayrıca bu taleplerin karşılanmaması hâlinde ordunun ülke yönetimini doğrudan ele alacağı uyarısı da muhtıra metninde yer almıştı. Dolayısıyla partilerüstü teknokrat kabineler, yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda ordunun dayattığı zorunlu bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Karataş, 2019).

Süleyman Demirel'in istifasının ardından yeni hükümeti kimin kuracağı meselesi gündeme geldiğinde, Cumhuriyet Senatosu'ndan bağımsız isimler üzerinde durulmuştur. Suat Hayri Ürgüplü, Mehmet İzmen ve Ragıp Üner gibi isimlerin yanı sıra Cumhurbaşkanı Sunay'ın genel sekreteri Cihat Alpan da adaylar arasında sayılmıştır. Ancak kısa süre içinde ordu ve Sunay, tercihini CHP'den yana kullanmıştır. Bu süreçte otuz yıllık CHP'li kimliği ile tanınan Nihat Erim, partisinden istifa ettirilmiş ve tarafsız bir başbakan sıfatıyla hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Bu atama, ordunun siyasi dengeler arasında denge unsuru olabilecek ve askerlerle iş birliğine açık bir isim arayışının sonucu olmuştur (Karataş, 2019).

Ahmad'a göre, Nihat Erim'in başbakan olarak tercih edilmesinin ardında yatan temel neden, hem Adalet Partisi (AP) hem de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından kabul görebilecek bir isim olmasıdır. Ayrıca Erim'in askerlerle iş birliği yapmaya açık tutumu, onun bu göreve uygun görülmesinde belirleyici olmuştur. Her ne kadar Erim'in uzun yıllar CHP'de görev yapmış olması kamuoyunda yeni hükümetin CHP ağırlıklı olacağı beklentisini doğurmuş olsa da kabinedeki isimlerin büyük çoğunluğunun parlamento dışından seçilmesi, hükümetin 'teknokrat' olarak nitelenmesine yol açmıştır (Ahmad, 2006). Bu noktada teknokrat kavramının üç temel boyutu öne çıkmaktadır. Birincisi, askerle uyumlu bir lider seçimi, kaotik bir dönemde devlet kurumları arasında çatışma yerine iş birliğini teşvik ederek yönetimde bütünlük sağlamıştır. İkincisi, parlamento dışı adayların tercih edilmesi, geleneksel parti çekişmelerinin ötesine geçilerek uzmanlık ve liyakate dayalı bir yönetim modeli oluşturulması amaçlanmıştır. Üçüncüsü ise, partilerüstü kimlik sayesinde hükümetin belirli bir partinin çıkarlarını değil, ulusal bütünlüğü önceleyen bir misyon üstlenmesi amaçlanmıştır. Bu açılardan bakıldığında, her ne kadar demokratik temsil açısından sınırlı kalsa da teknokrat kabineler askerin güvensizliği karşısında devlet yönetiminde istikrarı hedefleyen bir çözüm olarak öne çıkmıştır.

26 Mart 1971'de Cumhurbaşkanı Sunay tarafından onaylanan Erim kabinesi, farklı kesimlerden seçilen isimlerle şekillendirilmiştir. Kabinede başbakan yardımcılıklarını Atilla Karaosmanoğlu ve Sadi Koçaş üstlenmiş; ayrıca Adalet Partisi'nden altı, Cumhuriyet Halk Partisi'nden dört, Meclis dışından on bir, Millî Güven Partisi (MGP) ve Millî Birlik Komitesi'nden birer, bağımsızlardan ise dört isim yer almıştır. 7 Nisan 1971'de Meclis'te güvenoyu alan bu hükümet, Adalet Partisi, CHP ve MGP gruplarının

desteğiyle göreve başlamıştır. Bu tablo, partilerüstü hükümet modelinin aslında askerî desteğin sağladığı bir uzlaşı çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir (Karataş, 2019).

Partilerüstü teknokrat hükümetlerin Türkiye'deki demokrasi açısından en önemli eleştirilen yönlerinden biri, halkın taleplerine doğrudan cevap verememeleri olmuştur. Bu kabineler, seçimle değil, askerî onayla göreve geldikleri için demokratik meşruiyetleri sorgulanmıştır. Ayrıca bu hükümetlerin yapay ve geçici nitelikleri, toplum nezdinde güven kaybına yol açmıştır. Görev sürelerinin kısa oluşu ve büyük sorumluluklar üstlenmekten kaçınmaları, onların etkinliklerini sınırlamış ve kalıcı etkiler bırakmalarını engellemiştir. Nitekim bu tür teknokrat hükümetler, kriz dönemlerinde geçici çözümler olarak ortaya çıkmış, ancak uzun vadeli reformları hayata geçirememişlerdir (Kınık, 2014).

Sonuç olarak, 12 Mart sonrası partilerüstü teknokrat kabinelerin ortaya çıkışı, Türkiye'de demokratik sürecin askerî vesayet gölgesinde yeniden şekillendiğini göstermektedir. Bu hükümetler, askerî müdahalenin meşruiyetini artıran araçlar olmuş, ancak beklenen reformları gerçekleştiremeyerek statükonun devamına hizmet etmişlerdir. Partilerüstü model, Türkiye'nin demokrasi tarihinde geçici bir çözüm olarak denenmiş, fakat halkın doğrudan iradesini yansıtmaması nedeniyle demokratikleşme sürecine katkı sunmak yerine askerî vesayeti kurumsallaştıran bir işlev görmüştür. Bununla birlikte, bu dönemin anlaşılabilmesi için özellikle Nihat Erim hükümetlerinin yapısına ve teknokrat kadroların özelliklerine yakından bakmak gerekmektedir. Çünkü bu kabineler, partilerüstü modelin somutlaşmış en belirgin örnekleri olmuş ve asker–sivil ilişkilerinin seyrini doğrudan etkilemiştir.

2.3.1. Nihat Erim Hükûmetleri ve Teknokrat Kadroların Özellikleri

I. Erim Hükûmeti

12 Mart Muhtırası sonrasında Türkiye'nin içine sürüklendiği siyasal ve toplumsal kriz ortamı, orduyu partilerüstü bir hükümet modeline yöneltmiştir. Süleyman Demirel'in istifasının ardından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, askerin güvenini kazanacak, aynı zamanda parlamentoda geniş kabul görecek bir isim arayışına girişmiş ve bu süreç sonunda Nihat Erim üzerinde karar kılınmıştır. Bu tercihin arkasında, ülkenin mevcut siyasal aktörlerinin sorunları çözmekte yetersiz kaldığı düşüncesi ve askerî vesayetin gözetiminde daha tarafsız ve etkili bir yönetim arayışı yatmaktaydı (Kınık, 2014).

Başlangıçta Adalet Partisi'nin bu modele mesafeli durduğu görülse de Demirel'in Sunay ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda parti kabineye destek verme eğilimine girmiştir. Böylece Erim, 19 Mart 1971'de hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve 26 Mart'ta Cumhurbaşkanı Sunay tarafından kabine listesi Meclis'e sunularak I. Erim Hükûmeti resmen kurulmuştur (Soysüren, 2006). Bu gelişme, muhtıranın öngördüğü partilerüstü hükümet modelinin ilk somut örneği olarak tarihe geçmiştir.

Nihat Erim'in kişisel geçmişi ve akademik kimliği, onun bu göreve seçilmesinde önemli rol oynamıştır. 1912'de Kocaeli'nin Kandıra ilçesinde doğan Erim, Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Paris'te devletlerarası hukuk alanında doktora yapmış, yurda döndüğünde akademik kariyerine devam ederek Hukuk Fakültesi'nde ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde dersler vermiştir. Siyasete ise 1945'te bağımsız milletvekili olarak adım atmış, kısa sürede İsmet İnönü'ye yakın isimlerden biri hâline gelmiştir (Soysüren, 2006). Bu birikimler, onu partilerüstü teknokratik hükümet için uygun bir aday olarak konumlandırmıştır.

I. Erim Hükûmeti'nin programı, 2 Nisan 1971'de Meclis'te okunmuş ve 7 Nisan'da yapılan güven oylamasında 321 oyla kabul edilmiştir. Program, Atatürk ilke ve devrimlerinin tam olarak uygulanması, idari ve ekonomik yapının modernleştirilmesi, sosyal adaletin sağlanması ve huzursuzlukların giderilmesini temel hedefler olarak belirlemiştir. Bu çerçevede toprak reformu, millî eğitimde fırsat eşitliği, mali düzenlemeler, hukuk ve adalet reformları, devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi ve enerji kaynaklarının etkin kullanımı gibi kapsamlı reformlar öngörülmüştür. Erim hükümeti kendisini 'reform hükümeti' olarak tanımlamış ve toplumsal sorunları köklü değişikliklerle çözmeyi vaat etmiştir (Keskin, 2011).

Ancak kısa süre içerisinde ülke gündeminin sertleşmesi hükümetin hedeflerini gölgelemeye başlamıştır. Özellikle 17 Mayıs 1971'de Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi tarafından İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılması ve öldürülmesi, hükümetin önceliklerini ciddi biçimde değiştirmiştir. Olay sonrasında 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, Dev-Genç ve Ülkü Ocakları gibi örgütler kapatılmış, sendikal faaliyetler ve grevler ikinci bir emre kadar yasaklanmıştır. Böylece hükümet, toplumsal reform vaatlerinden uzaklaşıp, kamu düzenini sağlama yönünde güvenlikçi bir çizgiye kaymıştır (Köse, 2010).

Bu süreç, hükümetin teknokrat niteliğini de sınamıştır. Bölüm 1'de tartışılan teknokrat tanımı, uzmanlık bilgisine ve siyasetten bağımsız bir icraya dayanan bir model öngörmekteydi. Oysa Erim kabinesi, parlamento dışı uzmanlardan oluşturulmuş olsa da gerçek anlamda bağımsız olamamış; askerin yönlendirmesiyle hareket eden bir 'partilerüstü' kimlik kazanmıştır. Böylelikle teknokrat kavramı, teorideki tarafsız uzman modelinden saparak, askerin güven duyduğu ve vesayet sisteminin sürekliliğini sağlayacak kadroları ifade etmiştir.

Dönemin Hürriyet Gazetesi Başyazarı Ecvet Gürses de, Erim hükümetinin en büyük sıkıntısının belli bir sosyal görüş temelinden yoksun olması ve yalnızca siyasi dengeler gözetilerek kurulması olduğunu vurgulamıştır. Gürses'e göre, hükümetin reform gündemini hayata geçiremeyişi bu yapısal zafiyetten kaynaklanmıştır (Köse, 2010). Reformların gerçekleştirilememesi ve hükümet içindeki uyumsuzluklar, 3 Aralık 1971'de reformcu kanat olarak bilinen on bir bakanın istifasına yol açmış, bu da Erim kabinesinin zayıflığını gözler önüne sermiştir.

Hükûmetin başarısızlığında toplumsal ve ekonomik koşullar da belirleyici olmuştur. Özellikle Elrom suikastı sonrası artan şiddet olayları ve sıkıyönetim uygulamaları, gündemin reformlardan güvenlik önlemlerine kaymasına neden olmuştur. Grevlerin yasaklanması, sendikal faaliyetlerin durdurulması ve toplumsal örgütlenmelere getirilen kısıtlamalar, hükümetin toplumun farklı kesimlerinden destek almasını engellemiştir. Ekonomide yaşanan daralma, enflasyon ve iş çevrelerinin artan güvensizliği de bu tabloyu ağırlaştırmış; reformların mali boyutunun hayata geçirilememesi kamuoyunda hükümete yönelik eleştirileri artırmıştır. Böylelikle Erim kabinesi, toplumsal huzursuzluk karşısında vaat edilen dönüşümleri gerçekleştiremeyen bir yönetim olarak hafızalarda yer edinmiştir (Hastaş, 2021).

Büyük umutlarla göreve başlayan teknokrat kadrolardan, ilk altı ay içerisinde toprak, millî eğitim ve mali alanlarda kapsamlı reformların kesinleştirilip hayata geçirilmesi beklenmekteydi. Ancak bu dönemde yalnızca Toprak Reformu Ön Tedbirler tasarısının komisyonlara sevk edilebildiği, onun da sağ çevrelerin etkisiyle ilk hâlinden oldukça uzak bir içerik kazandığı görülmüştür. Kabine üyeleri arasında tam bir uyumun sağlanamamış olması, bu ölçekteki iddialı reform girişimlerinin karşısına çıkabilecek siyasal ve toplumsal dirençlere karşı etkili bir duruş sergilenmesini engellemiştir (Keskin, 2011).

Sonuç olarak, I. Erim Hükûmeti'nin kuruluşu, 12 Mart Muhtırası sonrasında askerî vesayetin partilerüstü teknokrat kabineler aracılığıyla kurumsallaşmasının ilk örneği olmuştur. Hükümet, başlangıçta reformcu bir vizyonla yola çıkmasına rağmen artan toplumsal çatışmalar ve güvenlik kaygıları nedeniyle hedeflerini gerçekleştirememiştir. Tekrar eden krizler, Erim kabinesinin 'reform hükümeti' olma iddiasını gölgede bırakmış; teknokrat kimliği, askerle uyumlu ve parlamentodan bağımsız bir yapı oluşturma çabasıyla sınırlı kalmıştır. Böylece bu deneyim, hem teknokrat kavramının Türkiye koşullarında nasıl yeniden tanımlandığını hem de askerî vesayetin sivil hükümetlere duyduğu güvensizliği aşmak için teknokratları bir araç olarak nasıl kullandığını göstermektedir.

II. Nihat Erim Hükûmeti

Birinci Erim Hükûmeti'nin 11 reformcu bakanının topluca istifası, Türkiye'de 12 Mart sonrasında kurulan partilerüstü teknokrat kabinelerin kırılganlığını ortaya koymuştu. Bu gelişmenin ardından 4 Aralık 1971 akşamı Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanlarının katıldığı kritik toplantı, hükümetin geleceğini belirledi. Toplantıda, Erim'in yeniden hükümeti kurması yönünde ortak bir kanaat oluştu. Sunay hem kendi iradesini hem de Silahlı Kuvvetler'in beklentilerini yansıtarak Erim'den görevi kabul etmesini istedi. Erim ise yeni hükümetin, istifa eden reformculara görev verilmemesi şartıyla daha çok parlamentoya dayanması gerektiğini dile getirmiştir. Komutanlar bu talebi uygun görmüş, ancak Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, teknokrat kimlikleriyle öne çıkan bazı isimlerin (örneğin Atilla Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Derbil ve Mustafa Babüroğlu) kabinede kalmasının gerekli olduğunu savunmuştu. Bu durum, ikinci kabinenin kuruluş sürecinde dahi askerî vesayetin belirleyici rolünü göstermektedir (Keskin, 2011).

Cumhurbaşkanı Sunay, 7 Aralık 1971'de hükümeti kurma görevini resmen tekrar Erim'e vermiştir. 11 Aralık'ta Erim, yeni kabinesini açıkladı; kabine 13 Aralık'ta Sunay tarafından onaylandı ve 22 Aralık'ta TBMM'den 301 kabul oyuyla güvenoyu almıştır. Böylece II. Erim Hükûmeti göreve başladı. Kabinede, CHP'den 4, AP'den 8 bakan yer almış; diğer üyeler Güven Partisi ve parlamento dışından gelen bağımsız isimlerden oluşmaktadır. Ayrıca ilk hükümette bulunan Dış Ekonomik İlişkiler, Sanayi ve Ticaret ile Kültür Bakanlıkları kaldırılmış, yerine Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi yeni

yapılanmalar getirilmiştir. Bu değişiklikler, hükümetin önceliklerini yeniden tanımlama çabasının göstergesi olarak dikkat çekmektedir (Kınık, 2014).

Yeni hükümetin programı, 16 Aralık'ta Meclis'te okunmuştur. Programda parlamenter demokrasiye dönüş vurgusu öne çıktı; özel sektörün çıkarlarının korunması, yabancı sermayenin teşviki ve NATO'ya desteğin devamı özellikle vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, I. Erim Hükûmeti'nin 'reformcu' söyleminden belirgin şekilde farklı gözükmektedir. Birinci hükümetin toprak reformu ve eğitim reformu gibi radikal girişimleriyle kıyaslandığında, ikinci hükümetin programı daha ılımlı bir çizgi benimsedi ve iş dünyasının kaygılarını gidermeye odaklanmıştır (Keskin, 2011).

Bu durumun ardında iki temel etken bulunmaktadır. İlki, 11'lerin istifasıyla reform gündeminin zayıflamış olmasıdır. İkincisi ise, AP'nin Meclis'teki çoğunluğunun hükümet üzerindeki etkisini artırmasıdır. Nitekim Adalet Partisi, ilk hükümete yönelik eleştirilerini ikinci programda özel sektör ve yatırım vurgusunun artırılmasıyla yumuşatmış, hükümete destek sunar hâle gelmiştir. Böylece Erim, AP'nin desteğini kazanarak iktidarını sürdürmeye çalıştı; ancak bu tercih, CHP içindeki rahatsızlığı artırmıştır. Özellikle Bülent Ecevit'in başını çektiği kanat, Erim'in AP'ye fazla taviz verdiğini savunmaktadır. Buna karşılık İsmet İnönü, hükümete destek verilmesi gerektiğini savunarak parti içindeki gerilimi dengelemeye çalışmıştır (Soysüren, 2006).

II. Erim Hükûmeti'nin ilk aylarında yaşanan gelişmeler, bu dengelerin ne denli kırılgan olduğunu ortaya koymaktadır. 1972'nin kış ve ilkbaharında, sıkıyönetime rağmen ülkede anarşi ve terör olayları artış göstermeye devam etmiş, Başbakan Erim, bu süreçte parlamentoya gönderdiği bir mektupta, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması, Sıkıyönetim Kanunu'nun daha da geniş yetkilerle donatılması ve hükümetin gerektiğinde üniversitelere el koyabilmesi gibi radikal tedbirler talep etmiştir. Ancak bu talepler, TBMM'nin yasama yetkilerinin kısıtlanacağı gerekçesiyle büyük tepki çekti ve bir ültimatom olarak adlandırılmıştır. Bu gelişme, hükümetin meşruiyetini ciddi biçimde zedelediği görülmektedir (Hastaş, 2021).

Asker-sivil ilişkileri açısından bakıldığında, II. Erim Hükûmeti döneminde askerin hükümet üzerindeki baskısı giderek şekil değiştirmiştir. Birinci hükümetin kurulmasında doğrudan belirleyici olan ordu, ikinci hükümet sürecinde iç bütünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, ordu içinde artan huzursuzluğu dile

getirerek Erim'i uyarmış, AP'ye dayalı bir hükümet görüntüsünün asker kanadında rahatsızlık yarattığını vurgulamıştır. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ise, hükümetin icraat yetersizliği nedeniyle artık savunulamaz hâle geldiğini belirtmiştir. Bu uyarılar, ordu ile hükümet arasındaki mesafenin giderek açıldığını göstermektedir (Keskin, 2011).

Tüm bu gelişmeler, Erim hükümetinin reform iddialarını gerçekleştirmesini engellemiştir. Reformist kimliğiyle öne çıkan 11 bakanın istifasının ardından oluşan boşluk doldurulamamış; anayasa değişiklikleri dışında kayda değer bir reform hayata geçirilememiştir. Yoğun Amerikan baskısıyla alınan haşhaş ekiminin yasaklanması kararı dışında, hükümetin icraatları sınırlı kalmıştır. Bu durum, Erim hükümetlerinin toplumsal beklentilere cevap veremediğini ve giderek statükonun bir parçasına dönüştüğünü ortaya koymaktadır (Ahmad, 2006).

CHP içindeki muhalefet de giderek sertleşmektedir. Bülent Ecevit ve taraftarları, Erim'in politikalarını sert bir şekilde eleştirerek partinin hükümet desteğini tartışmaya açmışlardır. Özellikle sıkıyönetimin uzatılması, idam kararlarının Meclis'te onaylanması ve sıkıyönetim savcılarının CHP hakkında açtığı soruşturmalar, partinin hükümetle ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. İnönü, hükümetle diyaloğu sürdürmeye çalışsa da parti içinde yaşanan ayrışma derinleşti ve CHP'nin desteği giderek zayıflamıştır (Salep, 2017).

Bu süreçte Erim, reformlardan uzaklaşan hükümetinin giderek AP'nin etkisi altına girmesi nedeniyle hem CHP içinden hem de kamuoyundan yoğun eleştiri almıştır. Kendisinin ifadesiyle, bu durum 'devlet menfaatleri açısından sürdürülemez' hâle gelmiştir. 10 Nisan 1972'de hakkında verilen gensoru önergesi, Erim'in istifa kararını hızlandırılmıştır. Nihayet 16 Nisan'da Cumhurbaşkanı Sunay'a sunduğu istifa mektubunda, 'aşırı yorgunluk' nedeniyle görevini sürdüremeyeceğini belirtti. Böylece II. Erim Hükûmeti, bir yıl bile dolmadan son bulmuştur (Kınık, 2014).

II. Erim Hükûmeti'nin sona ermesi, Türkiye'nin 12 Mart sonrasındaki partilerüstü teknokrat hükümet modelinin yapısal zaaflarını gözler önüne sermiştir. Bir yandan parlamentonun desteğini almaya çalışan, diğer yandan askerin taleplerini karşılamaya çalışan hükümet, bu ikili baskı arasında sıkışarak icraat yapamaz hâle geldiği gözlenmektedir. Bu tablo, teknokratların askerî vesayet gölgesinde sivil siyaseti ikame

etme kapasitesinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Tezimizin ana çerçevesiyle bağlantı kuracak olursak, Erim hükümetlerinin yaşadığı başarısızlık, askerin sivil hükümetlere duyduğu güvensizliği pekiştirdiği gibi, teknokratların ordunun gözünde daha çok geçici çözüm işlevi gören figürler olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, II. Erim Hükûmeti'nin kısa ömürlü olması, asker-sivil ilişkilerinin demokratikleşme yönünde ilerleyemediğini ve teknokratik yönetim deneyiminin kalıcı bir dönüşüm yaratamadığını ortaya koymaktadır.

2.3.2. Ferit Melen Hükûmeti: Askerî Vesayetin Pekişmesi

Nihat Erim'in 17 Nisan 1972'deki istifasının ardından Türkiye'de yeni bir hükümet arayışı gündeme gelmiş, bu süreçte siyasetin ve ordunun dengeleri yeniden şekillenmiştir. İlk olarak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü'ye hükümeti kurma görevini vermiştir. Ancak Ürgüplü'nün hazırladığı kabine listesi kabul görmemiş ve Cumhuriyet tarihinde bir ilk yaşanarak, Cumhurbaşkanı listeyi geri çevirmiştir. Bu durum, ordunun ve özellikle muhtırayı gerçekleştiren komuta kademesinin yeni hükümetin yapısı üzerinde ne denli belirleyici olduğunun açık bir göstergesi olmuştur. Sonuçta görev, Millî Savunma Bakanı olarak görev yapan Ferit Melen'e verilmiş ve Melen, 22 Mayıs 1972'de yeni hükümetini açıklamıştır. Kabinede Adalet Partisi'nden sekiz, Cumhuriyet Halk Partisi'nden beş, Millî Güven Partisi'nden iki, bir kontenjan senatörü ve dokuz parlamento dışı isim yer almıştır (Keskin, 2011).

Ferit Sadi Melen, 1906 yılında Van'da doğmuş; ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1928'de Bursa Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. Daha sonra İstanbul'da bulunan ve ileride Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi adını alacak olan Mülkiye Mektebi'ne girerek 1931 yılında mezun olmuş, böylece kamu hizmetine adım atmıştır. Maliye Müfettişliği görevleriyle bürokrasiye giren Melen, Paris'te Maliye Bakanlığı bünyesinde incelemelerde bulunmuş; 1943'te Vasıtalı Vergiler Genel Müdürü, 1946'da Gelirler Genel Müdürü olmuştur. 1950'de Van milletvekili seçilerek yasama organına girmiş; 1961 Kurucu Meclisi'nde Van temsilcisi olarak görev almış; İnönü hükümetlerinde Parlamento dışından Maliye Bakanlığı yapmıştır. 1967'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin kurucuları arasında yer almış; Erim hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunmuştur (Cumhuriyet, 1972). Melen'in maliye alanındaki uzmanlığı ve uzun yıllara dayanan

bürokratik kariyeri, onu kişisel düzeyde güçlü bir teknokrat profili olarak öne çıkarmaktadır

Melen Hükûmeti'nin kuruluşu, muhtıranın ardından başlayan ara rejim sürecinin bir devamı niteliğini taşımıştır. Kabinenin oluşumunda partilerüstü bir görünüm korunmaya çalışılsa da hükümetin ağırlıklı olarak AP'nin desteğine yaslanması dikkat çekmiştir. Programında öncelikli hedef, ülkenin bir an önce huzur ve sükûna kavuşturulması olarak belirlenmiş, özellikle komünizm, aşırı sağ ve bölücü hareketlere karşı etkin bir mücadele vurgusu yapılmıştır. Bu söylem, güvenlik eksenli politikaların yeniden devletin temel önceliği hâline geldiğini göstermiştir. Ayrıca demokratik rejimin güçlendirilmesi ve seçimlerin anayasal takvime uygun olarak gerçekleştirilmesi de hükümetin ana hedefleri arasında sıralanmıştır (Kınık, 2014).

Melen hükümetinin reform gündeminde, Adalet ve Hukuk, İdare, Eğitim, Tarım, Vergi, Maliye, Maden ve Petrol alanlarında değişiklikler öngörülmüştür. Reformların bilimin ışığında hazırlanacağı ve ülke gerçeklerine uygun olacağı vurgulanmıştır. Bunun yanında Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı da hükümetin öncelikli projelerinden biri olarak öne çıkmıştır. Ancak bu reform vaatlerinin önemli bir kısmı gerek siyasi uzlaşı eksikliği gerekse toplumsal huzursuzlukların devam etmesi nedeniyle hayata geçirilememiştir (Önal, 2016).

Sıkıyönetim uygulamaları Melen döneminde de kesintisiz devam etmiş, ancak bu uygulamalara bakış açısından Erim ile Melen arasında farklar ortaya çıkmıştır. Erim, sıkıyönetim konusunda siyasi sorumluluğu üstlenmekten çekinmezken, Melen yetkinin asıl olarak askerî kanatta olduğunu belirtmiş ve olası sonuçların sorumluluğunu paylaşmaktan kaçınmıştır. Bu yaklaşım, askerî vesayetin hükümet üzerindeki ağırlığını artırmış ve sivil otoritenin rolünü ikincil bir konuma itmiştir. Böylece Melen Hükûmeti, askerin siyasetteki belirleyici konumunu pekiştiren bir dönem olarak değerlendirilmiştir (Keskin, 2011).

Melen Hükûmeti'nin en önemli icraatlarından biri, 1961 Anayasası'nda yapılan köklü değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler yürütmenin güçlendirilmesini amaçlamış, Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Ayrıca vergi ve harç düzenlemeleri konusunda geniş yetkiler sağlanmış, üniversite özerkliği zayıflatılmış, TRT'nin özerkliği ise tamamen kaldırılmıştır. Bu düzenlemeler, devletin

birey üzerindeki denetimini artırırken, temel hak ve özgürlükler ciddi biçimde sınırlandırılmıştır. Devlet memurlarının sendika kurma hakkı ortadan kaldırılmış, yargı denetimi ise kısıtlanarak Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur. Askerî otorite, yeni düzenlemelerle daha etkin hâle gelmiş, askerî yargının yetki alanı genişletilmiş ve sivillerin askerî nitelikte olmayan suçlardan dolayı da yargılanabilmesinin önü açılmıştır. (Karataş, 2019).

Bu anayasa değişiklikleri, 1961 Anayasası ile getirilen özgürlükçü düzenin önemli ölçüde geri alınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla muhtıra sonrasında kurulan partilerüstü teknokrat hükümetlerin en kalıcı etkilerinden biri, anayasal düzlemdeki bu geriye gidiş olmuştur. Reform adı altında gerçekleştirilen düzenlemeler, aslında devletin merkeziyetçi yapısını güçlendirmiş, bireysel özgürlük alanlarını daraltmış ve askerin siyasal alandaki nüfuzunu artırmıştır. Bu gelişmeler, teknokrat hükümetlerin askerin güvensizliğiyle nasıl örtüştüğünü göstermektedir. Zira askerin tercih ettiği teknokratik yönetim, halkın doğrudan taleplerini yansıtmaktan ziyade, düzeni ve güvenliği sağlamaya yönelik bir anlayışı temsil etmiştir.

Melen döneminde ayrıca, sıkıyönetim uygulamalarıyla birlikte, toplumsal muhalefetin bastırıldığı ve özellikle sol hareketlerin zayıflatıldığı görülmüştür. Devletin yanında saf tutan sağ unsurlar ise güç kazanmış, bu da siyasal dengeyi ordunun istediği yönde şekillendirmiştir (Önal, 2016, s. 102). Ancak bu süreç, toplumsal barışı ve siyasal uzlaşmayı sağlamaya yetmemiştir. Aksine, politik çatışma kültürünü derinleştirmiş ve toplumdaki kutuplaşmayı artırmıştır.

Ferit Melen hükümeti, muhtıranın yarattığı olağanüstü koşulların bir ürünü olarak doğmuş, fakat ülkeyi kalıcı bir istikrara kavuşturamamıştır. Siyasi partiler arasındaki çatışmalar devam etmiş, uzlaşma kültürünün gelişmemesi nedeniyle anayasal ve yasal değişiklikler dahi toplumsal meşruiyet sağlayamamıştır. Böylelikle Melen hükümeti, askerî vesayeti kurumsallaştırmış ancak Türkiye'nin demokrasiye geçiş sürecinde kalıcı bir çözüm üretememiştir.

Sonuç olarak, Melen Hükûmeti, Türkiye'de teknokratik yönetim deneyimlerinin askerî vesayetle nasıl iç içe geçtiğini gösteren bir örnek olmuştur. Reform ve düzen vaatlerine rağmen, bu dönem daha çok askerî otoritenin siyasi iktidar üzerindeki etkisini pekiştirmiştir. Dolayısıyla, teknokratların siyasetteki rolü, askerlerin güvensizliğiyle

örtüşen bir araç olarak kullanılmış, demokratik sürecin gelişimine katkı sunmak yerine askerî vesayeti daha da güçlendiren bir işlev görmüştür.

2.3.3. Naim Talu Hükûmeti: Seçim Öncesi Dönemde Teknokratik Geçiş

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi, Türkiye'nin siyasi tarihinde hem askerî vesayetin sınırlarını hem de parlamenter iradenin gücünü ortaya koyan bir dönüm noktası olmuştur. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolması üzerine başlayan süreçte, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığına adaylığı, üst komuta kademesinin doğrudan siyasete müdahale arayışını yansıtmıştır. Gürler'in Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmesi, ardından kontenjan senatörlüğüne atanması ve bu yolla Çankaya Köşkü'ne taşınmak istenmesi, 12 Mart rejiminin devamı anlamına gelmekteydi. Ancak gerek Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP), gerekse Bülent Ecevit önderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), ordunun siyasetteki ağırlığının demokratikleşmenin önünde engel olduğunu savunarak bu girişime karşı çıkmıştır. Sonuçta, Meclis'te yapılan uzun oylamalar sonunda tarafsızlığı ve tecrübesiyle bilinen emekli Oramiral Fahri Korutürk, 6 Nisan 1973'te Cumhurbaşkanı seçilmiş ve böylece 12 Mart muhtırasının belirlediği ara rejim anlayışı önemli ölçüde sarsılmıştır (Keskin, 2011).

Korutürk'ün göreve başlamasıyla birlikte Başbakan Ferit Melen, anayasal teamüllere uygun olarak istifasını sunmuş; yeni hükümeti kurma görevi, teknokrat kimliğiyle öne çıkan Naim Talu'ya verilmiştir (Kınık, 2014). Merkez Bankası Başkanlığı'ndan yetişmiş bir bürokrat olan Talu, Erim ve Melen hükümetlerinde Ticaret Bakanı olarak görev yapmış; siyasete doğrudan partiler üstü bir zeminden giren bir figür olmuştur (Köse, 2010). Bu özellikleri, onu seçimlere kısa süre kala ordunun tepkisini çekmeyecek, aynı zamanda partilerin üzerinde mutabık kalabileceği bir geçiş başbakanı hâline getirmiştir.

1919 yılında İstanbul'da doğan Naim Talu, Kabataş Lisesi'nin ardından 1943'te İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra bir süre Sümerbank'ta çalışmış, 1946 yılında ise Merkez Bankası'na geçerek kurumun çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. 1966'da vekâleten üstlendiği Genel Müdürlük görevini 1967'de asaleten yürütmüş, 1970'te Merkez Bankası Başkanlığı ve Yönetim Kurulu Başkanlığına getirilmiştir. 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası kurulan II. Erim Hükümeti'nde Ticaret Bakanlığı yapmış, aynı görevi Ferit Melen Hükümeti'nde de sürdürmüştür. 1972'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak Cumhuriyet

Senatosu üyeliğine atanmış, 1973 yılında ise Fahri Korutürk tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Cumhuriyet, 1973). Naim Talu'nun kariyer çizgisi, onun tipik bir teknokrat profilini yansıttığını göstermektedir. Talu'nun siyasal yaşamdan ziyade bürokrasi ve ekonomi yönetimi içinden yetişmiş olması, onu dönemin siyasi aktörlerinden ayıran en belirgin özelliktir. Özellikle Merkez Bankası'nda uzun yıllar görev yapmış ve başkanlık makamına kadar yükselmiş olması, onun teknik uzmanlık ve finansal yönetim konularındaki yetkinliğini ortaya koymaktadır. Bu birikim, askerî müdahale sonrası oluşan siyasi atmosferde tercih edilen teknokratik kabinelerde kendisine yer açmıştır. Ticaret Bakanlığı ve ardından Başbakanlık görevine getirilmesi, Talu'nun siyasi partiler üstü, daha çok ekonomik ve kurumsal deneyime dayanan bir yönetici olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Talu hükümeti, 13 AP'li, 5 CGP'li, 4 bağımsız ve 2 meclis dışı üyeden oluşan bir koalisyon yapısıyla kurulmuştur (Kınık, 2014). Bu tablo, kabinenin temel işlevinin uzun vadeli reformlar değil, 14 Ekim 1973 genel seçimlerini güvenli ve düzenli biçimde gerçekleştirmek olduğunu göstermekteydi. Hükümet programında 'milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletini güçlendirme' söylemi öne çıkarılırken, özellikle aşırı sağ ve sol hareketlerle mücadele, komünizme karşı kararlı bir tavır ve kamu düzeninin sağlanması öncelikli hedefler arasında sayılmıştır (Keskin, 2011). Ancak programda, görev süresinin kısa oluşu nedeniyle uzun vadeli projelere yer verilmeyeceği de açıkça belirtilmiştir. Bu yönüyle Talu hükümeti, teknokratik karakterini reformcu bir perspektiften çok, düzen koruyucu bir geçiş anlayışıyla ortaya koymuştur.

Görev süresi boyunca hükümetin karşı karşıya kaldığı en kritik meselelerden biri, uzun süredir devam eden sıkıyönetim uygulamalarının kaldırılması olmuştur. 12 Mart 1971'den itibaren farklı illerde yürürlüğe konulan sıkıyönetim, toplumsal hayatı ciddi biçimde etkilemiş ve demokratik ortamı kısıtlamıştı. Ancak yaklaşan seçimlerin sıkıyönetim gölgesinde yapılması hem içte hem dışta demokratik meşruiyet açısından sorunlu görülmektedir. Bu nedenle Talu hükümeti, Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiyeleri doğrultusunda Mayıs 1973'ten itibaren Hatay, Adana ve Kocaeli gibi bazı illerde sıkıyönetimi kaldırmıştır. Süreç, yaz aylarında Diyarbakır ve Siirt'in de eklenmesiyle genişlemiş; nihayet 26 Eylül 1973'te İstanbul ve Ankara'da da sıkıyönetimin sona ermesiyle, yaklaşık 29 ay süren olağanüstü rejim son bulmuştur (Kınık, 2014). Bu

gelişme, seçimlerin özgür bir atmosferde yapılabilmesini sağlamış ve sivil demokrasiye dönüş yolunda önemli bir eşik oluşturmuştur.

Talu hükümeti döneminde yasalaşan en tartışmalı düzenlemelerden biri Üniversiteler Kanunu olmuştur. Başbakan'ın başkanlığında kurulan Üniversite Denetleme Konseyi, üniversitelerde disiplin yetkisini güçlendirerek özerklik üzerinde ciddi bir kısıtlama yaratmıştır. Hükümet bu düzenlemeyi artan anarşi ve şiddet olaylarını önleme gerekçesiyle savunmuş olsa da üniversitelerdeki huzursuzluğu bütünüyle ortadan kaldırmaya yetmemiştir (Keskin, 2011). Aynı dönemde Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin korunmasına yönelik yasal düzenlemeler de kabul edilerek, güvenlik eksenli anlayış pekiştirilmiştir. Bu adımlar, teknokratik hükümetlerin reformcu değil, güvenlikçi refleksler doğrultusunda hareket ettiğini bir kez daha göstermiştir.

Ekonomik alanda ise hükümet, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasına yönelik yatırımların gerçekleştirilmesini hedeflemiş; işsizlik ve yoksulluğun azaltılması yönünde vaatlerde bulunmuştur. Ancak görev süresinin kısa oluşu nedeniyle bu vaatlerin büyük kısmı hayata geçirilememiş, ekonomik kalkınma alanında kalıcı sonuçlar elde edilememiştir (Köse, 2010). Dolayısıyla Talu hükümeti, ekonomik vizyondan ziyade, seçim sürecinde düzenin devamını sağlama misyonuyla öne çıkmıştır.

Muhalefet cephesinde özellikle CHP, Talu hükümetini sert bir dille eleştirmiştir. CHP sözcüleri, kabinenin sağa kayık, sermaye çevrelerine yakın ve halk kitlelerinin beklentilerinden uzak olduğunu ileri sürmüştür (Kınık, 2014). Buna rağmen, kamuoyunda Talu hükümetinin bir 'seçim hükümeti' olduğu yönündeki algı hâkim olmuş; dolayısıyla kabineden büyük reformlar beklenmemiş, asıl görevin ülkeyi seçimlere güvenli biçimde götürmek olduğu kabul edilmiştir. Bu yönüyle Talu hükümeti, teknokratların asker-sivil ilişkilerinde çoğunlukla partiler üstü güven unsuru olarak kullanıldığını göstermiştir.

Sonuç olarak, Naim Talu hükümeti, 1973 seçimlerine giden süreçte Türkiye'yi istikrarlı bir şekilde sandığa taşımış olsa da literatürde yer alan teknokrat hükümet tanımlarına bütünüyle uymamaktadır. Birinci bölümde ele aldığımız üzere, teknokrat hükümetler genellikle uzmanlık bilgisiyle donatılmış, partiler üstü ve siyasi angajmandan uzak kabineler olarak tanımlanır. Ancak Talu hükümeti, teknokratik bir liderin başbakanlığında kurulmuş olsa da kabine yapısı itibarıyla siyasi partilerin ağırlıkta olduğu bir koalisyon

hükümetidir. 13 AP'li ve 5 Cumhuriyetçi Güven Partis (CGP)'li üyenin yanı sıra bağımsız ve meclis dışı isimler bulunsa da hükümetin siyasal niteliği teknokratik kimliği gölgelemiştir.

Ayrıca literatürde teknokrat hükümetlerden beklenen uzun vadeli reformcu vizyon, Talu hükümetinde kendisini göstermemiştir. Hükümet programında asıl önceliğin seçimleri zamanında yapmak ve düzeni korumak olduğu açıkça belirtilmiş; ekonomik kalkınma veya toplumsal reform vaatleri sınırlı kalmıştır (Köse, 2010). Üniversite özerkliğini kısıtlayan ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ni koruyan düzenlemeler ise, literatürdeki teknokrat hükümetlerin rasyonel, demokratikleştirici ve modernleştirici karakterinden ziyade, güvenlikçi ve düzen koruyucu reflekslerin ağır bastığını göstermektedir.

Talu'nun ekonomi alanındaki uzmanlığı ve Merkez Bankası'ndaki üst düzey görevleri, onun bireysel düzeyde güçlü bir teknokrat profili oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, başbakanlığı döneminde teknokratik kimliği, dönemin siyasal dengeleri ve asker–sivil ilişkilerinin belirleyici etkisi altında şekillenmiş; böylece hükümetinin teknokratik nitelikleri, daha çok seçim sürecini istikrarlı biçimde yönetme misyonu ile sınırlı kalmıştır.

Dolayısıyla Talu hükümeti, teknokratik görünümüne rağmen, literatürdeki anlamıyla bir teknokrat hükümet olmaktan çok, asker-sivil dengelerinin gözetildiği, partiler arası mutabakatla kurulmuş bir seçim hükümeti olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Talu deneyimi, teknokrat kimliğin Türkiye'de çoğunlukla bir 'meşruiyet unsuru' olarak kullanıldığını, fakat gerçek anlamda teknokratik bir yönetim modelinin oluşmasına izin verilmediğini göstermektedir.

3. BÖLÜM: TEKNOKRATİK YÖNETİMİN SİYASAL VE KURAMSAL YANSIMALARI

3.1. Türkiye'deki Teknokrat Hükûmetlerin Dönüşümü

12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan Erim, Melen ve Talu hükümetleri, Türk siyasal tarihinde teknokratik yönelimi en açık şekilde temsil eden kabineler olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, bu hükümetlerin tümü belirli ölçüde teknokratik karakter taşımalarına rağmen, uygulamada bu tanımı tam olarak karşılayamamışlardır. Burada önemli olan, bireysel düzeyde teknokrat nitelikler taşıyan başbakanların ve bazı bakanların bulunması değil, hükümetin bütünsel yapısının ve işleyiş tarzının teknokratik bir modeli yansıtıp yansıtmadığıdır. Her üç hükümetin de bu açıdan incelenmesi, Türkiye'de teknokrasi anlayışının siyasal müdahaleler, kurumsal yapılar ve askerî vesayet koşulları altında nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Nihat Erim'in başkanlığında kurulan ilk teknokrat hükümetin, askerî muhtıraya verilen yanıt olarak şekillendiği unutulmamalıdır. Erim'in anılarında da belirttiği gibi, sivil idarede ısrar edilmesinin temel amacı, askerin doğrudan yönetime el koymasını engellemekti. Ancak bu tercihin karşılığında oluşturulan hükümet, askerlerin güven duyduğu, 'politik kavgalara karışmamış yetenekli teknisyenlerden' oluşan bir yapı olarak tasarlandı. Erim, bu tercihi "muhtıra metnine bakılırsa, askerler parlamentodan da partilerden de parlamentonun çalışma tarzından da şikâyetçiydi" sözleriyle açıklar (Erim, 2018, s. 177-178). Dolayısıyla hükümetin teknokratik niteliği, doğrudan askerî taleplerin ürünü olarak belirlenmiş, siyasal işleyişin olağan kuralları dışında bir kabine yapılanmasına gidilmiştir.

Ancak Erim hükümetinin yapısında partilerüstü bir kabine profili tasarlanmış olsa da gerek atanan bakanların siyasal kökenleri gerekse kabinenin dayandığı meşruiyet zemini bu tarafsızlık ilkesini zayıflatmıştır. Bazı bakanların doğrudan siyasal geçmişe sahip olması, teknokrat hükümet tanımını büyük ölçüde tartışmalı hâle getirmiştir. Ayrıca, kabinenin karar alma süreçlerinde askerî beklentilerin ağırlığı, teknokratik özerkliği sınırlandırmış; hükümetin asli amacı olan sivil-asker dengeyi koruma gayesi, rasyonel-bürokratik yönetim anlayışını gölgede bırakmıştır.

Ferit Melen hükümeti, Erim'in başlattığı bu çizgiyi sürdürmekle birlikte, teknokratik formun daha da zayıfladığı bir dönem olmuştur. Melen'in bürokratik kökeni ve maliye

geçmişi teknokrat profiline uygun görünse de kabinenin genel yapısı içinde siyasal dengelere göre şekillenen atamalar ve ordunun denetimindeki bir iktidar mekanizması belirleyici olmuştur. Bu durum, teknokratik kimliğin siyasal gereklilikler karşısında giderek daha görünmez hâle geldiğini göstermektedir. Özellikle Güven Partisi'nin kurulmasından sonra Melen'in bu partiyle olan ilişkisi, onu siyaset üstü bir aktör olmaktan çıkarıp siyasal aidiyetler içinde değerlendirmeye açık hâle getirmiştir.

Naim Talu hükümeti ise bu dönüşüm sürecinin son halkası olarak, teknokratik geçişin artık bir seçim öncesi dengeleme aracı hâline geldiğini göstermiştir. Talu'nun Merkez Bankası kökenli bir ekonomist olarak atanması, kamuoyunda geçici ve güvenilir bir profil yaratma amacına hizmet etmiştir. Ancak bu kabinenin de tarafsız bir teknokrat hükümetten ziyade, seçim atmosferinde siyasi partilerin uzlaşısıyla oluşturulmuş bir denge kabinesi niteliği taşıdığı açıktır. Özellikle kabinede yer alan bazı isimlerin partilerle organik ilişkileri, hükümetin teknokratik özerkliğini zayıflatmış; Talu'nun yönetiminde esas amaç olan ülkeyi sağlıklı biçimde seçime götürme hedefi, teknokratik bir yönetişimden çok geçici bir kriz yönetimi işlevi taşımıştır.

Bu üç hükümetin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Türkiye'de teknokratik yönetişimin siyasal sistem içindeki işlevine dair önemli ipuçları vermektedir. Her üç başbakan da bireysel geçmişleri itibariyle teknokrat olarak tanımlanabilecek kariyerlere sahip olmuşlardır. Erim akademisyenlik ve hukuk alanındaki çalışmalarıyla; Melen maliye bürokrasisi içindeki uzun kariyeriyle, Talu ise ekonomi ve merkez bankacılığı alanındaki uzmanlığıyla bu tanımı hak etmektedir. Ancak teknokrasi sadece bireysel uzmanlıklarla açıklanamayacak kadar kurumsal bir modeldir. Türkiye'de bu dönemde kurulan teknokrat hükümetler, askerin siyasal denetimi altında çalışan ve çoğu zaman siyasal meşruiyet üretmekte zorlanan kabineler olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

Sonuç olarak, 12 Mart muhtırası sonrasında kurulan teknokrat hükümetler, klasik anlamda rasyonel, tarafsız ve teknik bilgiye dayalı yönetişim ideallerini tam olarak karşılayamamıştır. Hükümetlerdeki teknokrat kimlikler, siyasal gereklilikler, partilerle kurulan ilişkiler ve özellikle askerî vesayetin gölgesi altında ya bastırılmış ya da sembolik birer unsur hâline gelmiştir. Bu da Türkiye'de teknokrasi modelinin, demokratik süreçlerle değil, kriz dönemlerinin geçici çözüm aracı olarak devreye sokulan bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Askerî idareye geçişin doğuracağı riskleri gözeterek sivil idareyi muhafaza etme yönünde şekillenen bu hükümetler, her ne kadar

darbe yerine bir ikinci yolu temsil etse de gerçek anlamda teknokratik yönetimin koşullarını yaratamamıştır.

3.2. Askerin Sivil Hükûmete Güvensizliğinin Temelleri

Türkiye'de ordunun sivil hükümetlere bakışı, tarihsel süreç içerisinde derin bir güvensizlik duygusuyla şekillenmiştir. Özellikle 1960 sonrasındaki siyasi kırılmalar ve toplumsal krizler, bu güvensizliğin artmasına neden olmuştur. 12 Mart 1971 muhtırası süreci, askerin sivillere yönelik eleştirel yaklaşımını en çıplak biçimde ortaya koymuştur. Bu döneme tanıklık eden siyasi aktörler ile askerî yetkililerin anıları, ordunun yalnızca yönetimsel müdahalelerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda siyasetin işleyişine dair normatif bir bakış açısı geliştirdiğini de göstermektedir. Bu bağlamda, dönemin önemli askerî figürlerinden Muhsin Batur, siyaset, bürokrasi ve teknokrasi arasındaki farklara değinirken kendi bakış açısını şu sözlerle dile getirmiştir:

"Bana göre devlet hizmetinde siyasetle uğraşanlarla, bürokrat ve teknokratlar arasında kişisel beklentiler ve amaçlar açısından oldukça büyük farklılıklar vardır. Bir subayın amacı general, bir dışişleri mensubunun isteği büyükelçi ve bir teknokrat veya bürokratın hedefi de Vali, Genel Müdür olabilmektedir. Bu beklentiler doğal olup, zaten mesleğinde yükselme heves ve arzusu olmayan bir insan hayatta başarılı olamaz. Eğer bir siyasetçinin amacı Bakan, Başbakan veya Parti Genel Başkanı olmak ise, bana göre bu insan yanlış yolda demektir. Siyasetçinin en büyük amacı; görüş, tutum ve davranışları ile memlekete hizmet yolunda uğraş vermek ve düşüncelerini gerçekleştirmek için taraftar toplamak olmalıdır. Bunu sağladıktan sonra dilerse istediği pozisyonlara gelmenin çalışmalarını yapabilir." (Batur, 1985, s. 506).

Batur'un bu değerlendirmesi, askerin siyaseti kişisel çıkar ve iktidar mücadelesi ile özdeşleştirdiğini, buna karşın teknokratik ve bürokratik görevleri doğal bir yükselme alanı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla asker, teknokratlara duyduğu güvenin temelini onların kişisel ikbal peşinde koşmayan, meslekî başarıyı önceleyen kimliklerine dayandırmaktadır. Bu bakış açısı, muhtıra sonrasında teknokrat hükümetlerin tercih edilmesinde belirleyici olmuştur.

Benzer şekilde, dönemin Başbakanı Nihat Erim'in *12 Mart Anıları'ında* aktardıkları da ordunun sivil hükümetlere güvensizliğini teyit etmektedir. Erim, Kara Kuvvetleri

Komutanı Faruk Gürler'in muhtıra öncesi döneme ilişkin sözlerini şu şekilde aktarmaktadır:

"Orduda orduya özel bir rahatsızlık yoktur. Toplum içindeki rahatsızlık ister istemez ordunun içine de gelmektedir. Benim genç subaylarım, yaşlı subaylarım toplumla iç içe yaşıyorlar. Gündüzleri üniversiteye devam eden, birçok okullara devam eden subaylar var. Orada gençlerle yan yana yaşıyorlar. Subaylar akşamları evlerine döndükleri zaman toplumun içindedirler. Toplumun içindeki huzursuzluk, rahatsızlık doğal olarak orduya da geliyor." (Erim, 2007, s. 181–182).

Erim'in gözlemleri, ordunun yalnızca kendi kurumsal çıkarları doğrultusunda değil, aynı zamanda toplumun huzursuzluklarını da doğrudan içselleştirdiğini göstermektedir. Askerî kadrolar, toplumsal krizlerin orduya sirayet ettiğini, dolayısıyla bu rahatsızlıkların siyasal iktidara müdahale gereğini doğurduğunu düşünmüşlerdir. Bu durum, ordunun kendisini 'milletin sesi' olarak konumlandırdığı bir vesayet anlayışını yansıtmaktadır.

Erim'in aktardıkları yalnızca toplumsal rahatsızlıklara değil, aynı zamanda askerlerin somut beklentilerine de ışık tutmaktadır. Vergi reformu, toprak reformu, eğitimde reform, devlet yatırımlarının oy kaygısından arındırılması, Atatürk ilkelerine bağlılık ve seçim kanununun ıslahı gibi talepler, ordunun siyasal iktidardan beklediği müdahale alanlarını ortaya koymaktadır (Erim, 2007). Bu talepler, askerin siyaset kurumunu yalnızca bir yönetici aktör değil, aynı zamanda toplumun dönüşümünü sağlayacak bir mühendislik gücü olarak gördüğünü göstermektedir.

Bu noktada, literatürdeki değerlendirmeler de ordunun sivillere güvensizliğini doğrular niteliktedir. Bozkurt'a (2018) göre, 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında kurulan hükümetler, askerin doğrudan baskısı altında şekillenmiş ve sivil irade, askerî kurumlar tarafından yönlendirilmiştir. Bu durum, yalnızca hükümetlerin kompozisyonunda değil, aynı zamanda anayasal değişikliklerde, sıkıyönetim uygulamalarında ve istihbarat faaliyetlerinde de açık biçimde görülmektedir. Dolayısıyla, 12 Mart muhtırası, ordunun sivil iktidarlara güvensizliğinin kurumsallaştığı bir dönemeç olmuştur.

Bu veriler ışığında, Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin demokratik normlardan ziyade vesayetçi bir yapıda geliştiğini söylemek mümkündür. Ordunun siyasal sisteme müdahaleleri, yalnızca iktidar değişiklikleriyle sınırlı kalmamış; toplumun huzursuzluklarını, ekonomik beklentilerini ve ideolojik yönelimlerini de denetim altına

almayı hedeflemiştir. Askerin teknokrat hükümetlere yönelmesi, sivillere duyduğu güvensizliğin bir uzantısıdır. Çünkü teknokratlar, askerin gözünde siyasetin çıkar çatışmalarından uzak, rasyonel çözüm üreten aktörler olarak görülmüştür.

Özetle, 12 Mart muhtırası bağlamında şekillenen bu güvensizlik, Türkiye'de askerî vesayet anlayışının kurumsal temelini oluşturmuştur. Muhsin Batur'un teknokratlara dair yaklaşımı ile Nihat Erim'in anılarındaki tespitler, askerin sivil siyasetçilere yönelik mesafeli duruşunu açıkça ortaya koymaktadır. Bozkurt'un (2018) da belirttiği gibi, bu dönemde sivil irade yalnızca şeklen var olmuş, karar alma süreçlerinde askerî kurumların ağırlığı belirleyici olmuştur. Bu nedenle 12 Mart süreci, Türkiye'de asker-sivil ilişkilerinin niteliğini kavramak için kritik bir örnek teşkil etmektedir.

3.3. Türkiye'de Teknokrasinin Siyasi ve Kurumsal Mirası

12 Mart 1971 Muhtırası, Türk siyasal tarihinde yalnızca bir rejim değişimi veya anayasal düzenleme anlamına gelmekten öte, teknokratik yönetim biçimlerinin kurumsallaşması açısından da kritik bir dönemeç oluşturmuştur. Bu müdahale sonrası kurulan hükümetlerin yapısı, karar alma süreçleri ve uygulamaları, Türkiye'de askerî vesayet altında biçimlenen teknokratik yönetim modelinin uzun vadeli etkilerini ortaya koymuştur. Özellikle Nihat Erim başkanlığındaki teknokrat hükümetlerin aldığı kararlar ve bu kararların uygulama biçimleri, sadece dönemin siyasal istikrar arayışlarını değil, aynı zamanda teknokrasi ile askerî yapı arasındaki organik ilişkinin derinliğini de gözler önüne sermiştir.

Bu süreçte teknokratik hükümetlerin en belirgin özelliği, kararların halk iradesine dayalı temsil mekanizmalarından çok, üst düzey bürokratik ve askerî aktörlerin yönlendirmesiyle alınmasıdır. Bu tercihin kurumsal karşılığı, yürütme organının uzmanlar eliyle şekillendirilmesi ve meşruiyetin seçmen desteğinden değil, düzenin devamlılığını sağlamaktan türetilmesidir. Erim hükümetlerinin teknokratik niteliği bu anlamda, sivil siyasetin zayıfladığı ve toplumsal gerilimin yükseldiği bir ortamda güvenlikçi ve pragmatik bir yönetsel yaklaşımın temsilcisi hâline gelmiştir (Sunay & Tunç, 2021). Bu yaklaşım, kısa vadede düzenin tesisi için etkili görünse de uzun vadede demokratik temsiliyetin aşınmasına neden olmuş ve teknokratik reflekslerin normalleşmesine zemin hazırlamıştır.

12 Mart sonrası dönemde teknokratik hükümetlerin aldığı kararlar arasında yer alan haşhaş ekimi yasağı, özellikle dış politika ile iç siyasal dinamikler arasındaki gerilimli dengenin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu karar, dönemin hükümetince "insani kaygılar" gerekçesiyle savunulsa da çeşitli akademik ve siyasi çevreler tarafından ABD'nin ekonomik ve siyasi baskılarının belirleyici olduğu yönünde eleştirilmiştir. Özellikle Nixon yönetiminin Türkiye üzerindeki uyuşturucu karşıtı kampanyalarının etkisiyle, Erim hükümetinin bu kararı almak zorunda kaldığına dair yorumlar yapılmıştır (Gülen, 2019). Bu çerçevede, teknokratik yönetimlerin kriz anlarında tarafsız uzmanlık ilkesinden ziyade, uluslararası güç dengelerine duyarlı, dışsal yönlendirmelere açık bir siyasal pozisyon benimsediği yönünde görüşler dile getirilmiştir.

Bu tür kararların yalnızca dış politikada değil, iç siyasal düzlemde de çeşitli etkiler yarattığı görülmektedir. Haşhaş yasağı uygulaması, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan üreticiler tarafından yoğun tepkiyle karşılanmış ve bu durum, dönemin teknokratik yönetim anlayışının halkla kurduğu ilişki biçiminin sınırlarını gözler önüne sermiştir. Mevcut karar alma süreçlerinin halktan kopuk ve yukarıdan aşağıya işlediği yönündeki değerlendirmeler, bu dönemde yaşanan meşruiyet tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Geniş toplumsal kesimlerin taleplerini yeterince yansıtmayan bu yönetişim tarzı, demokratik katılımı sınırlayan ve siyasal meşruiyeti tartışmalı kılan bir yönetim pratiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, uzmanlık temelli yönetim anlayışının halktan uzaklaştığı durumlarda, teknokratik yönetimlerin demokratik sistemle gerilimli bir ilişki kurabileceği yönünde yorumlar yapılmaktadır (Gülen, 2019).

12 Mart rejimi sonrası kurulan teknokratik hükümetler, devletin ideolojik yönelimini de büyük ölçüde yeniden tanımlamıştır. Bu dönemde, ordu destekli hükümetlerin siyaset üzerindeki etkisi, yalnızca hükümet değişiklikleriyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda devletin kadro yapısı, medya düzeni, akademi ve bürokrasi üzerinde de belirleyici olmuştur. Özellikle Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve üniversitelerde yaşanan kadrolaşma tartışmaları, teknokratların sadece teknik değil, ideolojik yönelimli aktörler olduğunu göstermiştir (Ilıman & Dönmez, 2015). Bu da teknokratların tarafsız değil, belirli bir siyasal düzenin yeniden inşasında rol alan seçilmiş figürler olarak hareket ettiklerine işaret eder.

Teknokratik yönetimlerin kurumsal mirası, sadece personel tercihleriyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda siyasal istikrarın ‘uzman ellerce’ sağlanabileceği yönünde kalıcı bir algının

yerleşmesine neden olmuştur. 1970'lerin ikinci yarısında yaşanan istikrarsızlıklar karşısında sıkça dile getirilen partilerüstü hükümet arayışları, bu teknokratik mirasın siyasal bellekte nasıl kodlandığını göstermektedir. Özellikle Milliyetçi Cephe hükümetlerinin zayıf koalisyonlar hâlinde iktidarda kalmaları, teknokratik dönemlerdeki merkeziyetçi ve asker destekli yönetişim biçimlerine duyulan nostaljiyi artırmıştır (Ilıman & Dönmez, 2015). Bu da gösteriyor ki, teknokratik dönemlerin başarısızlıkları kadar istikrar iddiaları da sonrasındaki siyasal süreçleri şekillendiren önemli referanslar olmuştur.

Bütün bu gelişmeler ışığında, 12 Mart sonrası teknokratik hükümetlerin kurumsal mirası iki düzlemde incelenebilir: Birincisi, idari ve bürokratik mekanizmaların askerî vesayetle uyumlu biçimde yeniden yapılandırılması; ikincisi ise, toplumsal taleplerin bastırılması pahasına 'verimlilik' ve 'düzen' gibi soyut kavramlar üzerinden meşruiyet üretmeye dayalı bir yönetişim mantığının yerleşmesidir. Bu miras, sonraki yıllarda hem askerî hem de sivil hükümetlerin kriz anlarında teknokratik figürlere yönelmesine neden olmuştur. Bu yönelim, teknokrasinin yalnızca bir geçici çözüm değil, Türkiye siyasal sisteminde kurumsal bir refleks hâline geldiğini göstermektedir (Sunay & Tunç, 2021).

Sonuç olarak, 12 Mart sonrasında kurulan teknokratik yönetimlerin hem kurumsal yapılar hem de siyasal kültür üzerinde belirli etkiler yarattığı gözlemlenmektedir. Bu dönem, teknik uzmanlıkla siyasal temsil arasındaki dengenin yeniden tanımlandığı bir geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Kriz koşullarında tercih edilen teknokratik yönetişim biçimi, karar alma süreçlerinde uzman kadrolara daha fazla alan açarken, temsili siyaset mekanizmalarının ikinci planda kaldığı bir yönetim anlayışını beraberinde getirmiştir. Askerî müdahale sonrasında şekillenen bu yönetim pratiği, Türkiye'de krizlerle başa çıkma stratejileri ile demokratik katılım arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğine dair önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de 12 Mart sonrasında şekillenen teknokratik yönetim deneyimi, yalnızca iç dinamiklere özgü bir olgu olarak kalmamış, benzer kriz koşullarında farklı ülkelerde uygulanan teknokratik modellerle karşılaştırılabilir yönler de taşımıştır. Bu çerçevede, teknokrasinin uluslararası düzeyde nasıl bir yönetsel araç olarak kullanıldığı, hangi siyasi koşullarda tercih edildiği ve demokratik sistemlerle nasıl bir ilişki kurduğu soruları, Türkiye örneğinin ötesine geçilerek ele alınmalıdır. Bu karşılaştırmalı perspektif,

Türkiye'deki deneyimin özgünlüklerini ve benzerliklerini daha görünür kılacak ve teknokratik yönetim biçimlerinin evrensel dinamiklerini anlamaya katkı sağlayacaktır.

3.4. Teknokratların Uzun Vadeli Yönetim Olasılığı: Teorik Bir Tartışma

Teknokratik yönetimlerin siyasal sistemler içindeki konumu, genellikle geçici, krizlere özgü ve teknik müdahalelerle sınırlı bir rol biçimiyle tanımlanır. Ancak bu tanım, günümüzde birçok ülkede teknokratların politika üretim süreçlerinde oynadığı istikrarlı ve kalıcı rolleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Özellikle kriz anlarında meşruiyet ihtiyacını teknik uzmanlığa havale eden yönetimler, zamanla teknokratik aktörlerin sistemin asli unsurlarından biri hâline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, teknokratik yönetimlerin geçici bir ara form mu yoksa kalıcı ve kurumsallaşmış bir yönetim modeli mi olduğuna dair kuramsal bir tartışmayı zorunlu kılar (Haring, 2010; Ribbhagen, 2013).

Teknokrasi kavramı, tarihsel olarak Saint-Simon'dan Veblen'e ve Schelsky'e kadar uzanan farklı kuramsal kökler üzerinden şekillenmiştir. Uzmanların rasyonel bilgisi temelinde daha verimli ve etkili yönetim biçimlerinin mümkün olabileceği fikri, bu yaklaşımın temel varsayımıdır. Ancak Sophie Haring'in de vurguladığı gibi, bu kavramsal arka plan, hem tanım hem de uygulama düzeyinde önemli belirsizlikler barındırmaktadır. Özellikle Veblen'in mühendis-merkezli ütopyasında uzmanlar, siyasal angajmandan arınmış teknik aktörler olarak tasarlanırken; Schelsky'nin "teknik devlet" modelinde bu uzmanlık, demokratik temsil mekanizmalarının önüne geçecek bir yönetim aracı olarak konumlanır (Haring, 2010). Dolayısıyla, teknokrasinin uzun vadeli sürdürülebilirliği, yalnızca teknik kapasiteye değil, siyasal meşruiyetin yeniden üretim biçimlerine de bağlıdır (Haring, 2010; Kurczewska, 1991).

Larson'ın yaptığı çözümleme ise teknokratların yapısal olarak egemen sınıfların uzantısı olduğunu öne sürerek, teknokratik yönetimlerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini sınıfsal temellerle sınırlar. Ona göre, teknokratlar hiçbir zaman kendi başlarına bir sınıf ya da bağımsız bir toplumsal güç olarak hareket etmezler; egemen sınıfın çıkarlarıyla uyumlu oldukları sürece sistemde varlıklarını sürdürebilirler (Larson, 1972). Bu bakış açısı, teknokratik yönetimlerin aslında kriz dönemlerinde egemen blokların meşruiyet üretme aracı olarak geçici şekilde öne çıkarıldığını ima etmektedir.

Kurczewska ise teknokratların modern dönemin siyasal karmaşasına karşı bilimsel rasyonaliteyle donatılmış bir alternatif önerdiğini belirtmekle birlikte, bu önerinin ciddi meşruiyet sorunları barındırdığını ifade eder. Ona göre, teknokratik yönetişim modeli, toplumsal çeşitliliği göz ardı ederek homojenleştirici bir düzen arayışına yönelir. Bu durum, teknik bilgiye dayalı karar alma süreci ile demokratik temsiliyet arasında yapısal bir gerilim yaratmaktadır (Kurczewska, 1991).

Ribbhagen da benzer bir çerçevede, teknokratik hükümetlerin uzun vadeli olarak işlev görebilmeleri için demokratik kurumlarla uyumlu hâle gelmeleri gerektiğini savunur. Aksi halde, teknokrasinin ancak olağanüstü koşullarda geçici bir çözüm üretmesi mümkündür. Teknokratik aktörlerin demokratik hesap verebilirlikten uzaklaşmaları, uzun vadede toplumsal desteklerini zayıflatmakta ve meşruiyet krizlerini beraberinde getirmektedir (Ribbhagen, 2013).

Bu kuramsal değerlendirmeler, teknokratik yönetimlerin kriz zamanlarında ortaya çıkan ‘geçici’ çözümlerden ibaret olduğu yönündeki genel kanıyı sorgulamak için önemli bir zemin sunar. Özellikle Latin Amerika ve Asya'daki bazı örnekler, teknokratların sadece kriz zamanlarında değil, uzun dönemli kurumsal reformların taşıyıcısı olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Eduardo Dargent’in Kolombiya ve Peru örnekleri üzerinden yaptığı analiz, teknokratların siyasi liderlerin veya uluslararası finans çevrelerinin basit temsilcileri olmadığını, belli koşullarda özerk politika üretim kapasitesine sahip olduklarını göstermektedir. Kolombiya’da teknokratlar, Ulusal Cephe döneminden bu yana siyasi partiler üstü bir konumda ekonomik istikrarı sağlayıcı aktörler olarak kurumsallaşmışlardır. Peru’da ise Fujimori döneminde otoriter çerçeve içinde güçlenen teknokratlar, demokrasiye geçiş sonrası da etkilerini sürdürmüştür (Dargent, 2011).

Benzer şekilde, Şili örneğinde de teknokratlar askerî vesayet altında ekonomik dönüşüm süreçlerinin merkezî aktörleri olmuş, Pinochet rejimi sırasında *Chicago Boys* olarak bilinen teknokratlar neoliberal reformları uygulamıştır. Bu teknokratik miras, daha sonra sivil siyaset içinde yeniden yapılandırılarak ‘teknokratik kitle politikası’ anlayışıyla bütünleşmiştir. Patricio Silva, Lavín örneği üzerinden bu dönüşümün halkla doğrudan temas kuran ancak ideolojik angajmandan uzak bir teknokratik siyaset biçimine evrildiğini ortaya koymaktadır (Silva, 2001). Bu durum, teknokratik yönetişimin yalnızca geçici bir kriz müdahalesi değil, daha geniş siyasal kültürel dönüşümlerle bütünleşen bir yönetim formu olabileceğine işaret etmektedir.

Öte yandan, Endonezya'da Suharto rejimi altında şekillenen teknokratik elitler, askerî vesayetle eş zamanlı olarak neoliberal kalkınma politikalarını yürütmüş ve uzun vadeli bir yönetsel yapılanma kurmuştur. MacDougall'ın analizine göre, bu teknokratlar sadece teknik bilgiye değil, aynı zamanda uluslararası meşruiyet üretimine de hizmet etmişlerdir. Bu noktada, teknokrasinin sadece içsel bir yönetsel tercih değil, aynı zamanda dış politika ve uluslararası sermaye akışlarıyla uyumlu bir strateji olduğu görülmektedir (MacDougall, 1976).

Türkiye örneği, teknokratik yönetimlerin kalıcılığına dair çelişkili bir tablo sunar. Özellikle 1971 ve 1980 askerî müdahaleleri sonrası kurulan teknokratik hükümetler, kısa vadeli kriz yönetimi işlevi görmüş; ancak bu hükümetlerin bazı aktörleri sonraki dönemlerde ekonomik bürokraside veya siyasi partiler içinde etkili roller üstlenmiştir. 1971 sonrası kurulan Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri, askerî vesayetin doğrudan yönlendirmesiyle şekillenen teknokratik geçiş modelleri olarak değerlendirilmiştir. Bu hükümetler, teknik bilgiye dayalı reformlarla istikrar ararken; aynı zamanda halktan gelen taleplerle siyasal meşruiyet arasında denge kurmakta zorlanmışlardır.

Sonuç olarak, teknokratik yönetimlerin uzun vadeli bir yönetim modeli hâline gelip gelemeyeceği sorusu, yalnızca yöneticilerin uzmanlık düzeylerine veya siyasal sistemlerin kriz anlarına bağlı olarak yanıtlanamaz. Bu sorunun cevabı, demokratik meşruiyet mekanizmalarıyla teknokratik bilgi üretimi arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna bağlıdır. Eğer teknokratik yönetim, siyasal aktörlerle rekabet etmek yerine, demokratik kurumlarla birlikte çalışabilecek esneklik geliştirebilirse, uzun vadeli bir yönetişim modeli olarak varlığını sürdürebilir. Aksi halde, teknokrasi her zaman olağanüstü dönemlerin geçici çözümü olarak kalmaya mahkûm olacaktır (Ribbhagen, 2013; Dargent, 2011).

3.4.1. Teknokratik Yönetimin Sınırlılıkları ve Eleştirileri

Teknokratik yönetimler genellikle siyasal ve ekonomik kriz dönemlerinde bir çözüm arayışı olarak gündeme gelse de, literatürde bu yönetimlerin kalıcılığı ve işlevselliği hakkında önemli eleştiriler bulunmaktadır. Tartışmalar, özellikle demokrasi ile uyumsuzluk, meşruiyet zafiyetleri ve siyasal katılımın daralması gibi başlıklarda yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle teknokratik yönetimlerin sınırlılıkları hem Avrupa

deneyimlerinden hem de Latin Amerika örneklerinden hareketle değerlendirildiğinde, onların neden uzun vadeli bir model olarak sürdürülebilir olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Giulia Pastorella (2016), Avrupa'daki teknokratik hükümetler üzerine yaptığı analizde, bu yönetimlerin çoğu zaman 'demokrasinin askıya alınması' şeklinde damgalandığını belirtir. Ancak ona göre asıl sorun, teknokratik yönetimlerin doğrudan anti-demokratik olmalarından çok, demokrasinin zayıf noktalarını görünür hâle getirmeleridir. Partiler ile seçmenler arasındaki bağların gevşemesi, ideolojik farklılıkların azalması ve hesap verilebilirlik mekanizmalarının zayıflaması teknokratik kabinelerde daha açık biçimde hissedilmektedir. Bu nedenle Pastorella, teknokratik hükümetleri bir neden değil, zaten var olan demokratik krizlerin bir semptomu olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu yönetimler, sorunların çözümüne kalıcı bir katkı sunmak yerine, siyasal temsilin ve katılımın yetersizliklerini daha da belirginleştirmektedir.

Latin Amerika örneklerini inceleyen Guillermo O'Donnell (1973) ise teknokratik eğilimleri 'bürokratik-otoriter' rejimler bağlamında ele alır. Ona göre belirli bir modernleşme eşiğini aşan ülkelerde ordu ve teknokrat kadrolar, toplumsal talepleri siyasal süreçten dışlayarak ekonomik kalkınmayı otoriter araçlarla gerçekleştirme eğilimi göstermektedir. Bu durum, teknokratik yönetimlerin temel sınırlılıklarından birini ortaya koyar: toplumun geniş kesimlerinin demokratik katılımını kısıtlayarak ekonomik kalkınmayı hızlandırmayı hedeflemeleri. O'Donnell'in tespitleri, teknokratik yönetimlerin uzun vadeli bir istikrar modeli olamayacağını, çünkü toplumsal desteğin dışlandığı bir siyasal yapının sürdürülebilirliğinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Karen Remmer (1978) ise Latin Amerika'daki askerî rejimlerin politika etkilerini karşılaştırmalı biçimde değerlendirirken teknokratik eğilimlere de ışık tutar. Ona göre askerî rejimler, teknokratik uzmanlığa başvurarak ekonomik kalkınmayı destekleme iddiasında bulunsalar da bu girişimlerin çoğu kalıcı bir başarı üretmemiştir. Remmer'in bulguları, rejim türünün tek başına kalkınma performansını belirlemediğini, sosyoekonomik ve yapısal faktörlerin daha belirleyici olduğunu ortaya koyar. Bu, teknokratik yönetimlerin de uzun vadede beklenen sonuçları doğuramayacağını ve toplumsal beklentilerle siyasal performans arasında bir uyumsuzluk yaratabileceğini göstermektedir.

Üç kaynak bir arada değerlendirildiğinde, teknokratik yönetimlerin sınırlılıkları üç ana başlıkta özetlenebilir. Birincisi, bu yönetimler demokratik temsil açısından zayıf bir zemin sunar. Seçmen ile iktidar arasındaki zincirin kırılması, teknokratik hükümet modelini meşruiyet açısından tartışmalı hâle getirir. İkincisi, toplumsal taleplerin dışlanması otoriter eğilimleri güçlendirir ve siyasal istikrarın maliyetini yükseltir. Bu durum, özellikle O'Donnell'in analizinde vurguladığı gibi, teknokratik kadroların otoriter rejimlerle uyumlu hâle gelmesine yol açmaktadır. Üçüncüsü, ekonomik performans alanında teknokratların kısa vadeli çözümler üretmesine rağmen, Remmer'in işaret ettiği üzere, bu politikaların kalıcı dönüşümler yaratma kapasitesi sınırlıdır.

Teknokratik yönetimlere yönelik eleştiriler yalnızca siyasal temsil boyutunda değil, toplumsal meşruiyet açısından da önemlidir. Kriz dönemlerinde 'tarafsız' ve 'uzman' kimliğiyle iktidara gelen teknokratların, uzun vadede toplumsal desteği sağlamaları güçtür. Çünkü siyasal aktörler gibi ideolojik bağlılık ve örgütsel aidiyet üzerinden değil, teknik uzmanlık üzerinden meşruiyet üretmeye çalışırlar. Bu da toplumsal beklentiler ile teknokratik uygulamalar arasında bir uyumsuzluk yaratır.

Ayrıca teknokratik yönetimlerin uluslararası boyutları da sınırlılıkları pekiştirmektedir. Özellikle ekonomik krizlerde uluslararası kurumların (IMF, Dünya Bankası) önerileri doğrultusunda şekillenen teknokratik politikalar, dışa bağımlılığı artırmakta ve toplumsal muhalefeti güçlendirmektedir. Bu da teknokratik hükümetlerin sürdürülebilirliğini daha da zayıflatmaktadır.

Teknokratik yönetimlerin sınırlılıkları, yalnızca krizlerin teknik çözümlerle aşılabileceği yönündeki beklentinin gerçekçi olmadığını ortaya koymaktadır. Pastorella'nın Avrupa deneyimlerinden yaptığı değerlendirmeler, O'Donnell'in Latin Amerika'daki bürokratik-otoriter model çözümlemesi ve Remmer'in askerî rejimlerin ekonomik performansına dair bulguları, teknokratik yönetimlerin hem demokratik normlar hem de sosyoekonomik sürdürülebilirlik açısından kalıcı bir alternatif sunmadığını göstermektedir. Bu nedenle teknokratik hükümetler, kısa vadeli geçiş araçları olarak değerlendirilebilir; fakat uzun vadeli bir yönetim modeli olarak ciddi yapısal sınırlılıklara sahiptir.

Teknokratik yönetimlerin uzun vadeli sürdürülebilirliğine dair tartışmalar ve bu yönetimlere yöneltilen eleştiriler, aslında daha geniş bir siyasal kriz bağlamına işaret etmektedir. Avrupa örneklerinde Pastorella'nın (2016) vurguladığı gibi, teknokratik

kabineler çoğunlukla demokrasinin kendisinden değil, zaten mevcut olan temsil ve hesap verilebilirlik sorunlarından kaynaklanan kırılganlıkların semptomu olarak ortaya çıkmaktadır. Latin Amerika bağlamında O'Donnell'in (1973) analiz ettiği bürokratik-otoriter model, teknokratların otoriter yapılarla uyumlanarak toplumsal talepleri dışladığını göstermektedir. Remmer'in (1978) çalışması ise, bu tür yönetimlerin ekonomik performanslarının dahi yapısal faktörlerle sınırlı kaldığını, dolayısıyla beklenen kalıcı çözümleri üretemediğini ortaya koymaktadır. Bu üç yaklaşım bir arada değerlendirildiğinde, teknokratik yönetimlerin yalnızca geçici kriz araçları olabileceği, fakat demokratik işleyişin yeniden inşası ya da otoriter eğilimlerin bertaraf edilmesi konusunda uzun vadeli bir model sunamayacağı eleştirileri literatürde yer almaktadır. Bu tespit, sonraki bölümde yapılacak genel değerlendirme için de temel bir çerçeve sağlamaktadır.

3.5. Genel Değerlendirme

Çalışmanın üçüncü bölümünde, teknokratik yönetimlerin teorik temelleri ve tarihsel deneyimleri, Türkiye örneği merkezinde incelenmiştir. Öncelikle, Türkiye'de 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokratik hükümetlerin askerî vesayet yapısı içinde nasıl işlevselleştiği ve bu işlevselliğin hangi kurumsal ve siyasal mirasları yarattığı tartışılmıştır. Ardından, farklı ülke örneklerinden hareketle teknokratik yönetim biçimlerinin rejim tiplerine göre nasıl araçsallaştırıldığı ve bu araçsallaştırmanın sivil-asker ilişkileriyle bağlantısı değerlendirilmiştir. Son olarak ise, teknokratik yönetimlerin geçici kriz yönetimi araçları mı yoksa uzun vadeli alternatif yönetim biçimleri mi olabileceği yönünde teorik tartışmalar yürütülmüştür.

Türkiye örneğinde 12 Mart sonrası teknokratik hükümetlerin yükselişi, askerî vesayetin doğrudan yönetime el koymadan da siyasal alanı kontrol edebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu hükümetlerin kurulmasında belirleyici olan temel etken, askerin sivil siyasal aktörlere duyduğu güvensizliktir. Özellikle 1969 sonrası artan siyasal kutuplaşma, şiddet olayları ve ekonomik krizler, ordu nezdinde mevcut sivil hükümetlerin rejimi koruyamayacağına dair bir algı oluşturmuştur. Bu koşullar altında, doğrudan askerî yönetim yerine, uzmanlık bilgisine sahip ancak siyasal angajmanı düşük teknokratların görevlendirilmesi tercih edilmiştir.

Bu tercih hem iç meşruiyet hem de dış itibar açısından rasyonel bir çözüm olarak görülmüştür. Uluslararası alanda askerî darbelerin demokratikleşme süreçlerini sekteye uğrattığı yönündeki eleştirilerin artması, orduyu daha yumuşak geçiş yöntemlerine yöneltmiş; teknokratik hükümetler bu bağlamda ideal bir yönetim biçimi olarak sunulmuştur. Ancak bu yapı, teknik rasyonaliteye dayalı olduğu iddiasına rağmen, esasen askerî vesayetin meşruiyetini sürdürmenin bir aracına dönüşmüştür.

Teknokratik yönetimler, karar alma süreçlerinde halkın doğrudan katılımını gerektirmeyen, dolayısıyla siyasal temsiliyeti ikincil plana iten yapılar olarak işlev görmüştür. Türkiye'de Nihat Erim başkanlığındaki ilk teknokrat hükümetle başlayan bu süreçte, birçok karar parlamento dışı süreçlerle alınmış, kararlar askerî bürokrasi ile eşgüdüm içinde uygulanmıştır. Bu durum, teknokratik yönetimlerin demokratik siyasal süreçleri bypass eden bir işlev gördüğünü göstermektedir.

3.3 başlığında analiz edilen kurumsal miras, teknokrasinin Türkiye siyasetinde yalnızca geçici bir çözüm biçimi olarak görülmediğini, aksine kriz anlarında yeniden çağrılabilecek bir yönetim tarzı olarak içselleştirildiğini ortaya koymuştur. 1970'lerin sonunda yaşanan siyasi bunalımlar sırasında yeniden gündeme gelen partilerüstü arayışlar ve teknokratik formüller, bu içselleştirmenin kalıcılığını göstermektedir. Söz konusu teknokratik miras, özellikle güvenlik, ekonomi ve dış politika alanlarında asker-sivil sınırının belirsizleştiği bir yönetsel alan üretmiştir.

Ele alınan uluslararası örnekler, Türkiye'nin teknokratik yönetim deneyiminin küresel bağlamdaki karşılıklarıyla hem benzer hem de farklılık arz eden boyutlarını gözler önüne sermiştir. Şili, Endonezya, Çin ve Peru gibi örneklerde de teknokratlar, genellikle otoriter yönetimlerin uluslararası alanda meşruiyet kazanmak için başvurduğu figürler olmuştur. Türkiye'deki deneyim bu genel eğilime uygun olmakla birlikte, askerî vesayetin doğrudan siyasi alanı tasarlama aracı olarak teknokratlara yönelmesi bakımından daha sistematik ve kurumsal bir model sunmuştur. Bu farklılık, Türkiye'de teknokrasinin yalnızca ekonomik verimlilikle değil, aynı zamanda rejimin ideolojik bütünlüğünü koruma refleksiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Değerlendirilen uzun vadeli yönetişim sorunu, teknokratik yönetimlerin sürekliliğini tartışmaya açmıştır. Çeşitli analizlerine göre, teknokrasi kavramı esasen geçici kriz çözümleri üretmeye elverişli bir formülasyon sunar; çünkü teknik bilgiye dayalı kararlar,

toplumsal rızadan ziyade işlevsellik üzerinden meşrulaştırılır. Bu nedenle teknokratik yönetimler süreklilikten çok, siyasal sistemin kriz anlarında başvurduğu bir tür yedek hükümet mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Türkiye örneğinde bu durum açık biçimde gözlemlenmiş; teknokrat hükümetler kalıcı olmaktan çok, askerî elitin sistem üzerindeki vesayetini sürdürmesinin bir aracına dönüşmüştür.

Genel olarak değerlendirildiğinde, teknokratik yönetimlerin Türkiye'deki deneyimi, sivil-asker ilişkileri bağlamında hem demokratik işleyişi sınırlayan hem de rejimin ideolojik sürekliliğini garanti altına alan bir işlev görmüştür. Kriz dönemlerinde askerî otoritenin doğrudan yönetime el koymadan da sistem üzerindeki etkisini artırmasının mümkün olduğu bu model, yalnızca 1970'lerle sınırlı kalmayıp sonraki dönemlerde de çeşitli biçimlerde yeniden gündeme gelmiştir.

SONUÇ

Türkiye'de askerî vesayet kurumunun sivil siyasete olan güvensizliği temelinde, teknokratik hükümetlerin nasıl bir yönetsel araç olarak şekillendiğini ve bu hükümetlerin siyasal sistem içindeki işlevlerini incelemiştir. Özellikle 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında ortaya çıkan teknokratik yönetim deneyimi, yalnızca geçici kriz yönetimi stratejileri çerçevesinde değil, aynı zamanda askerî otoritenin siyasal alanı doğrudan kontrol etmeden yönlendirme biçimiyle de yakından ilişkilidir. Bu çerçevede, tezin teorik arka planı; teknokrasinin tarihsel ve ideolojik boyutlarını, teknokrat figürünün siyasal sistem içerisindeki konumunu ve teknokratik yönetimlerin vesayet yapılarıyla kurduğu ilişkileri açıklamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır.

Tezin başında yöneltilen temel araştırma sorusu, "Türkiye'de 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokrat hükümetler, askerî vesayet bağlamında nasıl meşrulaşmış ve asker–sivil ilişkilerinde nasıl bir aracı rol üstlenmiştir?" şeklindeydi. Yapılan incelemeler göstermiştir ki, bu dönemde kurulan teknokrat hükümetler, ordunun sivil siyasal aktörlere duyduğu güvensizliği aşmak amacıyla bir 'ara formül' olarak ortaya çıkmış, teknokratların uzmanlık ve tarafsızlık imajı üzerinden meşrulaştırılmıştır. Bulgular, teknokratların asker ile siviller arasında aracı bir rol üstlenmekle kalmadığını; aynı zamanda uluslararası meşruiyet üretiminde de işlevsel kılındığını ortaya koymuştur. Ancak bu işlev, demokratikleşme sürecini desteklemekten çok, askerî vesayetin kurumsallaşmasını pekiştirmiştir. Dolayısıyla teknokrat hükümetler, Türkiye'de asker–sivil ilişkilerinde yapısal bir dönüşüm yaratmaktan ziyade, mevcut vesayetçi düzenin sürekliliğini sağlamaya hizmet etmiştir.

I. Erim Hükûmeti'nin kuruluşu, 12 Mart Muhtırası sonrasında askerî vesayetin partilerüstü teknokrat kabineler aracılığıyla kurumsallaşmasının ilk örneği olmuştur. Hükümet, başlangıçta reformcu bir vizyonla yola çıkmasına rağmen artan toplumsal çatışmalar ve güvenlik kaygıları nedeniyle hedeflerini gerçekleştirememiştir. Tekrar eden krizler, Erim kabinesinin reform hükümeti olma iddiasını gölgede bırakmış; teknokrat kimliği, askerle uyumlu ve parlamentodan bağımsız bir yapı oluşturma çabasıyla sınırlı kalmıştır. Böylece bu deneyim, hem teknokrat kavramının Türkiye koşullarında nasıl yeniden tanımlandığını hem de askerî vesayetin sivil hükümetlere duyduğu güvensizliği aşmak için teknokratları bir araç olarak nasıl kullandığını göstermektedir.

II. Erim Hükûmeti'nin sona ermesi, Türkiye'nin 12 Mart sonrasındaki partilerüstü teknokrat hükümet modelinin yapısal zaaflarını gözler önüne sermiştir. Bir yandan parlamentonun desteğini almaya çalışan, diğer yandan askerin taleplerini karşılamaya çalışan hükümet, bu ikili baskı arasında sıkışarak icraat yapamaz hâle gelmiştir. Bu tablo, teknokratların askerî vesayet gölgesinde sivil siyaseti ikame etme kapasitesinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Tezimizin ana çerçevesiyle bağlantı kuracak olursak, Erim hükümetlerinin yaşadığı başarısızlık, askerin sivil hükümetlere duyduğu güvensizliği pekiştirdiği gibi, teknokratların ordunun gözünde daha çok geçici çözüm işlevi gören figürler olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, II. Erim Hükûmeti'nin kısa ömürlü olması, asker-sivil ilişkilerinin demokratikleşme yönünde ilerleyemediğini ve teknokratik yönetim deneyiminin kalıcı bir dönüşüm yaratamadığını açıkça göstermektedir.

Özellikle Adalet Partisi'nin başlangıçta teknokratik hükümete mesafeli yaklaşmasına rağmen, Demirel'in Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda partinin kabineye destek verme yönünde eğilim göstermesi, teknokrasi ilkeleri açısından sorunlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Önceden siyasal iktidarda yer almış bir partinin teknokratik bir kabineye yeniden entegre edilmesi, tarafsızlık ve uzmanlığa dayalı yönetim modeli anlayışını gölgeleyerek, teknokratik hükümetin saf yapısını zedelemiştir. Bu durum, amaçlanan teknik rasyonaliteye dayalı tarafsız yönetim modelinin, fiilen siyasi angajmanlar ve güç dengeleriyle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleriyle devam eden süreçte, teknokratik yapı giderek daha fazla siyasal kimlikler edinmeye başlamıştır. Başlangıçta tarafsızlık ilkesi çerçevesinde kurulan bu hükümetler, zamanla siyasallaşmış, teknokratların yanı sıra siyasi aktörlerin de daha belirleyici hâle geldiği bir yapıya evrilmiştir. Bu dönüşüm, askerin teknokratik hükümet üzerindeki doğrudan etkisinin kademeli olarak azaldığına, ancak teknik rasyonalite söyleminin hâlen korunduğuna işaret etmektedir.

Naim Talu hükümeti, 1973 seçimlerine giden süreçte Türkiye'yi istikrarlı bir şekilde sandığa taşımış olsa da literatürde yer alan teknokrat hükümet tanımlarına bütünüyle uymamaktadır. Birinci bölümde ele aldığımız üzere, teknokrat hükümetler genellikle uzmanlık bilgisiyle donatılmış, partilerüstü ve siyasi angajmandan uzak kabineler olarak tanımlanır. Ancak Talu hükümeti, teknokratik bir liderin başbakanlığında kurulmuş olsa da kabine yapısı itibarıyla siyasi partilerin ağırlıkta olduğu bir koalisyon hükümetidir. Bu

nedenle hükümetin işleyişinde teknokratik ilkelerden çok siyasal dengelerin belirleyici olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin bu dönemdeki teknokratik deneyimi, yalnızca aktör bazlı bir dönüşüm değil, aynı zamanda kurumsal ve ideolojik düzeyde de bir yeniden yapılandırmayı temsil etmektedir. Ülkede art arda yaşanan toplumsal ve siyasal krizler, planlanan teknokratik modelin istikrar kazanmasını zorlaştırmış, halk desteği sınırlı kalan bu yapıların uzun vadeli iktidar üretme kapasiteleri düşmüştür. Dolayısıyla bu çalışma, genel literatürde sıkça dile getirilen teknokratik hükümetlerin geçici ve kriz odaklı yönetim biçimleri oldukları yönündeki savları Türkiye örneği üzerinden teyit etmektedir.

Ancak burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, teknokratik yönetimlerin geçici olmalarına rağmen geride kalıcı bir iz bıraktığıdır. Bu iz, özellikle karar alma süreçlerinin siyasal temsiliyetten uzak, teknik uzmanlığa dayalı dar bir çevreye devredilmesiyle ilgilidir. Askerî vesayet sistemleri, bu teknokratik ideolojiyi yalnızca işlevsel bir çözüm modeli olarak değil, aynı zamanda kendi meşruiyetlerini gizleyerek sürdürebilecekleri bir 'yumuşak vesayet' biçimi olarak benimsemişlerdir. Asker-sivil ilişkilerinde teknokratların oynadığı tampon rol, doğrudan müdahale yerine teknik gerekçelerle şekillenen yönetsel tercihlerin ön plana çıkmasını sağlamış; böylece siyasal alandaki çatışma ve temsiliyet eksiklikleri teknik söylemlerle perdelenmiş, teknokratlar askerî otoritenin sistem içi uzantıları hâline gelmiştir.

Bu bağlamda teknokratik hükümetler, yalnızca uzmanlık ve verimlilik üzerinden değerlendirilemez. Aksine, bu yönetim biçimleri aynı zamanda siyasal temsiliyetin sınırlandırılması, karar alma süreçlerinin daraltılması ve halkın yönetime katılımının dolaylı biçimde askıya alınması anlamına da gelmektedir. Bu durum, özellikle demokratik siyasal kültürün yeterince yerleşmediği rejimlerde teknokratların otoritenin yeniden üretiminde oynadıkları rolü daha da belirginleştirmektedir.

Türkiye'deki teknokratik hükümet denemeleri, literatürdeki ideal teknokratik modelle büyük ölçüde örtüşmemektedir. Her ne kadar bazı bakanlar bireysel olarak teknik uzmanlık profiline sahip olsalar da hükümetlerin genel yapısı siyasi partilerin temsil edildiği, ideolojik yönelimlerin belirleyici olduğu kabinelerden oluşmuştur. Bu durum, teknokratik yönetim ilkelerinin Türkiye örneğinde tam anlamıyla hayata

geçirilemediğini, teknik rasyonalite söyleminin çoğu zaman siyasal meşruiyet aracı olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Uluslararası bağlamda değerlendirildiğinde, askerî vesayet altındaki bazı ülkelerde teknokratik hükümetlerin daha kalıcı ve kurumsallaşmış yönetim modellerine evrildiği de görülmektedir. Örneğin Şili, Endonezya ve Peru gibi örneklerde teknokratların uzun süreli yönetim deneyimleri, yalnızca teknik değil, aynı zamanda ideolojik hegemonya kurma araçları olarak da işlev görmüşlerdir. Türkiye'de ise bu süreç daha sınırlı ve geçici kalmış, ancak kurumsal hafıza açısından kalıcı etkiler bırakmıştır.

Özellikle uluslararası sistemin 1970'lerde askerî darbelere yönelik artan eleştirileri ve demokratik normlara yapılan vurgular nedeniyle, doğrudan müdahaleler yerine tarafsızlık ve uzmanlık temelli teknokratik hükümetlerin teşvik edildiği görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'deki teknokratik deneyim, yalnızca iç dinamiklerle değil, aynı zamanda dış politika ve uluslararası meşruiyet arayışlarıyla da bağlantılıdır. Bu yönüyle teknokrasinin yalnızca iç siyasetin değil, aynı zamanda dış ilişkilerin de bir aracı hâline geldiği söylenebilir.

Bu çalışma, teknokrasi üzerine yapılan değerlendirmelerin yalnızca teknik yeterlilik ya da kriz anlarında yönetime etkin müdahale bağlamıyla sınırlı kalmaması gerektiğini ortaya koymuştur. Teknokratik yönetim biçimleri, siyasal temsilin yeniden tanımlanmasına, halkın yönetime katılımının dolaylı biçimde sınırlandırılmasına ve iktidarın farklı araçlarla görünmez kılınmasına nasıl aracılık edebileceğine dair ipuçları sunmaktadır. Özellikle askerî vesayet geçmişine sahip ülkelerde, teknokratların siyasal sistemdeki konumunu anlamaya yönelik çabaların, güncel yönetsel pratiklerin anlaşılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda teknokrasi, daha geniş bir siyasal analiz çerçevesine dâhil edilerek incelenmeye devam edilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de teknokratik hükümetler, askerî vesayetin daha inceltilmiş ve sürdürülebilir bir biçimde siyasal alana müdahale etmesinin araçları olarak değerlendirilmelidir. Bu hükümetlerin görünüşte tarafsız ve uzman profiline sahip olmaları, onları meşruiyet aracı kılarken; içerik itibariyle vesayet düzenini yeniden üretmeleri, onların siyasal etkilerini kalıcı kılmaktadır. Bu nedenle teknokrasi, yalnızca bir yönetim modeli değil; aynı zamanda bir siyasal strateji, bir yönetişim ideolojisi ve bir vesayet aracıdır.

Geleceğe dönük olarak bu çalışma, şu kavramsal açılımları gündeme getirmektedir:

- Teknokratik vesayet kavramı, otoriter rejimlerde teknik bilgi aracılığıyla demokratik meşruiyetin ikame edilme biçimlerini açıklamak için kullanılabilir.
- Siyasal kültürün dönüşümü bağlamında teknokratik yönetimlerin uzun vadeli etkileri, demokratik bilinç, katılım ve hesap verebilirlik gibi değerlerin nasıl dönüştüğünü anlamada önemli bir analiz alanı sunmaktadır.

Bu doğrultuda, teknokrasi kavramı yalnızca geçmişe dönük bir inceleme konusu değil, aynı zamanda günümüzün otoriter-popülist eğilimleri içinde yeniden şekillenen yönetişim modellerini anlamada da kritik bir teorik çerçeve olarak değerlendirilmelidir. Özellikle çok farklı şekillerde ve bağlamlarda kullanılan teknokrasi kavramı, askerin sivil hükümete duyduğu güvenin zedelendiği durumlarda, yönetim biçiminin nasıl dönüştürüldüğünü ve teknokratların bu güvensizlik ortamında nasıl işlevsel kılındığını analiz etme açısından da önemli bir açıklama alanı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu* (Y. Alogan, Çev.). Sarmal Yayınevi. (Orijinal eser 1993 yılında yayımlanmıştır)

Ahmad, F. (2006). Bir kimlik peşinde Türkiye (S. C. Karadeli, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Batur, M. (1985). *Anılar ve görüşler:" üç dönemin perde arkası"*. Milliyet Yayınları.

Bozkurt, Ö. (2018). Anılarda 12 Mart Muhtırası: "Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 209–243.

Centeno, M. A. (1993). The new Leviathan: The dynamics and limits of technocracy. *Theory and Society*, 22(3), 307–335.

Centeno, M. Á., & Wolfson, L. (1997). Redefiniendo la tecnocracia. *Desarrollo Económico*, 37(147), 215–240.

Coşkun, Y. (2016). 12 Mart 1971 muhtırasının İngiliz arşiv belgelerindeki yansıması. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, *9*(28), 299–309.

Cumhuriyet. (1971, Mart 13). *Askerî kuvvetlerden hükümete muhtıra*. Cumhuriyet Gazetesi, s. 1, 7.

Cumhuriyet. (1972, 16 Mayıs). *Hükümeti Ferit Melen kuracak*. Cumhuriyet Gazetesi, s. 1, 7

Cumhuriyet. (1973, 13 Nisan). *Naim Talu kimdir?* Cumhuriyet Gazetesi, s. 1, 2, 7

Çetin, H. (Ed.). (2011). *Siyaset bilimi*. Orion Kitabevi.

Dargent, E. (2011). Agents or actors? Assessing the autonomy of economic technocrats in Colombia and Peru. *Comparative Politics, 43*(3), 313–332.

Dunleavy, P., & O'Leary, B. (1987). *Theories of the state: The politics of liberal democracy*. London: Macmillan.

Erim, N. (2018). *12 Mart anıları* (A. Demirel, Ed.). Yapı Kredi Yayınları. (İlk baskı: 2007)

Erten, B. (2018). 12 Mart 1971 askerî müdahalesi sonrası ara rejim ve Türkiye siyasetine etkileri (1971-1974). *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10*(17), 655-676.

Esmark, A. (2020). *The New Technocracy*. Bristol University Press.

Fitzsimons, J. R. (1955). Une Réponse au Défi de l'Histoire [Review of the book *Une Réponse au Défi de l'Histoire*, by A. Frisch]. *Blackfriars*, *36*(418), 601-602.

Greenwald, H. P. (1979). Scientists and technocratic ideology. *Social Problems*, 27(2), 630–645.

Gunnell, J. G. (1982). The technocratic image and the theory of technocracy. *Technology and Culture*, 23(3), 392–416.

Gülen, A. (2019). Nihat Erim Hükümetleri'nin haşhaş politikası. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 15*(30), 363-389.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz* (5. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Hale, W. (2014). *Türkiye'de ordu ve siyaset* (A. Fethi, Çev.). Alfa Yayınları. (Orijinal eser 1994 yılında yayımlanmıştır)

Haring, S. (2010). Herrschaft der Experten oder Herrschaft des Sachzwangs – Technokratie als politikwissenschaftliches »ProblemEnsemble«. *Zeitschrift für Politik*, 57(3), 243–264.

Hastaş, M. T. (2021). *Türk demokrasi tarihinde Birinci Nihat Erim kabinesi ve kamuoyu* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].

Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil–military relations*. Harvard University Press.

Ilıman, A., & Dönmez, C. (2015). 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan koalisyonlara örnek: Birinci ve ikinci Milliyetçi Cephe hükûmetleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11*(21), 163-198.

James, H. (2021). *The war of words: A glossary of globalization*. Yale University Press.

Kapani, M. (2009). *Politika bilimine giriş* (30. Baskı). Bilgi Yayınevi.

Karataş, M. (2019). Türkiye'de asker-sivil ilişkileri bağlamında 12 Mart muhtırası ve partiler üstü hükümet modeli üzerine bir değerlendirme. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 60–77.

Karavar Öz, H. (2018). Dönemin ulusal Türk basınının 12 Mart muhtırasına bakışı. History Studies, 10(6), 78-90.

Kayalı, K. (2018). *Türkiye'de entelektüel hayat* (7. baskı). İletişim Yayınları. (İlk baskı 1994)

Kayıran, K. (2023). Bir Latin Amerikalı diplomatın gözünden 12 Mart Muhtırası'na giden yol: Arjantinli büyükelçi Jacinto Santamaria'nın Türkiye raporları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 19*(37), 165-198.

Kazancı, M. (1972). Teknokrat tanımı üzerine bir deneme. *Amme İdaresi Dergisi*, 5(2), 16–22.

Kenneally, I. (2009). Technocracy and populism: Two rival visions of democracy. *Perspectives on Political Science*, 38(2), 80–89.

Keskin, Y. Z. (2020). Türkiye siyaseti ve devlet örgütlenmesinde 12 Mart muhtırasının etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 1-15.

Keskin, Y. Z. (2011). *27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının Türk devlet teşkilatı ile siyaset hayatına etkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Khoo, B. T. (2014). Technocracy and politics in a trajectory of conflict. *Southeast Asian Studies, 3*(2), 415-438.

Kınık, H. (2014). *12 Mart Muhtırası sonrası geçiş dönemi: Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri (22 Mayıs 1972 - 26 Ocak 1974)* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi].

Köse, S. (2010). *Türk demokrasi hayatında 12 Mart 1971 muhtırası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurczewska, J. (1991). Technocrats and politics. *Polish Sociological Bulletin*, (93), 63–74.

Larson, M. S. (1972–73). Notes on technocracy: Some problems of theory, ideology and power. *Berkeley Journal of Sociology*, 17, 1–34.

Li, H. (2001). Technocrats and democratic transition: The cases of China and Mexico. *Journal of International and Area Studies, 8*(2), 67–86.

MacDougall, J. J. (1976). The technocratic model of modernization: The case of Indonesia's New Order. *Asian Survey, 16*(12), 1166-1183.

Meiksins, P. (2000). The myth of technocracy: The social philosophy of American engineers in the 1930s. *History of Political Thought*, 21(3), 501–523.

Nelson, D. (1978). Technocratic abundance. *Reviews in American History*, 6(1), 104–108.

Nielsen, S. C. (2012). American civil–military relations today: The continuing relevance of Samuel P. Huntington's *The soldier and the state*. *International Affairs, 88*(2), 369–376.

Nix, D. E. (2012). Professional military ethics in the contemporary security environment. *Journal of Military Ethics, 11*(1), 34-53.

O'Donnell, G. A. (1973). *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Berkeley: Institute of International Studies, University of California.

Önal, T. (2016). 12 Mart Muhtırası: Vesayetin Pekişmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971-14 Ekim 1973). *Journal of History Studies*, 8(1), 89-109.

Örnek, A. (1975). *Siyasal açıdan teknokrasi üzerine teorik bir inceleme* [Yayımlanmamış doçentlik tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Pastorella, G. (2016). Technocratic governments in Europe: Getting the critique right. *Political Studies, 64*(4), 948–965.

Perinçek, D. (1967). Teknokrasi meselesine genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(1), 119-163.

Remmer, K. L. (1978). Evaluating the policy impact of military regimes in Latin America. *Latin American Research Review*, *13*(2), 39–54.

Ribbhagen, C. (2013). *Technocracy within representative democracy: Technocratic reasoning and justification among bureaucrats and politicians* [Doctoral dissertation, University of Gothenburg].

Salep, M. (2017). Türk demokrasi tarihinde olağan dışı sürece bir örnek: Birinci Nihat Erim Hükümeti'nin kuruluşu. *Journal of History Studies*, 9(4), 139-156.

Silva, P. (2001). Towards technocratic mass politics in Chile: The 1999–2000 elections and the "Lavín phenomenon." *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe / European Review of Latin American and Caribbean Studies*, (70), 67–84.

Soysüren, A. H. (2006). *12 Mart döneminde Nihat Erim hükümetleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Sunay, C. ve Tunç, B. (2021). Elli yıl sonra 12 Mart Muhtırasına yeniden bakmak. Tarih Okulu Dergisi, (55), 3904-3936.

Sunay, C., & Ezgin, E. (2021). 27 Mayıs darbesinden 12 Mart muhtırasına gidiş ve sebepleri. *İnsan ve İnsan*, 8(29), 65–80.

Tortop, N., İsbir, E. G., Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M. A. (2017). *Yönetim bilimi* (11. basım, s. 159). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Tunç, B., & Akarçay, E. (2022). 12 Mart Muhtırası sonrası 1961 Anayasası'nda yapılan değişiklikler üzerine bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11*(3), 15